

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНА ТЕОРЕТИЧНА, ФІЗИЧНА Й КОНСТРУКТИВНА ГЕОГРАФІЯ

Ратичук Віктор

Modeling of Modern International Conflicts..... 3

Ільїн Леонід

Класифікації озер Українського Полісся..... 11

Фесюк Василь, Місюра Юлія

Проблеми та перспективи інтеграції Національного природного парку «Західне Побужжя» до європейської екомережі..... 19

Пасічник Михайло, Ільїна Ольга

Озеро Велика Близна: лімнологічного-географічний аналіз..... 26

Карабінюк Микола

Історія дослідження природних умов ландшафту Свидовець..... 33

РОЗДІЛ II. ЕКОНОМІЧНА Й СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

Король Олександр

Питомі споживчі витрати домогосподарств та їх вплив на формування міжнародних туристичних потоків через видатки на зарубіжний туризм..... 42

Машіка Ганна

Шляхи модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону..... 48

Перекуда Юлія

Соціально-економічна нерівність населення крізь призму урбанізаційних процесів у Столичному макрорайоні України..... 53

Семенко Богдан

Просторові особливості зовнішньоекономічної діяльності Київської області..... 60

РОЗДІЛ III. РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ

Рікulyк Оксана

The use of International Information Systems in Tourism: European Experience..... 67

Патійчук Віктор

Основні центри православного релігійно-паломницького туризму Польщі..... 72

<i>Мандрик Ірина, Михальчук Тетяна</i> Країни Південної Європи як найважливіші центри міжнародного купально-пляжного туризму.....	80
<i>Коротун Сергій, Яковишина Маргарита, Шевчук Микола</i> Подієвий туризм на Рівненщині: проблеми та перспективи розвитку	85
<i>Мартинюк Віталій</i> Полудень віку Леоніда Ільїна.....	94
Наші автори.....	96

РОЗДІЛ I

Загальна теоретична, фізична й конструктивна географія

УДК 327: 341:519.24:001.891.573

Victor Patiychuk

Modeling of Modern International Conflicts

The main theoretical positions concerning the possibilities of using the modeling of foreign political processes, including international conflicts, in practice are generalized. The specifics of the use of conflict modeling in contemporary international conflict research is considered. The main forms, content and tasks of modern international conflicts modeling are defined. Some methods of international relations modeling and complex manifestations of the foreign policy situation are investigated. Practical aspects of the possibilities of contemporary international conflicts modeling are analyzed. Concrete methods of international conflicts modeling are described and their practical content is disclosed. The main disadvantages of mathematical modeling in the study of modern international conflicts and foreign policy processes are indicated. Expediency of using modeling methods in research and forecasting of problem international situations and international conflicts in practice is accented. The author points to the potential prospects for the use of modeling techniques in further foreign policy analysis of contemporary international relations.

Key words: modeling, international conflicts, modeling process, modeling situation, models of international conflicts, international relations, foreign policy environment.

Formulation of Scientific Problem and its Significance. Relevance of Research Topic. The current international situation is characterized by increased tension and conflict, which requires the scientific study and application of complex methodological and constructive measures for its settlement. International research subdivisions are making significant efforts to stabilize and resolve international conflicts. Experts use a variety of methods and techniques for studying and forecasting of conflict situations in order to prevent the new international conflicts, including the methods of mathematical modeling. The latter should contribute to the establishment of a coherent picture of the investigated conflict process, its development environment and consider all possible options for a specific problem of the international situation, taking into account the qualitative properties of investigated contradictions and the dynamics of their development in quantitative characteristics and parameters, which can enable policy-makers and international structures of different levels to influence their stabilization. The question of applying the modeling methods and techniques in the practice of solving international conflicts stimulates research in this area of scientific knowledge, which led to the choice of subject matter of this publication.

The Purpose and Main Objectives of the Research. The main purpose of the article is to study the specificity of the use of modeling methods in the resolving of contemporary international conflicts. The main objectives of this publication are characteristic of the modeling techniques used in modern political and the conflict studies, the possibility of using various modeling techniques in resolving international conflict situations.

Analysis of Recent Research on this Problem. The first attempts to use the methods of mathematical modeling for the study of the foreign policy process and the analysis of international conflicts were applied by Frederic Lanchester (1881–1953) in his book «Aviation in War», where he tried to assess the possibility of a strategy and tactics of military action from the point of view of the concentration of enemy forces. Another scientist – Lewis Richardson (1868–1946) in the work «Mathematical Psychology of War» attempted to assess the power positions of the parties of the First World War and the dynamics of armament and the possibility of preventing the development of conflict and its transformation into an international

conflict. He tried with the help of quantitative methods to substantiate the inadmissibility of the world war, which can cause significant damage to humanity, not only from the point of view of the loss of people, that is the most important, but to bring significant material, moral and other negative consequences. His proposed model urged opponents to defend sustainable peace in the world [22].

Since the 60's and 70's of the twentieth century, political modeling of international processes has become widely used in American and British science, especially in the study of complex international situations and political-spatial processes. During this period, there are many publications concerning the modeling of the external environment and internal state of the spatial-political system, including such scholars as V. Gourmet, D. Easton, S. Lipset, William Prague, T. Saaty [17], P. Hagget, J. R. Chorley, V. Shtoff and others. However, their scientific researches mainly take into account the quantitative characteristics of the investigated processes and they were purely mathematical calculations describing the problem situation and did not allow to take into account all qualitative characteristics and searches for possible variants of resolving conflict. Subsequently, research centers and research institutes appeared at well-known educational units (Stanford, Oxford, London, Boston, California, etc.) and under international structures (UN, IMF, NATO, etc.) engaged in a comprehensive study of existing international conflicts. The Soviet scientific school tried to introduce its scientific principles for the study of international conflicts and to develop methods for their forecasting. Known are the work of such Russian researchers in the field of foreign-policy conflicts as A. Dmitriev, M. Kosolapov, M. Lebedev, A. Nikitin, E. Streltsov, A. Torkunov, D. Feldman, M. Khrustalev [19], P. Tsigankov, M. Shepeliev and other international conflict scientists. Modern Russian scientists A. Akimov [1], A. Lotov [7], E. Ozhiganov [12], T. Ovchinnikov [11], B. Sovetov [18], E. Shikin and A. Chkhartishvili [20] and others researchers are studying existing socio-political problems and consider mathematical methods of modeling as one of the practical ways of their stabilization and resolving.

Nowadays in Ukraine there is a multidimensional research on modeling of non-standard political situations, including conflicts. For example, scientists from the Vinnytsia National Technical University – I. Bogach, O. Boyko, O. Sofin, O. Shushura and other scientists working under the direction of Professor R. Kvetnoy are involved in computer modeling of systems and processes, including socio-political phenomena [5]. There is also a publication of other Vinnytsia authors, such as S. Denisyuk, A. Shiyanyan, who develop the modeling methodology of modern international processes [3], as well as modeling processes in the politico-communicative space – V. Kornienko etc. [6]. Other Ukrainian researchers, such as M. Polyovyi, justifies expediency of using mathematical and theoretical developments in the modeling of complex political processes, including modeling of the conflict environment and problem situations [16]. There are also theoretical and methodological developments in the field of modeling of modern international relations, among which the works of R. Vovk [10]. A researcher T. Malyarenko consider the possibility of using game models on an example of game theory in the study of contemporary political conflict [8]. M. Kapitonenko explores the possibility of using the system process in the research of contemporary international conflicts [4]. V. Gorbatenko deals with political modeling of both internal and external political processes [2]. V. Mandragel explores the causes and nature of wars and armed conflicts in the modern geopolitical space [9]. However, a clear picture of the possibilities of using modeling techniques of modern international conflicts in the Ukrainian scientific center has not yet formed, that led to the choice of subjects of this scientific article.

The Main Material of the Research and the Substantiation of the Research Results. Modeling is based on the study of the main properties of the existing features of the investigated objects and processes on the basis of their quantitative characteristics and assessing the dynamics of events, as well as clarification of the main structural elements of the simulated phenomenon, their qualitative characteristics and parametric data describing them, and the details of the main trends and the prediction of possible new states of the studied object (process or phenomenon), which is modeled [17]. Thus, the model is a system of elements that reflects certain properties and parameters, communication, functions of the object of research, and the modeling process is the construction of a model of the studied object [10]. In modern conditions of the study of international conflicts, application of modeling techniques enables better establish relationships with individual conflict factors and specific components of conflict situations. Since the model is a set of logical, mathematical or other objects, connections and relationships, reflecting a necessary or maximum achievable degree of similarity of a fragment of reality, which is subject to comprehensive, detailed study and reproduction, using mathematical tools and algorithms action and solving complex equations, describing these phenomena and processes, then the statistics of all properties of the system being modeled, including

international structures and processes, are the main practical tasks of mathematical modeling of international conflicts [5].

Mathematical modeling is a methodological procedure that transforms assumptions about a particular conflict situation or process (phenomenon) into a mathematical expression, followed by an analysis of the problem by using mathematical tools [7]. The ultimate goal of creating mathematical models – the establishment of functional dependencies between variables and parameters. The variable in this case is considered as a specific mathematical value, which in the investigated problem can take various values [2]. Parameter is a mathematical value that retains the same value in the investigated problem. The difference between a variable and a parameter is relative, because the value, constant during the study of one problem, may be variable in another research setting. Function – the correspondence between variables, in which each value of one of them (an argument, an independent variable) corresponds to a specified value of another variable (dependent variable). Such correspondence may be given by a formula, a graph, a table. Mathematical expression – a totality of finite set of variables, parameters, functions, joined by operators of mathematical actions [6].

In conflictology two classes of models are used: material that is objective in form and content, and the ideal ones are objective in content (reflect the real reality), but subjective in form (exist only in the minds of people and operate according to the laws of logic). Among ideal models are: visual (charts, maps, drawings, graphs, hypotheses, representations, analogies), characters (symbols; alphabet; ordered record; topological record; graph description; network representation; etc.); mathematical (structural, functional, analytical, numerical, simulation, etc.) [9].

Structural models reproduce the composition of elements of international conflict and help to understand the relationship between them, that is, they reflect the structure of the conflict modeling object. Such models reproduce the meaningful significance of the process of international conflict interaction and often used in theoretical political studies, where model knowledge is presented in the form of structural schemes, drawings, descriptions and table material. Functional models simulate the behavior of the original object, its functional dependence on the external environment, so they are often used in monitoring studies of existing international conflicts and confrontations, where it is necessary to simulate the situation of existing interconnections and factors of the studied conflict [19]. Analytical models make it possible to study the explicit dependencies of the required value on variables and parameters, characterizing the investigated international conflict environment and its external influence. The analytical solution of the mathematical relation is a generalized description of the investigated conflict, which is often illustrative (in the form of graphs, charts, cartograms and other cartographic materials and maps, etc.). Numerical models are characterized by the fact that the required value for the examination of the conflict can be obtained through the use of quantitative methods. In most cases, the creation of such models involves the calculation of index indicators (coefficients and indices of localization of international conflict processes and phenomena, etc.) [16]. Imitation models are implemented using a computer in the form of simulating algorithms (programs), which make it possible to calculate the value of output characteristics and determine the new state in which the simulation object is located at the given values of the input variables, parameters and the initial state of the model. Such models are created by machine tools and implemented using software tools. They are used to construct previous types of models and are promising in the study of specific international conflicts. Among them are the so-called virtual models that use game scenario techniques (game theory, scenario method, theory simulation methods, forecasting methods, etc.) [20].

According to the logical level, models are divided into macro and micro model. Macro-modeling is usually understood as an abstract and complex representation of processes. Micro-modeling is a representation of particular details of a phenomenon or concentration of attention on some parts of the simulated process [3]. By methods of constructing models, one can distinguish: manual – created without the use of computer technology; analog – designed by special electronic devices; computer – created using computing and software, as well as mixed models. As practical experience shows, the most successful for displaying conflicting processes in complex interaction are computer models representing the processes by using artificial languages on the basis of special programs [6]. By behavior in time models are: dynamic (time plays the role of an independent variable, and the behavior of the object modeling changes in time); static (the behavior of the object modeling does not depend on time); quasi-static (the behavior of the modeling object varies from one static state to another according to external influences). If the elements of the mathematical model are sufficiently precisely defined and the behavior of the modeling object can be accurately determined, such a model is deterministic, in the opposite case – stochastic. If the parameters and

---

variables of the model are continuous, then it is continuous, in the opposite case – discrete. A mathematical model may have linear or nonlinear mathematical expressions. Models of international relations, as a rule, are dynamic, stochastic, discrete, nonlinear, etc. [14]. All mathematical models can be divided into three interconnected groups: 1) deterministic models presented in the form of equations and inequalities describing the behavior of the system being studied; 2) optimization models that contain an expression that needs to be maximized or minimized under certain constraints; 3) Probabilistic models that are expressed in the form of equations and inequalities but have probabilistic content, That is, finding a solution based on maximizing the average value of utility [17].

The process of modeling of international conflicts takes several stages: 1) setting objectives; 2) collection and processing of necessary information; 3) development and creation of the model; 4) scientific study and analysis of the model as a source of new information; 5) extrapolation of the obtained data from the model to the object of cognition; verification of the model based on the praxis assessment of suitability and viability of the model [2].

Researchers in international conflicts often apply the quantification process when creating game models of conflict situations. Of particular importance is the use of quantification when creating gaming models, as well as the use of game theory techniques [8]. The latter has a widespread use in the analysis of many international situations. For example, there are models of the arms race and the resolving of existing international conflicts.

The main requirements for construction of quantitative models of international conflict, according to experts, are: 1) thorough elaboration of the conceptual scheme of quantification and reflection in it of the greatest number of properties of the investigated conflict situation (or other components of the conflict as an object of dynamic observation); 2) accurate description and definition of parameters and variables characterizing the investigated conflict, as well as the quantitative determination of units of their measurement using specific numerical values (the introduction of parametric data into the matrix, characterizing the actual state and dynamics of the investigated conflict situation); 3) the simulation of the situation in the experimental expression must be decomposed (divided) into a number of simpler situational cases, which should be pre-studied, that is, the necessary is the process of fragmentation of the studied conflict process into smaller components with the possibility of interpreting the data and their detailed analysis, which gives an opportunity to evaluate all the probable consequences of the dynamics and structural changes in the conflict at the micro level [10].

When constructing conflict models there is the possibility of transition from one content form to another taking into account the structural components and the main qualitative and quantitative characteristics of the investigated conflict environment and logical components and dynamic situation, depending on the completeness of information content (fig. 1).

<i>The Content of the Model</i>	<i>Model Form</i>		
	Logical-intuitive	Formalized	Quantified
Conceptual (Ideal or Hypothetical)	↓ →	↓	X
Abstract (Theoretical)	↓ →	↓ →	↓
Concretized (Mathematical-statistical)	↓	↓	↓

Fig. 1. Main Content Forms of International Conflicts Models [1]

During the differentiation of models by content, the main boundary passes between the conceptual, which characterizes the definite form of abstraction of the investigated conflict and reflects his philosophical

and socio-political content, and a theoretical model that takes into account the main conflict and international legal aspects of the situation under investigation. Nevertheless, both of them are hypothetical and constructed in the context of a socio-political paradigm. As for a concrete (mathematical-statistical) model, it reflects the actual content of an existing international conflict situation or it can be predicted under certain conditions of development of the foreign policy environment [2]. Thus, the researcher of conflict situation can meaningfully move from one structural-logical-intuitive model of conflict to another – partially quantitative, which reflects all important elements and properties of the actual conflict process on the basis of the detailed information and the specification of the mathematical and statistical apparatus, considering the main objectives and needs of the simulation. Particularly significant in the study of international conflicts are specific mathematical and statistical models. To construct the latter, according to experts, it is necessary to use a variety of methods of mathematical modeling: 1) analytical using a large number of formalized methods; 2) hardware-machine with the use of software and analogue computer systems and special stands; 3) software or simulation with the solution of algorithmic problems; 4) phenomenological with the maximum detail of the conflict situation and specification of its processes, etc. [1].

For example, the L. Richardson's model of political opposition is based on a system for differential equations. He argued, that the basis of the arms of competing countries (blocs of states) is the fear of external (sometimes internal) threats. In this context, the main motives of the opposing parties are fear of danger and their military needs are symmetrical, which causes a competitive arms race. The researcher has determined that if x and y determine the readiness for war between the two parties, then

$$\frac{dx}{dt} = ky - ax + g; \quad (1)$$

$$\frac{dy}{dt} = Lx - by + h, \quad (2)$$

where a and b are positive constants that reflect the opposition of the government and the population to increasing spending on armaments, k and L are positive «coefficients of defense», g and h – Positive or negative constants of offend that are modeled by friendly feelings or hate between the parties [22].

Taking into account the proposed equation, we can conclude that even complete disarmament on both sides ($x = y = 0$) can not prevent confrontation in the presence of the factor of mutual offend, because the budget for defense can not be negative, and the balance in the cost of defense can not exist, if the constants g and h are positive. Thus, L. Richardson concluded that the lower the probability of war or the cost of weapons, the greater common benefit of the parties.

Current models of conflict are mainly based on the specific material and resource rationality, including statistical analysis of international conflicts in their spatial dynamics of loss of manpower in them [9]. They rarely take into account the role of rather significant factors, which are an incentive to strengthen conflict and confrontation between warring parties, such as hatred, intolerance, pride, prestige, etc. Therefore, some academic schools focus on the psychological constituents of the conflict or the social factor of the international conflict situation. For example, a Ukrainian researcher T. Malyarenko suggested modifying the rational model of the escalation of the «arms race» by L. Richardson and B. Otomar by introducing an additional argument to it – an emotional factor (a sense of hostility) that gives the opportunity to reflect irrational aspects of the conflict. Such an equation of the model of the conflict escalation by one side, taking into account the factor of hostility, has the following form [22]:

$$\frac{dE1}{dt} = rE2 - uE1 + h; \quad (3)$$

$$\frac{dE2}{dt} = rE1 - uE2 + h, \quad (4)$$

where dE/dt – escalation of the conflict by one side; uE – single-person escalation; rE – escalation in response; h – hostility between the parties; r – the degree to which party of the conflict may or wishes to use violence; u – level to which the parties want to express enmity. The proposed equation means that the escalation of a conflict on one side depends on the ability and desire of the opponent to respond to similar actions, from the possibility of de-escalation and the degree of hostility between the conflicting parties involved in the international conflict. The right-hand side of the equation reflects the effect of the factors contributing to the resolution of the conflict, left-hand – the real actions of the opposing sides. In this context, all potential participants in the conflict have three possible variants of behavior: start a conflict, respond to the aggressive behavior of the opponent, express hostility [8]. This involves a simulated behavior strategy of the parties of the conflict, accompanied by a similar reaction to the response to the escalation of one of the conflicting parties. Experts estimate that a stable peace is possible under such conditions only with zero motivation to conflict ($E1 = E2 = 0$, if $h = 0$), but when enmity grows, the peace is impossible [7].

The proposed model is behavioral and psychological, since the main emphasis of the solution of the equation in this context will be given to hostility as an irrational conflict aspect, rather than mathematical calculations of the cost of armaments, or some other material resources to stimulate a conflict situation [15]. In this context, conflict behavior of international actors will largely depend on the sense of hostility between them. The latter is an important motivating factor for long-term conflicts, such as long Arab-Israeli conflict.

This conflict factor stimulates long-term interests and strategies of participants in conflict-fighting, therefore, with the growing hostility between the parties, the level of conflict resolution will be weakened, which needs to be taken into account by high-level specialists and practitioners in resolving the existing Russian-Ukrainian conflict. That is, the driving forces behind the escalation of the conflict are the own interests of the parties, understanding of the opponent's reaction in response to aggression and feelings of hostility between the parties. Thus, the dynamics and impulsiveness of the conflict may change, and it may slow down or even stop if the positions of hostility of one of the parties will change (weaken).

The mathematical modeling of international conflicts has certain disadvantages, which are related with incorrect description and reflection of a real conflict situation; simplified visualization, which leads to the loss of micro-units that are necessary for an understanding of a particular international situation and the dynamics of a particular international conflict; the presence of technical reasons, for example, inadequate perception of the statistical characteristics of the quantities generated by the model; excessive hypotheticality of the modeling process itself, which often does not correspond to a particular political-conflict situation, because every international conflict is unique and its restoration under new conditions on the same territory and with similar conflicting subjects often does not correspond to its theoretical estimates, etc. [13]. In addition, the modern international system is characterized by the process of increased informatization and sociologization of society, which mobilizes the course of different levels of international conflicts, as well as the globalization of undesirable socio-political, including conflict and terrorist-revolutionary phenomena, an increasing the number of global catastrophes and cataclysms, the exhaustion of many mineral resources that affect the emergence of international conflict situations, which can not always be predicted and subjected to modeling and prediction, etc.. Therefore, arises the complexity of modeling of international conflicts as a heterogeneous flexible-dynamic system, the study of which is impossible only by means of mathematics. Because there will always be problems that are not subject to formalization and quantification, which, in the first place, are caused by subjective factors [21]. In such cases, modelling may not be effective. But here it can give significant practical results that can not be obtained by other methods of sociological and political studies of international conflicts. Thus, the potential of mathematical modeling in the resolving of international conflicts will constantly increase.

Conclusions and Perspectives of Further Research. Thus, in the present conditions of international conflicts explore the use of modelling techniques allows to establish better relationships with individual conflict factors and specific components of conflict and describe them using the functional properties and characteristics. This can be done by mathematical modeling, which is widely used in modern international research practice. Modeling is also used as a productive and effective way for a detailed assessment of existing international conflicts and a predictable form of anticipation of the further development of a conflict situation in order to use effective conflict-containment and conflict-stabilizing measures and factors from the various international organizations and governments of the conflicting states, which has significant prospects and will become even more actual constructive-applied task and requires further scientific substantiation and study.

Sources and Literature

1. А. В. Методологические аспекты моделирования международных отношений / А. В. Акимов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/20252/1/dais-04-07-2007.pdf>.
2. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування : навч. посіб. / В. П. Горбатенко, І. О. Бутовська. – Київ : МАУП, 2005. – 152 с.
3. Денисюк С. Г. Моделювання політичних процесів / С. Г. Денисюк, А. А. Шиян // Прикладна політологія : навч. посіб. / за ред. В. П. Горбатенка. – Київ : ВЦ «Академія», 2008. – 472 с.
4. Капітоненко М. Г. Системний підхід в дослідженні міжнародного конфлікту / М. Г. Капітоненко // Дослідження світової політики. – Вип. 20. – Київ : ІСЕМВ НАНУ, 2002. – С. 186–194.

5. Комп'ютерне моделювання систем та процесів. Методи обчислень. – Частина 1 : навч. посіб. / Р. Н. Кветний, І. В. Богач, О. Р. Бойко, О. Ю. Софіна, О. М. Шушура ; за заг. ред. Р. Н. Кветного. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 193 с.
6. Корнієнко В. О. Моделювання процесів у політико-комунікативному просторі : монографія / В. О. Корнієнко, С. Г. Денисюк, А. А. Шиян. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. – 185 с.
7. Лотов А. В. Введение в экономико-математическое моделирование / А. В. Лотов. – Москва : Наука, 1984. – 392 с.
8. Маляренко Т. Теорія ігор у дослідженні конфліктів / Т. Маляренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/133>
9. Мандрагеля В. А. Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз : монографія / В. А. Мандрагеля. – Київ : ЄУ, 2003. – 570 с.
10. Моделювання міжнародних відносин : навч. посіб. / Р. В. Вовк. – Київ : Знання, 2012. – 246 с.
11. Овчинникова Т. М. Моделирование как метод регулирования конфликта / Т. М. Овчинникова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2014_6-2_36.pdf.
12. Ожиганов Э. Н. Моделирование и анализ политических процессов : учеб. пособия / Э. Н. Ожиганов. – Москва : РУДН, 2009. – 189 с.
13. Патійчук В. О. Особливості використання методів моделювання в країнознавстві / В. О. Патійчук, А. А. Саванюк // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали III міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луцьк, 15–16 груд. 2015 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 20–27.
14. Патійчук В. О. Особливості використання методів прогнозування в країнознавчих дослідженнях / В. О. Патійчук, А. А. Саванюк // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали IV міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луцьк, 15–16 лист. 2016 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – С. 16–25.
15. Патійчук В. О. Особливості моделювання міжнародних конфліктів / В. О. Патійчук, А. А. Саванюк // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали IV міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луцьк, 15–16 трав. 2017 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 5–11.
16. Польовий М. А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання : монографія / М. А. Польовий. – Одеса : Фенікс, 2011. – 288 с.
17. Саати Т. Л. Математические модели конфликтных ситуаций / Т. Л. Саати ; пер. В. Н. Веселова и Г. Б. Рубальского ; под ред. и с предисл. И. А. Ушакова. – Москва : Сов. радио, 1977. – 302 с.
18. Советов Б. Я. Моделирование систем : учеб. для вузов. – 3-е изд., перераб. и доп. / Б. Я. Советов, С. А. Яковлев. – Москва : Высш. шк., 2001. – 343 с.
19. Хрусталеv М. А. Системное моделирование международных отношений / М. А. Хрусталеv. – Москва : Политиздат, 1987. – 226 с.
20. Шикин Е. В. Математические методы и модели в управлении / Е. В. Шикин, А. Г. Чхартишвили. – Москва : Дело, 2000. – 440 с.
21. Patiichuk V. Specifics of use of methods of modeling in countrystudies researches / V. Patiichuk, A. Savanyuk // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Географічні науки. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – № 15 (316). – С. 7–13.
22. Lewis Richardson. Mathematical Psychology of War / Lewis Richardson [Electronic resource]. – Mode of access : http://servidor.demec.ufpr.br/CFD/bibliografia/MER/Hunt_998_sobre_L_F_Richardson.pdf.

References

1. Akymov A. V. Metodolohycheskye aspekty modelyrovaniya mezhdunarodnykh otnosheniy [Электронныи resurs]. – Rezhym dostupa : <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/20252/1/dais-04-07-2007.pdf>.
2. Horbatenko V. P. Politychne prohnozuvannia: Navch. posibnyk / V. P. Horbatenko, I. O. Butovska. – K. : MAUP, 2005. – 152 s.
3. Denysiuk S. H. Modeliuvannia politychnykh protsesiv / S. H. Denysiuk, A. A. Shyian // Prykladna politolohiia : navch. posib. / za red. V. P. Horbatenka. – K. : VTs «Akademii», 2008. – 472s.
4. Kapitonenko M. H. Systemnyi pidkhid v doslidzhenni mizhnarodnoho konfliktu // Doslidzhennia svitovoi polityky. – Vyp. 20. – K. : ISEMV NANU, 2002. – S. 186–194.
5. Komp'uterne modeliuvannia system ta protsesiv. Metody obchyslen. Chastyna 1 : navch. posib. / Kvietnyi R. N., Bohach I. V., Boiko O. R., Sofyna O. Iu., Shushura O. M.; za zah. red. R. N. Kvietnoho. – Vinnytsia : VNTU, 2012. – 193 s.
6. Korniienko V. O. Modeliuvannia protsesiv u polityko-komunikatyvnomu prostori : monohrafiia / V. O. Korniienko, S. H. Denysiuk, A. A. Shyian. – Vinnytsia : UNIVERSUM–Vinnytsia, 2009. – 185 s.
7. Lotov A. V. Vvedeniye v ekonomyko-matematycheskoe modelyrovany / A. V. Lotov. – Moskva : Nauka, 1984. – 392 s.

8. Maliarenko T. Teoriia ihor u doslidzhenni konfliktiv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://social-science.com.ua/article/133>
9. Mandrahelia V. A. Prychyny ta kharakter voien (zbroinykh konfliktiv) : filosofsko-sotsiolohichniy analiz : Monohrafiia / V. A. Mandrahelia. – K. : YeU, 2003. – 570 s.
10. Modeliuvannia mizhnarodnykh vidnosyn : navch. posib. / [R.V. Vovk]. – K. : Znannia, 2012. – 246 s.
11. Ovchynnykova T. M. Modelyrovanye kak metod rehulyrovanyia konflykta [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2014_6-2_36.pdf
12. Ozhyhanov Э. N. Modelyrovanye y analiz polytycheskykh protsessov : Ucheb. posob. / Э. N. Ozhyhanov. – Moskva : RUDN, 2009. – 189 s.
13. Patiichuk V. O. Osoblyvosti vykorystannia metodiv modeliuvannia v krainoznavstvi / V. O. Patiichuk, A. A. Savaniuk // Aktualni problemy krainoznavchoi nauky : materialy III mizh nar. nauk.-prakt. Internet-konferentsii (m. Lutsk, 15-16 hrudnia 2015 r.) / za red. V. I. Lazhnika. – Lutsk : Vezha-Druk, 2015. – S. 20–27.
14. Patiichuk V. O. Osoblyvosti vykorystannia metodiv prohnozuvannia v krainoznavchykh doslidzhenniakh / V. O. Patiichuk, A. A. Savaniuk // Aktualni problemy krainoznavchoi nauky : materialy IV mizh nar. nauk.-prakt. Internet-konferentsii (m. Lutsk, 15–16 lystopada 2016 r.) / za red. V. I. Lazhnika. – Lutsk : Vezha-Druk, 2016. – S. 16–25.
15. Patiichuk V. O. Osoblyvosti modeliuvannia mizhnarodnykh konfliktiv / V. O. Patiichuk, A. A. Savaniuk // Aktualni problemy krainoznavchoi nauky : materialy IV mizh nar. nauk.-prakt. Internet-konferentsii (m. Lutsk, 15–16 travnia 2017 r.) / za red. V. I. Lazhnika. – Lutsk : Vezha-Druk, 2015. – S. 5–11.
16. Polovyi M. A. Politychni protsesy : teoriia ta praktyka modeliuvannia : monohrafiia / M. A. Polovyi. – Odesa : Feniks, 2011. – 288 s.
17. Saaty T. L. Matematycheskiye modely konflyktnykh situatsiy / T. L. Saaty; per. V. N. Veselova y H. B. Rubalskoho; pod red. y s predysl. Y. A. Ushakova. – M. : Sov. radyo, 1977. – 302 s.
18. Sovetov B. Ia. Modelyrovanye system. Ucheb. dlia vuzov. – 3-e yzd., pererab. y dop. / B. Ia. Sovetov, S. A Yakovlev. – Moskva : Vyssh. shk., 2001. – 343 s.
19. Khrustalev M. A. Systemnoe modelyrovanye mezhdunarodnykh otnoshenyi / M. A. Khrustalev. – M. : Polytyzdat, 1987. – 226 s.
20. Shykyn E. V. Matematycheskiye metody y modely v upravlenyy / E. V. Shykyn, A. H. Chkhartyshvyly – M. : Delo, 2000. – 440 s.
21. Patiichuk V. Specifics of use of methods of modeling in countrystudies researches / V. Patiichuk, A. Savanyk // Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriia : Neohrafichni nauky. – Lutsk : Vezha, – 2015. – № 15 (316). – S. 7–13.
22. Lewis Richardson. Mathematical Psychology of War [Electronic resource]. – Access mode : http://servidor.demec.ufpr.br/CFD/bibliografia/MER/Hunt_1998_sobre_L_F_Richardson.pdf.

Патійчук Віктор. Моделирование современных международных конфликтов. Обобщены основные теоретические положения относительно возможностей применения моделирования внешнеполитических процессов, в том числе и международных конфликтов, на практике. Рассмотрена специфика использования методов моделирования в современных международных конфликтологических исследованиях. Определены основные формы, а содержание и задачи моделирования современных международных конфликтов. Исследованы некоторые методики моделирования международных отношений и сложных проявлений внешнеполитической ситуации. Проанализированы практические аспекты относительно возможностей моделирования современных международных конфликтов. Описаны конкретные методики моделирования международных конфликтов и раскрывается их содержание. Показаны основные недостатки математического моделирования в изучении современных международных конфликтов и внешнеполитических процессов. Акцентируется на целесообразности использования методов моделирования в исследовании и прогнозировании развития проблемных международных ситуаций и международных конфликтов на практике и указывается на потенциальные перспективы использования методик моделирования в дальнейшем внешнеполитическом анализе современных международных отношений.

Ключевые слова: моделирование, международные конфликты, процесс моделирования, моделируемая ситуация, модели международных конфликтов, международные отношения, внешнеполитическая среда.

Патійчук Віктор. Моделювання сучасних міжнародних конфліктів. Узагальнено основні теоретичні положення щодо можливостей застосування моделювання зовнішньополітичних процесів, у тому числі й міжнародних конфліктів, на практиці. Розглянуто специфіку використання методів моделювання в сучасних міжнародних конфліктологічних дослідженнях. Визначено основні форми та зміст і завдання моделювання сучасних міжнародних конфліктів. Досліджено деякі методики моделювання міжнародних відносин та складних проявів зовнішньополітичної ситуації. Проаналізовано практичні аспекти щодо можливостей моделювання сучасних міжнародних конфліктів. Описано конкретні методики моделювання міжнародних

конфліктів і розкрито їх практичний зміст. Показано основні недоліки математичного моделювання у вивченні сучасних міжнародних конфліктів та зовнішньополітичних процесів. Акцентовано на доцільності використання методів моделювання в дослідженні й прогнозуванні розвитку проблемних міжнародних ситуацій та міжнародних конфліктів на практиці та вказано на потенційні перспективи використання методик моделювання в подальшому зовнішньополітичному аналізі сучасних міжнародних відносин.

Ключові слова: моделювання, міжнародні конфлікти, процес моделювання, модельована ситуація, моделі міжнародних конфліктів, міжнародні відносини, зовнішньополітичне середовище.

Стаття надійшла до редколегії
05.05.2017 р.

УДК 911:2:556.55(477.41/42)

Леонід Ільїн

Класифікації озер Українського Полісся

Важливим етапом дослідження озер є розробка окремих (галузевих) класифікацій кожної з ланок лімносистеми й з'ясування взаємозв'язків окремих її компонентів. Такі класифікації дають конкретне уявлення про кожен водойму й уможливають її використання в господарстві або обґрунтовують потребу виділення як природоохоронного об'єкта. Крім того, різні типи водойм по-різному використовуються в господарстві й по-різному реагують на антропогенний вплив. Запропоновано класифікації озер Українського Полісся за площею, максимальною та середньою глибиною, об'ємом водної маси, ступенем відкритості й формою улоговини, відносною глибиною, розвитком берегової лінії, величиною та структурою водозборів, ступенем водообміну, ступенем водообмінності, температурною стратифікацією, величиною мінералізації води й ін. Створення класифікації за різними ознаками дає можливість знайти кількісні і якісні зв'язки між різноманітними об'єктами й показниками. Запропоновані класифікації дають змогу узагальнювати накопичені дані, здійснювати районування й типізацію об'єктів (явищ), описувати головні властивості об'єктів за аналогією з виділеними типами, зменшувати вимірні та визначальні ознаки для діагностики об'єктів, тобто віднесення їх до того чи іншого класу; прогнозувати особливості й ознаки невивчених об'єктів.

Ключові слова: озеро, водойма, класифікації, Українське Полісся.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема раціонального природокористування й охорона ресурсів потребують інвентаризації водойм та опрацювання значного обсягу інформації за основними параметрами. У сучасних умовах значно зросла увага до проблем класифікації, її теорії й методології. Обговорення цих проблем вийшло за межі окремих наук та оформилось у вигляді класифікаційного руху. Не залишилась осторонь від цього руху й географічна наука, для якої класифікації об'єктів дослідження – один із найголовніших засобів пізнання. Класифікація як інструмент пізнання дає можливість передбачити властивості об'єктів, їх діагностику. Однією з проблем, яка виникає під час вивчення різних природних об'єктів, є їх класифікація на основі врахування (обліку) головних особливостей формування й розвитку. Відсутність науково обґрунтованої класифікації утруднює їх вивчення, систематизацію й картографування. Нагромадження даних потребує нових методів обробки й збагачення інформації та її пошуку. Тут класифікаційні методи відіграють провідну роль. Виникає потреба в нових класифікаціях, які б могли детальніше характеризувати вивчені явища. Поява теоретичних узагальнень потребує класифікацій, що враховують верифікації раніше запропонованих гіпотез і припущень.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретико-методологічні засади розробки класифікацій природних водойм закладені в працях [1–2, 12]. Регіональні лімнологічні узагальнення та дослідження класифікації озер маємо в працях [3–8, 10–11, 13–14]. Генетичну типізацію озер Волинської області наведено в монографії «Озера Волинської області: лімнологічно-географічна характеристика» [6]. Проте питання розробки галузевих класифікацій озер потребує детальних узагальнень і є важливою передумовою оцінки природно-ресурсного потенціалу водойм.

Мета статті – розробка класифікацій озер Українського Полісся. Головні завдання – здійснити галузеві класифікації озер за площею, максимальною та середньою глибиною, об'ємом водної маси, ступенем відкритості й формою улоговини, відносною глибиною, розвитком берегової лінії,

величиною та структурою водозборів, ступенем водообміну, ступенем водообмінності, температурною стратифікацією, величиною мінералізації води й ін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Важливий етап дослідження озер – розробка окремих (галузевих) класифікацій кожної з ланок лімносистеми й з'ясування взаємозв'язків окремих її компонентів. Такі класифікації дають конкретне уявлення про кожну водойму та уможливають її використання в господарстві або обґрунтовують потребу виділення як природоохоронного об'єкта. Різні типи водойм по-різному використовуються в господарстві й реагують на антропогенний вплив.

Класифікація – це система підпорядкованих понять (класів, видів об'єктів), яка використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими єдностями об'єктів. Вона повинна виражати систему законів, притаманних відображеній у ній дійсності. Озера як природні об'єкти зазнають впливу значної кількості чинників [1–2, 9, 15]: кліматичних, хімічних, біотичних, фізичних, геоматичних і низки інших. Водночас відомі класифікації, які охоплюють, іноді досить удадо, окремі аспекти (поняття, зв'язки, складники, особливості) озер. Завдання загальної класифікації природних водойм ускладнене впливом зональних та азональних природних чинників, часової мінливості озер як сукупності всіх властивих йому ознак і дією антропогенних чинників. Аналіз даних багаторічних комплексних досліджень на основі класифікаційних природних показників озер дав можливість згрупувати й класифікувати озера за основними характеристиками, які означають їхню природну сутність: морфометричні параметри, гідрологічні показники, основні дані про водозбори, гідрофізичні та гідрохімічні властивості водної маси тощо.

Фактичний матеріал щодо основних лімнічних показників 414 різнотипних водойм дав змогу достовірно здійснити типізацію й класифікацію сучасних озер. Узагальнення матеріалів засвідчує, що в межах Українського Полісся площі водойм змінюються від 0,01 км² до 27,5 км². Більшість водойм (54 %) становлять водойми з площею до 0,1 км². Наступна група (33 %) – водойми із площею від 0,11 до 1,0 км². Кількість водойм інших градацій скорочується відповідно, до збільшення їхніх розмірів. Ураховуючи кількісний розподіл і статистичні показники, водойми за площею можна віднести до семи класів (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація озер за площею

Клас озер	Площа, км ²	Кількість вивчених водойм	% від вивчених водойм
Дуже малі	Менше 0,1	224	54
Малі	0,11–1,0	136	33
Невеликі	1,01–5,0	37	9,1
Середні	5,01–10,0	6	1,4
Великі	10,01–15,0	5	1,2
Дуже великі	15,01–20,0	4	0,8
Найбільші	Понад 20,0	2	0,5

Максимальна глибина водойм змінюється від 0,1 до 58,4 м (оз. Світязь). Кількісний розподіл водойм за максимальною глибиною досить нерівномірний. Найбільш поширені водойми, де максимальні глибини становлять від 2,51 до 5,0 м (34 %) та від 5,01 до 10 м (22 %). Водойми з максимальними глибинами до 2,5 м – 31 %. Загалом основна кількість водойм має глибини менші за 10 м. Метод статистичного аналізу розподілу частоти максимальних глибин дав можливість розподілити водойми за шкалою на сім класів (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація водойм за максимальною глибиною

Клас озер	Максимальна глибина, м	Кількість вивчених водойм	% від вивчених водойм
1	2	3	4
Дуже мала	Менше 2,5	128	31
Мала	2,51–5,0	142	34
Невелика	5,01–10,0	91	22

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4
Середня	10,01–15,0	37	9
Підвищена	15,01–20,0	8	2
Велика	20,01–25,0	7	1,8
Дуже велика	Понад 25,0	1	0,2

Кількісний розподіл водойм за середньою глибиною помітно відрізняється від попереднього. Середня глибина водойм змінюється від 0,09 до 12,7 м. Чисельність водойм із середньою глибиною до 2,5 м становить 125, або 62 % від числа вивчених. Другу за чисельністю групу становлять водойми із середньою глибиною від 2,51 до 5,0 м (24 %). За середньою глибиною водойми об'єднано в чотири класи (табл. 3).

Таблиця 3

Класифікація водойм за середньою глибиною

Клас озер	Середня глибина, м	Кількість вивчених водойм	% від вивчених водойм
Дуже мала	Менше 2,5	125	62
Мала	2,51–5,0	49	24
Середня	5,01–10,0	21	9
Велика	Понад 10,01	1	5

Розрахункові показники об'ємів водної маси змінюються від 0,005 млн м³ до 180 млн м³ (оз. Світязь). Найбільш численними (147 озер) є водойми з об'ємом водної маси менше 1 млн м³ (75 %) та від 1,01 до 5,0 млн м³ (18 %). Статистичний аналіз дав підставу розробити градацію водойм за об'ємом водної маси та віднести їх до шести класів (табл. 4). Потрібно зазначити, що для регіону характерна незначна кількість великих водойм з об'ємом понад 10 млн м³.

Таблиця 4

Класифікація водойм за об'ємом водної маси

Клас озер	Площі, млн м ³	Кількість вивчених водойм	% від вивчених водойм
дуже малі	Менше 1,0	310	75
Малі	1,01–5,0	76	18
Середні	5,01–10,0	8	2
Великі	10,01–20,0	12	3
Дуже великі	20,01–100,0	6	1,5
Найбільші	Понад 100,01	2	0,5

Показник відкритості улоговини змінюється від 0,01 до 12,3. Аналіз розподілу засвідчує, що найбільшому значенню показника відкритості відповідає лише 1 % вивчених водойм. У порівняно глибоких, але невеликих водоймах показник відкритості різко знижується (від 5,0 до 0,50). Водойм із такими показниками лише 6,6 %. Решта градації цього коефіцієнта (до 0,10 та від 0,10 до 0,50) мають незначний інтервал і на них приходить 57,1 та 35,2 % вивчених водойм. За ступенем відкритості їх можна віднести до чотирьох класів (табл. 5).

Таблиця 5

Класифікація водойм за ступенем відкритості улоговини

Клас озера	Показник відкритості	Кількість вивчених водойм	% від вивчених водойм
1	2	3	4
Слабовідкриті	Менше 0,10	112	57,1
Середньовідкриті	0,10–0,50	69	35,2

Закінчення таблиці 5

1	2	3	4
Добре відкриті	0,51–5,00	13	6,6
Максимально відкриті	Понад 5,00	2	1,0

Форму улоговини в плані відображає коефіцієнт відносної довжини. Відношення довжини до середньої ширини водойми показує, що надводну конфігурацію улоговини можна умовно прийняти за округлу, овальну та видовжену [12]. Водойми з округлою формою улоговини (коефіцієнт відносної довжини менше 1,5) становлять лише 19,5 % від загального числа вивчених об'єктів. Найбільша кількість водойм має видовжену (48,8 %) й овальну (31,7 %) форми улоговини (табл. 6).

Таблиця 6

Класифікація водойм за формою улоговини

Форма улоговини	Коефіцієнт відносної довжини	Кількість вивчених водойм	% від вивчених водойм
Округла	Менше 1,5	24	19,5
Овальна	1,5–2,0	39	31,7
Видовжена	Понад 2,0	60	48,8

За показниками відносної глибини озера розподілені таким чином (табл. 7). Найбільша кількість водойм має незначний коефіцієнт відносної глибини – від 1 до 5. Найменше значення цього показника мають 6,3 % вивчених водойм. Найбільшу величину (> 10) простежуємо для невеликих глибоких водойм, яких 8 %.

Таблиця 7

Розподіл водойм за градаціями відносної глибини

Коефіцієнт відносної глибини (показник глибинності)	Кількість вивчених водойм	% від вивчених водойм
< 1	8	6,3
1–5,0	72	58,2
5,1–10	34	27,5
> 10	9	8,0

За ступенем розвитку берегової лінії водойми можна розділити на мало-, середньо- й добре-розвинені з такими градаціями (табл. 8). Типом берегів визначаються особливості ходу рівневого режиму та процеси рельєфоутворення, умови життя рослинності. Класифікацію берегів за походженням представлено в табл. 9.

Таблиця 8

Розподіл водойм за розвитком берегової лінії

Ступінь розвитку берегової лінії	Коефіцієнт розвитку берегової лінії	% від вивчених водойм
Малорозвинена	< 1,5	39,6
Середньорозвинена	1,5–2,0	34,3
Добре-розвинена	> 2,0	26,1

Таблиця 9

Класифікації берегів водойм Українського Полісся за походженням

Тип берега	Головні характеристики
1	2
Абразійний	Утворюються під впливом руйнівної діяльності хвиль. Складений замуленими пісками, іноді з домішками глини, торфу

Закінчення таблиці 9

1	2
Акумулятивний	Формується в певних ділянках прибережної зони (пляжі, берегові вали) при відкладенні пухкого матеріалу. Складений пісками, гравієм
Нейтральний	Формується при рівновазі акумуляції й абразії. Складений пісками, суглинками, гравієм
Сплавинний і торф'яний	Складені дерниною й торфом в озерах, розміщених серед боліт

Оцінювання водних ресурсів неможливо здійснити без обліку їх відновлюваності. Головними чинниками, які визначають відновлюваність ресурсів, є водно-стокова характеристика озер і, передусім, показники положення в гідромережі й тип стоку, амплітуда коливання рівня води, період водообміну, структура водозбору. За наявності притоку поверхневих вод із водозбору озера поділяються на проточні (є притік й витік), стокові (тільки витік), непроточні (лише притік), безстічні (притоки й витік відсутні).

Площі водозборів водойм характеризуються великою варіабельністю (від 0,3 до 1782 км²). За величиною площ водозборів водойми мають чотири градації (табл. 10).

Таблиця 10

Розподіл озер за величиною водозборів

Розмір водозбору	Площа, км ²	% від вивчених водойм
Малий	< 10	41,0
Невеликий	10,01–20,00	14,6
Середній	20,01–40,00	35,5
Великий	> 40,01	8,9

За структурою угідь водозбірної площі можна виділити лісові, болотні, сільськогосподарські та складні (комплексні). Водозбори лісові (75–100 %) і переважно лісові (5–75 %) мають лише 28,8 % загальної кількості водойм. Величина площ боліт, як і лісів, має широкий діапазон змін. Середня величина заболоченості водозборів вивчених водойм становить 7,2 %. Переважна кількість водойм (48 %) має заболоченість водозборів лише 3 %; близько 36 % водойм мають водозбори, покриті болотами на 3–10 %; кількість вивчених водойм, які мають повністю болотні водозбори, – менше 1,0 %. Потрібно зазначити, що таких водозборів насправді більше за рахунок малих невивчених водойм (табл. 11).

Таблиця 11

Кількість і розподіл водойм за структурою водозборів

Структура водозборів	Частка угідь, %	% від вивчених водойм
Переважно лісові	50–75	14,2
Лісові	75–100	14,6
Заболочені	50–75	0,3
Болотні	75–100	1,0
Переважно сільськогосподарські	50–75	44,8
Сільськогосподарські	75–100	25,1

Формування якості води й відновлюваності запасів відбувається в результаті водообміну. Інтенсивність водообміну визначається співвідношенням об'єму притоку з водозбору й об'єму водної маси водойми. Кількісний розподіл водойм залежно від періоду водообміну узагальнено в табл. 12.

Таблиця 12

Розподіл водойм за ступенем водообміну

Ступінь водообміну	Період водообміну, років	% від вивчених водойм
1	2	3
Високий	< 4	86

Закінчення таблиці 12

1	2	3
Середній	4–8	7
Низький	> 8	7

Більшість вивчених водойм (86 %) має високий водообмін (< 4), незначна їх кількість (< 7 %) – період вісім років та більше. Це великі водойми, які мають значний запас води й малу площу водозбору. Зворотна величина – відношення об’єму водойми до об’єму притоку (питома водообмінність), визначає кількість років, необхідних для повної заміни води. Ця величина не така показова. Шкалу озер за величиною питомої водообмінності наведено в табл. 13.

Таблиця 13

Розподіл водойм за ступенем водообмінності

Ступінь водообмінності	Питома водообмінність, років	% від вивчених водойм
Високий	< 0,8	49
Середній	0,81–1,60	13
Низький	> 1,61	38

Якістю водних ресурсів визначається набір фізико-хімічних властивостей водної маси. Температурний режим водойм обчислюється за сукупним впливом кліматичних чинників й особливостей будови улоговин та об’єму водної маси, фізико-хімічних властивостей води. За ступенем температурного розподілу й кількісними характеристиками водойми віднесено до трьох груп (табл. 14).

Таблиця 14

Показники температурної стратифікації водойм

Градація	Літня температура води, °C		
	поверхня	дно	різниця поверхня/дно
Добрестратифіковані	15–20	6–8	14–16
Малоstrатифіковані	20–25	10–15	до 10
Нестратифіковані	20–25	15–20	2–5

Кількість притічних вод і внутрішньоводоймні процеси визначають склад води. Характерними показниками, які визначають споживчу й господарську цінність води, є склад і кількість розчинних солей, активна реакція, уміст органічних речовин, прозорість. Мінералізація води змінюється від 87,7 до 457 мг/дм³. Статистична оцінка параметрів розподілу засвідчує наявність п’яти класів водойм (табл. 15).

Таблиця 15

Розподіл водойм за величиною мінералізації води

Ступінь мінералізації	Мінералізація води, мг/дм ³	% від вивчених водойм
Дуже низька	< 50,0	3,7
Низька	50,1–100,0	6,5
Середня	100,1–200,0	36,3
Підвищена	200,1–400,0	46,8
Висока	> 400,1	0,3

Водойми першої групи становлять 3,7 % від загальної кількості досліджених. Також малочисельна градація водойм із мінералізацією до 100 мг/дм³ (близько 6,5 %). Велика кількість водойм (36,3 %) середньомінералізованих. Частка водойм, які мають підвищену мінералізацію, сягає

46,8 %. Розподіл водойм за величиною водневого показника засвідчує, що найбільша кількість водойм має влітку рН 7–9. Кількість таких водойм сумарно становить 89,6 % від числа вивчених (табл. 16).

Таблиця 16

Розподіл водойм за величиною рН, літо

Активна реакція води	Величина рН	% від вивчених водойм
Лужна	< 9	3,2
Малолужна	8–9	61,3
Нейтральна	7–8	28,3
Малокисла	6–7	4,7
Кисла	> 6	2,5

Одним із головних показників якості води є прозорість. Показник прозорості влітку змінюється від 0,2 до 10 м. Загалом водойми Полісся мають низьку прозорість, лише 5,9 % із них відзначаються прозорістю влітку понад 4 м (табл. 17).

Таблиця 17

Розподіл водойм за величиною прозорості води

Прозорість води	Величина прозорості, м	% від вивчених водойм
Дуже низька	< 1,0	25,4
Низька	1,1–2,0	42,3
Середня	2,1–4,0	26,4
Велика	4,1–8,0	5,6
Дуже велика	> 8,0	0,3

Уміст органічної речовини у воді – важлива ознака її якості. Про вміст органіки можна судити за величиною перманганатної й біхроматної окислюваності. Обмежена кількість даних за цим показником не дає змоги здійснити кількісний розподіл водойм. Межа коливань біхроматної окислюваності становить від 6,9 до 142 мгО/дм³, перманганатної окислюваності – від 2,2 до 34,8 мгО/дм³.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Створення класифікації за різними ознаками дає можливість знайти кількісні і якісні зв'язки між різноманітними об'єктами та показниками. Класифікація – один із головних методів дослідження закономірностей, пов'язаних із процесами і явищами різного масштабу. При здійсненні класифікації не тільки виділяються класи та встановлюються характерні для них особливості, але з'ясовуються також нові закономірності досліджуваних об'єктів чи процесів. Створення класифікацій дає змогу узагальнювати та перевіряти накопичені дані, здійснювати районування й типізацію об'єктів (явищ), описувати головні властивості об'єктів за аналогією з виділеними типами, зменшувати вимірювальні та визначальні ознаки до достатніх для діагностики об'єктів, тобто їх віднесення до того чи іншого класу; прогнозувати особливості й ознаки невивчених об'єктів. Ураховуючи різноманітність природних умов, типів водних об'єктів й особливості антропогенної діяльності, а також ще більше число можливих поєднань цих трьох головних чинників, які визначають стан лімносистем (лімнокомплексів), вважаємо необхідною розробку науково обґрунтованої конструктивно-географічної типізації вивчених водойм, яка разом із генетичними закономірностями включатиме дані про порушення екосередовищних зв'язків під впливом антропогенних чинників. Така класифікація повинна давати оцінку й установлювати напрями раціонального використання та охоронних заходів щодо об'єктів, об'єднаних виділеними типологічними спільностями.

Джерела та література

1. Абросов В. Н. Зональные типы лимногенеза / В. Н. Абросов. – Ленинград : Наука, 1982. – 144 с.
2. Адаменко В. Н. Климат и озера / В. Н. Адаменко. – Ленинград : Гидрометеоздат, 1985. – 264 с.

3. Ільїн Л. В. Галузеві класифікації озер Полісся / Л. В. Ільїн // Гідрологія, гідрохімія і гідро екологія : наук. зб., 2000. – Т. 1. – С. 215–220.
4. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся : монографія : у 2-х т. – Т. 1 : Природничо-географічні основи дослідження та регіональні закономірності / Л. В. Ільїн. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 316 с.
5. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся : монографія : у 2 т. – Т. 2 : Регіональні особливості та оптимізація / Л. В. Ільїн. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 400 с.
6. Ільїн Л. В. Озера Волині: лімнологіко-географічна характеристика / Л. В. Ільїн, Я. О. Мольчак. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 140 с.
7. Ільїн Л. В. Озера Західного Полісся: особливості поширення, класифікації / Л. В. Ільїн // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. праць. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – С. 73–78.
8. Ільїн Л. В. Озерознавство : укр.-рос. слов. Поняття і терміни / Л. В. Ільїн. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 112 с.
9. Китаев С. П. Экологические основы биопродуктивности озер разных природных зон / С. П. Китаев. – Москва : Наука, 1984. – 206 с.
10. Мольчак Я. О. Озера Волинської області. Каталог / Я. О. Мольчак, Л. В. Ільїн. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1995. – 76 с.
11. Мольчак Я. О. Озерні ресурси Волині / Я. О. Мольчак, Л. В. Ільїн // Український географічний журнал. – 1994. – № 4. – С. 45–50.
12. Якушко О. Ф. Принципы выделения и классификации аквальных ландшафтов / О. Ф. Якушко // Вестник Белорусского университета. – Серия 2. – 1986. – № 1. – С. 53–58.
13. Ilyin L.V. The lake-swamp complexes of Volyn Region / L. V. Ilyin, O. V. Ilyina // Lakes and artificial water reservoirs-functioning, revitalization and protection. – Sosnowiec : University of Silesia, 2004. – С. 71–76.
14. Ilyin L. V. The resource appraisal of the pools of slow water exchange of Ukraine / L. V. Ilyin // Limnological Revier. – 2001. – Vol. 1. – P. 137–141.
15. Williams C. H. Optical properties of New Zealand lakes / C. H. Williams, W. F. Vincent // Arch. Hydrobiol. – 1984. – Vol. 99, № 3. – P. 318–330.

References

1. Abrosov V. N. Zonalnye typy lymnoheneza / V. N. Abrosov. – L. : Nauka, 1982. – 144 s.
2. Adamenko V. N. Klimat y ozero / V. N. Adamenko. – L.: Hydrometeoyzdat, 1985. – 264 s.
3. Ilyin L. V. Haluzevi klasyfikatsiyi ozer Polissya / L. V. Ilyin // Hidrolohiya, hidrokhiimiya i hidroekolojiya: Nauk. zb., 2000. – Т. 1. – С. 215–220.
4. Ilyin L.V. Limnokompleksy Ukrayinskoho Polissya: Monohrafiya: U 2-kh t. T. 1. : Pryrodnycho-heohrafichni osnovy doslidzhennya ta rehionalni zakonomirnosti / L.V. Ilyin. – Lutsk: RVV «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 2008. – 316 s.
5. Ilyin L. V. Limnokompleksy Ukrayinskoho Polissya : monohr. : u 2 t. T. 2 : Rehionalni osoblyvosti ta optymizatsiya / L. V. Ilyin. – Lutsk : Red.-vyd. vidd. «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 2008. – 400 s.
6. Ilyin L. V. Ozero Volyni: Limnoloheohrafichna kharakterystyka / L. V. Ilyin, Ya. O. Molchak. – Lutsk: «Vezha», 2000. – 140 s.
7. Ilyin L. V. Ozero Zakhidnoho Polissya: osoblyvosti poshyrennya, klasyfikatsiyi / L. V. Ilyin // Pryroda Zakhidnoho Polissya ta prylehlykh terytoriy : zb. nauk. prats. – Lutsk : RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 2004. – S. 73–78.
8. Ilyin L. V. Ozerознаvstvo : Ukr.-ros. slov. Ponyattya i terminy / L. V. Ilyin. – Lutsk : Red.-vyd. vidd. «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 2001. – 112 s.
9. Kytaev S. P. Ekologicheskiye osnovy byoproduktyvnosti ozer raznykh pryrodnykh zon. – M. : Nauka, 1984. – 206 s.
10. Molchak Ya. O. Ozero Volynskoyi oblasti. Kataloh / Ya. O. Molchak, L. V. Ilyin. – Lutsk : RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 1995. – 76 s.
11. Molchak Ya. O. Ozerni resursy Volyni / Ya. O. Molchak, L. V. Ilyin // Ukrayinskyy geografichnyy zhurnal. – 1994. – № 4. – S. 45–50.
12. Yakushko O. F. Pryntsypy vydelenyia y klasyfykatsyyi akvalnykh landshaftov / O. F. Yakushko // Vest. Belarus. un-ta. Ser. 2. – 1986. – № 1. – S. 53–58.
13. Ilyin L.V. The lake-swamp complexes of Volyn Region / L. V. Ilyin, O. V. Ilyina // Lakes and artificial water reservoirs-functioning, revitalization and protection. – Sosnowiec : University of Silesia, 2004. – С. 71–76.
14. Ilyin L. V. The resource appraisal of the pools of slow water exchange of Ukraine / L. V. Ilyin // Limnological Revier. – 2001. – Vol. 1. – P. 137–141.

15. Williams C. H. Optical properties of New Zealand lakes / C. H. Williams, W. F. Vincent // Arch. Hydrobiol. – 1984. – Vol. 99, № 3. – P. 318–330.

Ильин Леонид. Классификации озер Украинского Полесья. Важным этапом исследования озер является разработка отдельных (отраслевых) классификаций каждого из звеньев лимносистемы и выяснения взаимосвязей отдельных ее компонентов. Такие классификации дают конкретное представление о каждом водоеме и создают возможности для ее использования в хозяйстве или обосновывают необходимость выделения в качестве природоохранного объекта. Кроме того, различные типы водоемов по-разному используются в хозяйстве и по-разному реагируют на антропогенное воздействие. Предлагаются классификации озер Украинского Полесья по площади, максимальной и средней глубине, объему водной массы, степени открытости и форме котловины, относительной глубине, развитию береговой линии, величине и структуре водосборов, степени водообмена, степени водообменности, температурной стратификации, величине минерализации воды и др. Создание классификации по различным признакам дает возможность определить количественные и качественные связи между различными объектами и показателями. Предложенные классификации позволят обобщать накопленные данные, осуществлять районирование и типизацию объектов (явлений), описывать основные характеристики объектов по аналогии с выделенными типами, уменьшать измерительные и определяющие признаки для диагностики объектов, то есть отнесение их к тому или иному классу; прогнозировать особенности и признаки неизученных объектов.

Ключевые слова: озеро, водоем, классификации, Украинское Полесье.

Pyin Leonid. Lake Classification of Ukrainian Polissya. An important stage in the study of lakes is the development of separate (industry) classifications of each of the links of the limnosystems and the clarification of the interrelationships of its individual components. Such classifications give a concrete idea of each reservoir and enable its use in the household or substantiate the need to allocate it as an environment conservation object. In addition, different types of reservoirs are used differently in the household and react differently to anthropogenic impact. The lakes of Ukrainian Polissya are classified by area, maximum and average depth, the volume of water mass, degree of openness and hollow form, relative depth, shoreline development, size and structure of watersheds, water exchange level, temperature stratification, size and mineralization degree, etc. Creating a classification according to various criteria makes it possible to find quantitative and qualitative relationships between different objects and figures. The offered classification will enable to generalize the accumulated data, implement zoning and grouping of objects (phenomena), describe the main properties of objects similar to the selected types, reduce the measuring and defining features for the diagnosis of objects that refer them to a particular class; predict features and attributes of unexplored objects.

Key words: lake, reservoir, classification, Ukrainian Polissya

Стаття надійшла до редколегії
19.05.2017 р.

УДК 502.4:519.6

**Василь Фесюк,
Юлія Місюра**

Проблеми та перспективи інтеграції Національного природного парку «Західне Побужжя» до європейської екомережі

У статті проаналізовано проблеми та перспективи створення майбутнього Національного природного парку «Західне Побужжя». Сформульовано бачення парку як екологічного коридору міжнародного значення. Досліджено елементи екомережі на польській території, що територіально близько до Національного природного парку «Західне Побужжя». Запропоновано можливі шляхи та заходи співпраці його з природоохоронними об'єктами Республіки Польща. Проведено аналіз вивченості природних умов та екологічного стану території. Вивчено біологічне різноманіття території парку. Оцінено раритетну складову флори та фауни. Досліджено функціонування парку як частини екологічної мережі Європи. Визначено найважливіші проблеми створення Національного природного парку. Серед них – несанкціоновані

© Фесюк В., Місюра Ю., 2017

сміттєзвалища, нерозвинена зона стаціонарної рекреації, поганий стан інженерної інфраструктури території. Запропоновано можливі способи їх розв'язання. Функціонування парку дасть змогу створити базу для розвитку науково-дослідної, природоохоронної, пізнавальної, рекреаційної діяльності за європейськими стандартами.

Ключові слова: національний природний парк, інтеграція, екологічна мережа, «Західне Побужжя», Європа, екологічні проблеми.

Постановка наукової проблеми та її значення. У зв'язку з інтеграцією України до ЄС виникла необхідність в узгодженні багатьох сфер діяльності держави, регіональних і місцевих органів, об'єднаних територіальних громад (ОТГ) України та сусідніх держав. Це стосується й природоохоронної діяльності, зокрема формування екологічної мережі. У засобах масової інформації та наукових колах уже давно обговорюється проблема створення Національного природного парку (НПП) «Західне Побужжя». Цей процес пов'язаний із певними складнощами екологічного, юридичного, міжнародного характеру, але відкриває нові обрії в спільному використанні долини річки Західний Буг як екологічного коридору міжнародного значення.

Аналіз дослідження цієї проблеми. Вивченню гідрологічних умов Західного Бугу значну увагу приділяли Я. О. Мольчак та Р. В. Мігас у монографії «Річки Волині» [4]. У ній висвітлено історію виникнення, життя та охорону річок Волині, а також використання їхніх водних ресурсів і пов'язані з цим екологічні проблеми. Геоекологічний стан і гідрохімічний режим Західного Бугу й Луги детально досліджені в працях В. К. Хільчевського, М. Р. Забокрицької та І. М. Нетробчук [3]. Рослинність у басейні Західного Бугу досліджували Т. Л. Андрієнко, Г. І. Білик, Є. М. Брадів, М. А. Голубець, Л. В. Махасва, М. І. Рубалов, В. С. Ткаченко, Ю. Р. Шеляг-Сосонко. Вони вперше в роботі «Геоботанічне районування України» розробили схему районування, описали фізико-географічні умови та рослинність виділених територіальних одиниць, а також сучасний стан рослинного покриву, наявність об'єктів, які охороняються [2]. Фауну Волинської області, а точніше – басейну Західного Бугу, вивчають і досі. Усі попередні дослідження мали лише фрагментарний характер. В. К. Бігун, О. Р. Дмитроца, О. М. Климнюк, Т. М. Куньчик, В. О. Мосницький вивчали представників іхтіофауни басейну Західного Бугу. К. А. Татаринів вивчав видове різноманіття хребетних на заході України. Б. І. Койнова, Н. А. Тарасюк і Ф. П. Тарасюк [6] досліджували зміну ландшафтів Західного Полісся в результаті антропогенної діяльності. Ними встановлено, що досліджувана територія антропогенно змінена в основному через осушувальну меліорацію та іншу господарську діяльність.

Мета статті – установити найважливіші проблеми та запропонувати заходи для інтеграції НПП «Західне Побужжя» до Європейської екомережі «ECONET». Основні завдання дослідження – установити найважливіші проблеми створення НПП «Західне Побужжя»; проаналізувати перспективи включення парку до європейської екомережі; запропонувати заходи для поліпшення стану довкілля, розвитку інфраструктури та інтеграції майбутнього парку до ECONET.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. НПП «Західне Побужжя» пропонується створити в межах території, яка розміщена в межах водоохоронної зони річки Західний Буг, простягається від с. Заставна (Іваничівський р-н) на південному сході, до с. Старовойтова (Любомльський р-н) на півночі, а також у межах прируслової зони притоки Західного Бугу – річки Луги до с. Замличі Локачинського району на сході. Отже, запроєктований парк міститиметься в межах трьох адміністративних районів Волинської області, а саме: Володимир-Волинського, Іваничівського та Любомльського. Територія його простягатиметься долиною річки Західний Буг, уздовж державного кордону між Україною й Республікою Польща. Основна частина НПП лежить у межах водоохоронної зони річок Західний Буг та Луга, у тому числі й на прикордонній із Польщею території. Отже, охоронний режим для цієї місцевості найдоцільніший та нормативно обґрунтований.

Проєктований парк багатий на видове різноманіття флори та фауни. Переважає трав'яниста рослинність. Домінують соснові та дубово-соснові ліси, які займають переважно прируслові тераси Західного Бугу. Переважна частина тваринного світу мешкає в лісових масивах. Найчисленніші дрібні тварини, трапляється кілька видів хижаків (птахи). Визначено, що заповідання потребують ландшафтні комплекси басейну Західного Бугу та Луги, адже тут зосереджені найцінніші види рослинного й тваринного світу, що змогли повернутися до природного стану внаслідок прикордонного режиму території [5]. Необхідність надання території природоохоронного статусу

зумовлена тим, що тут зосереджено 25 видів рослин та 11 видів тварин, занесених до Червоної книги України.

Головною особливістю «Західного Побужжя» є розміщення його вздовж українсько-польського кордону. Просторовий план удосконалення екологічної мережі Польщі включає розвиток мережі міжнародних екологічних коридорів, зокрема по річці Західний Буг. На сучасному етапі найперспективнішою є співпраця НПП з об'єктами природо-заповідного фонду Польщі – Хелмським (Chełmski) та Стрелецьким (Strzelecki) ландшафтними парками, які розміщені в межах Люблінського воєводства. Можливим стане створення екологічних коридорів і стежок між цими об'єктами природо-заповідного фонду, що дасть змогу тваринам безперешкодно мігрувати між цими природними ядрами [5].

Стрелецький парк створено на межі Хелмського й Грубешівського повітів. Насамперед тут охороняються широколистяні та мішані ліси, які займають близько 64 % його території. Переважаючим видом дерев є сосна звичайна (*Pinus sylvestris*), трапляються також дуб (*Quercus robur*), береза (*Betula verrucosa*), вільха чорна (*Alnus glutinosa*), ясен (*Fraxinus excelsior*), модрина європейська (*Larix decidua*) і липа (*Tilia cordata*). У межах парку виділяють 45 видів рідкісних рослин, 35 із яких перебувають під суворим захистом: зозуліні черевички справжні (*Cypripedium calceolus*), зозулинець шоломоносний (*Orchis militaris*), гвоздика пишна (*Dianthus superbus*) та ін. Розвинута також зона стаціонарної рекреації. У Староселлі (Starolessi), наприклад, туристи можуть знайти місце для ночівлі (готелі, мотелі, кемпінги), а також узяти в оренду туристичне спорядження. Такі ж послуги надаються в Дубенці (Dubienka), Криниці (Krynica) і Городлі (Horodło) [11].

Хелмський ландшафтний парк розміщений у межах Хелмського повіту й займає площу 14 350 га. Головним завданням Хелмського ландшафтного парку є охорона лісових і болотних ландшафтів, багатих своїм видовим різноманіттям. Основну частину парку, як і попередніх двох, складають ліси з поширенням дуба, сосни, липи, вільхи чорної, берези та граба.

У парку й на його околицях росте 53 види рослин, які перебувають під суворою охороною, і 13 – під частковим захистом. На околицях Хелму розміщені унікальні карбонатні торфовища, де домінуючим видом є меч-трава болотна (*Cladium mariscus*). З інших рідкісних рослин тут наявні горичвіт весняний (*Adonis vernalis*), вишня степова (*Prunus fruticosa*), відкасник безстебловий (*Carlina acaulis*), тирлич хрещатий (*Gentiana cruciata*), зозулинець шоломоносний (*Orchis militaris*) та айстра степова (*Aster amellus*), півники сибірські (*Iris sibirica*), зозульки м'ясо-червоні (*Dactylorhiza incarnata*), анемона лісова (*Anemone sylvestris*) і гвоздика пишна (*Dianthus superbus*).

Фауна Хелмського ландшафтного парку також багата на видове різноманіття. Вона нараховує 152 види птахів, які гніздяться на цій території. Серед них – лелека чорний (*Ciconia nigra*), журавель сірий (*Grus grus*), сова болотяна (*Asio flammeus*), баранець великий (*Gallinago media*), кульон великий (*Numenius arquata*). У болотах парку проживає болотна черепаха європейська (*Emys orbicularis*). Нараховується велика кількість безхребетних, у тому числі 800 видів метеликів, близько 10 із яких не трапляється за межами Хелмського парку [7].

Поліський національний парк (Poleski Park Narodowy) лежить у західній частині Полісся. Територія парку рівнинна, із великою кількістю озер, ставків, боліт і торфовищ. Рослинність дуже багата. Найпоширенішими є види, типові для водно-болотних угідь та боліт. У парку нараховується близько тисячі видів судинних рослин, 170 із яких є рідкісними, 81 вид перебуває під захистом, і ще 15 занесено в Червону книгу рослин Польщі. У Поліському парку нараховується 48 видів ссавців. Найбільша група складається з гризунів (18 видів). Серед дрібних видів трапляються тут полівка звичайна (*Arvicolini*), полівка руда (*Myodes glareolus*), полівка-економка (*Microtus oeconomus*), темна полівка (*Microtus agrestis*), ондатра (*Ondatra zibethicus*) і водяна полівка (*Arvicola amphibius*). У заболочених лісах проживає кутора звичайна (*Neomys fodiens*), багато видів копитних, серед яких найчисленніша козуля європейська (*Capreolus capreolus*) [9]. Скербешувський ландшафтний парк (Skierbieszowski Park Krajobrazowy) розміщений на сході Люблінського воєводства. Мета його створення – збереження унікальних ландшафтів, культурних та історичних цінностей. На місцевості чергуються луки й букові ліси, що займають 11 % парку. Серед представників Червоної книги Польщі – карликова вишня (*Prunus tomentosa*), анемона лісова (*Anemone sylvestris*), датський астрагал (*Astragalus danicus*) й ін.

Тваринний світ досить бідний через невеликі площі лісів і водних об'єктів. Трапляється кілька видів мухоловок, орел-крикун (*Haliaeetus vocifer*), на відкритих територіях водиться сич домашній (*Athene noctua*) тощо [10].

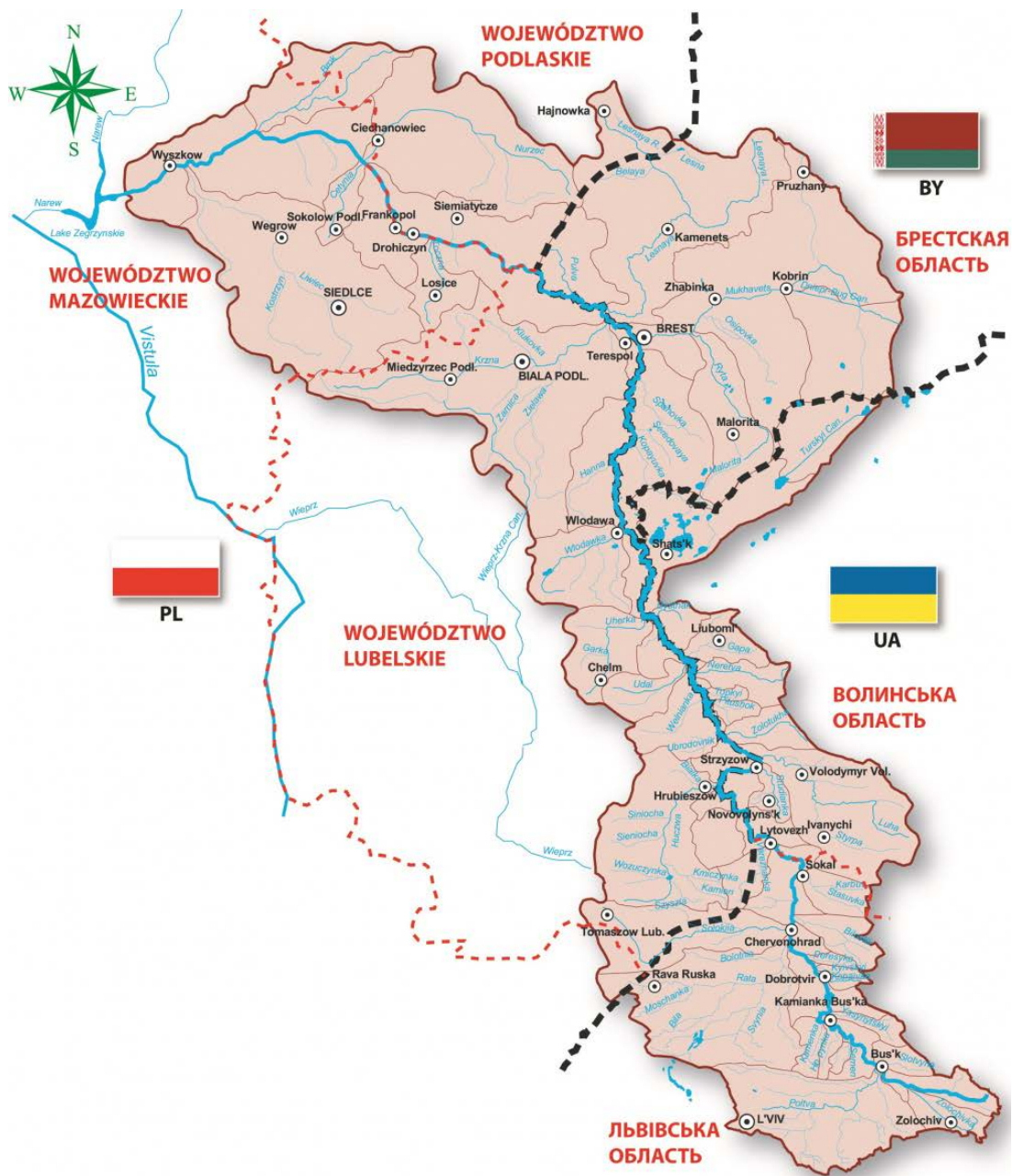

Рис. 1. Басейн річки Західний Буг [1]

Краснобродський ландшафтний парк (Krasnobrodzki Park Krajobrazowy). Понад 60 % парку становлять ліси, серед яких домінують соснові. У лісах парку можна побачити такі рідкісні види рослин, як баранець звичайний (*Huperzia selago*), глечики жовті (*Nuphar lutea*), латаття біле (*Nymphaea*) та ін. Серед тваринного світу багато копитних, хижаків і рідкісних видів, а саме: снотоподібний собака (*Nyctereutes procyonoides*), тхір лісовий (*Mustela putorius*), гірська трясогузка (*Motacilla cinerea*) й ін. [8]. Співпраця «Західного Побужжя» з перерахованими об'єктами природно-заповідного фонду Польщі актуальна, адже на їхніх територіях під охороною перебувають майже однакові ландшафтні комплекси й екосистеми. Це дасть змогу привернути ще більше уваги

до охорони біорізноманіття. Ця територія служить місцем існування й міграцій для багатьох видів диких тварин, які знаходять для себе оптимальні умови для життя в лісах, на луках, у прибережних заростях та у воді. Наявність територій природно-заповідного фонду забезпечить їм належну охорону європейського рівня, а також умови для живлення, розмноження та міграції.

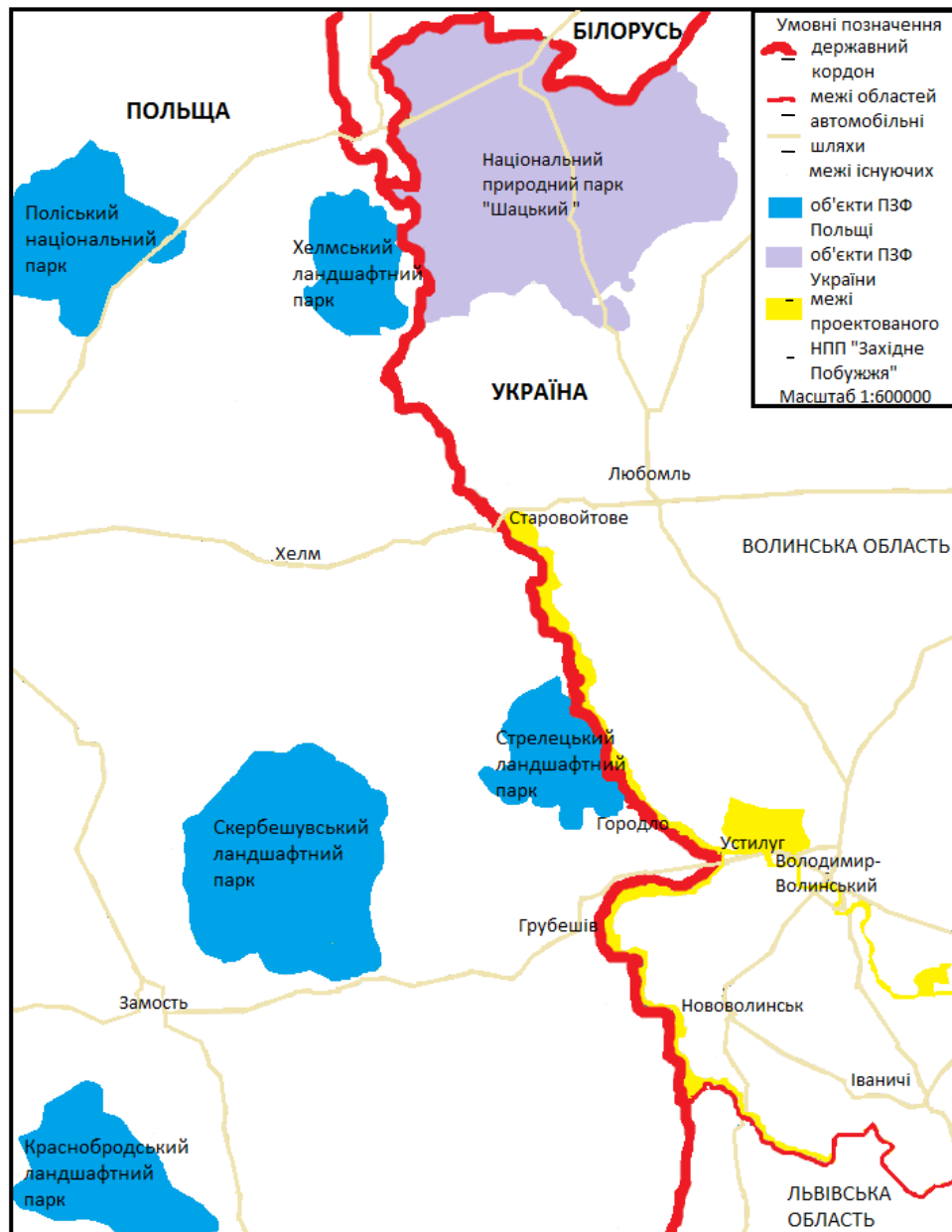

Рис. 2. Транскордонне положення НПП «Західне Побужжя» [12]

Основною проблемою створення НПП «Західне побужжя» є те, що до нього планується приєднання земель, що територіально належать до колишнього полігону й перебувають на балансі Володимир-Волинської військової частини. Цей масив має особливе природоохоронне та наукове значення, оскільки тут охоронятимуться первісні автохтонні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України. Під час обговорення цього питання виникає низка конфліктів, оскільки керівництво не планує віддавати в користування цю територію частини або ж просить перенесення полігону в інше місце, що теж провокує певні проблеми.

Опираючись на власні спостереження, варто зазначити, що в межах ландшафтних парків Польщі й прилеглих міст такого явища немає. В Україні – зовсім інша ситуація. Найпоширеніші звалища побутових відходів в Іваничівському та Володимир-Волинському районах. Населення створює

стихійні смітники на територіях закритих шахт, зокрема в самих кар'єрах та просто на вулицях міст. Неодноразово на території Володимирщини посеред лісу траплялися великі купи сміття. За допомогою небайдужих громадян встановлено, що ці відходи привезені з інших областей, найчастіше – зі Львівської, про що свідчили знайдені там документи. Частим явищем є засмічення лісу під час відпочинку, коли люди лінуються прибрати після себе. Значним джерелом утворення відходів є також сервісна зона міста Устилуг, де за день проїжджають сотні автомобілів із метою перетину кордону. Вони залишають після себе величезну кількість побутових відходів, які лежать просто на обочині. Нерозвинена зона стаціонарної рекреації. Територія «Західного Побужжя» багата на природні та історико-культурні ресурси, флора й фауна парку нараховує десятки рідкісних і зникаючих видів, але проблема полягає в тому, що досі в НПП не виділено жодного туристичного маршруту, екологічної стежки, пункту спостереження.

Рекреаційне господарство парку не розвинуто до належного рівня. Немає достатньої кількості закладів, які б надавали послуги харчування, ночівлі, оренди спорядження, рекреації, дозвілля та відпочинку. Уже наявні об'єкти, спрямовані на обслуговування відвідувачів парку, перебувають у незадовільному стані й потребують сучасного ремонту. Важливе значення мають автошляхи, адже парк розміщений на українсько-польському кордоні та в перспективі прийматиме іноземних відвідувачів. Основний автошлях – траса Н-22 (Устилуг-Луцьк-Рівне) – перебуває в поганому стані, така ж сама ситуація й на інших дорогах, що проходять територією парку. Деякі з них узагалі аварійно - небезпечні. Також немає асфальтного покриття між багатьма селами, що входять до складу НПП. Основні перспективи розвитку НПП «Західне Побужжя»:

1. Функціонування парку дасть змогу створити базу для розвитку науково-дослідної, природоохоронної, пізнавальної, рекреаційної діяльності за європейськими стандартами. Будуть поставлені більш серйозні вимоги до охорони природи й головним чином вестиметься жорсткий контроль за використанням території парку за призначенням.

2. Співпраця «Західного Побужжя» та прилеглих до нього ландшафтних парків Республіки Польща дасть змогу утворити важливе ядро Європейської екологічної мережі й зберегти найцінніші компоненти ландшафтного та біотичного різноманіття в заплаві Західного Бугу. Екологічні стежки сполучатимуть території, на яких поширені зникаючі види рослин і тварин, а також дадуть змогу створити буферні зони, де неможливою стане будь-яка людська діяльність. Будуть використані нові ефективні важелі управління у сфері охорони довкілля, що сприятиме подальшому екологічному співробітництву з Європейським Союзом, який досяг успіху в питаннях охорони навколишнього природного середовища.

3. «Західне Побужжя», ставши частиною EECONET, зможе привернути увагу туристів не лише з України, але й з Європи. На території парку планується створення екологічних стежок і туристичних маршрутів, що стануть природними рекреаційними об'єктами, відвідавши які, самі рекреанти зможуть оцінити унікальні ландшафти Західного Бугу разом з усім їх біорізноманіттям. Збільшення кількості відвідувачів парку дасть змогу розвинути до належного рівня туристичну інфраструктуру в населених пунктах, які входять до межі запроектованого парку. У перспективі туристи з Європи відвідуватимуть не лише «Західне Побужжя», а й подорожуватимуть далі по території України.

4. Потік туристів та рекреантів вимагатиме покращення транспортної та туристичної інфраструктури в прилеглих до парку територіях, що дасть змогу покращити розвиток міст і підвищити рівень життя населення.

Основні заходи для поліпшення стану довкілля, розвитку інфраструктури та інтеграції майбутнього НПП «Західне Побужжя» до EECONET: а) розв'язати проблему засмічення території «Західного Побужжя». Варто створити програму поводження з твердими побутовими відходами, особливо в межах сіл, побудувати заводи з переробки сміття й збільшити штрафи за створення несанкціонованих сміттєзвалищ, за чим має слідкувати певна громадська організація або муніципальна поліція; б) розвинути зону регульованої рекреації. Потрібно розробити в межах НПП декілька туристичних маршрутів та екологічних стежок. Наприклад, у ландшафтному заказнику «Мочиська» можна прокласти веломаршрут навколо озера, щоб туристи могли споглядати мальовничі краєвиди й знайомитись із місцевою природою. Уздовж заплави річки Луга варто обладнати кілька пунктів спостереження за видрою річковою (*Lutra lutra*), лебедем (*Cygnus bewickii*) чи лелекою чорним (*Scolopax nigra*). Також варто створити спільні екологічні стежки й маршрут із Хелмським та Стрелецьким ландшафтними парками; в) провести рекреаційне облаштування зони регульованої рекреації в місцях, де проходять екскурсійні й туристичні маршрути, екологічні

стежки; г) організувати інфраструктуру зони стаціонарної рекреації. Потрібно побудувати кілька нових готелів, мотелів і кемпінгів, створити в лісах при дорогах більше місць відпочинку з альтанками, облаштувати їх належним чином, щоб відвідувачі могли зупитися, підкріпитися й поїхати далі. Необхідно розробити план заходів щодо розвитку зеленого та сільського туризму в цій місцевості. Зважаючи на потік туристів, потрібно здійснити розрахунок допустимих навантажень на природні комплекси й об'єкти відповідно до видів рекреації, що відбуватиметься в межах певних природних комплексів; г) провести реконструкцію автошляхів, які проходять по території «Західного Побужжя», заасфальтувати всі ґрунтові дороги, що з'єднують населені пункти в межах парку; д) сформуванню позитивний імідж парку, а саме: створити у всесвітній мережі Інтернет власну сторінку Західного Побужжя; установити на автодорогах відповідне ознакування, указівники з інформацією про парк та його розміщення; поширювати інформаційно-рекламні матеріали про парк; відновлювати традиційні народні промисли (лозоплетіння, гончарство, народне малярство, ткацтво й ін.), започаткувати виробництво сувенірної продукції із символікою НПП, створити сторінки в соціальних мережах тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Очевидно, що здійснити всі ці заходи в повному обсязі за п'ять років неможливо, проте громадські активісти, які добиваються створення парку, повинні розпочати свою діяльність в означених напрямках уже сьогодні. Ми продовжуватимемо слідкувати за реалізацією запропонованих у статті заходів, оцінюватимемо їхню ефективність у наших наступних публікаціях.

Джерела та література

1. Басейн річки Західний Буг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zbbuvr.gov.ua/node/15>.
2. Геоботаничне районування Української РСР / Т. Л. Андриєнко, Г. І. Білик, Є. М. Брадїс, та ін. ; [відп. ред. А. І. Барбарич] (1977) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=33952>.
3. Забокрицька М. Р. Гідроекологічний стан басейну Західного Бугу на території України / М. Р. Забокрицька, В. К. Хільчевський, А. П. Манченко. – Київ : Ніка-Центр, 2006. – 184 с.
4. Мольчак Я. О. Річки Волині / Я. О. Мольчак, Р. В. Мігас. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 174 с.
5. Пояснювальна записка стосовно проекту створення національного природного парку «Західне Побужжя» : звіт про НДР (закл.ч.) / ТОВ «Міжгалузовий науково-дослідний центр менеджменту та інновацій»; кер. роботи Л. П. Гальперіна. – Київ, 2013. – 109 с.
6. Тарасюк Н. А. Антропогена трансформація ландшафтів Західного Полісся / Н. А. Тарасюк, Ф. П. Тарасюк // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : матеріали наук.-практ. конф. – м. Луцьк, 22–24 верес. 2005 р. – Луцьк : Волин. держ ун-т ім. Лесі Українки, 2005. – С. 117–120.
7. Chelmski Park Krajobrazowy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parki.lubelskie.pl/parki_krajobrazowe/chelmski.html.
8. Krasnobrodski Park Krajobrazowy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pl.wikipedia.org/wiki/Krasnobrodzki_Park_Krajobrazowy#Przyroda.
9. Poleski Park Narodowy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pl.wikipedia.org/wiki/Poleski_Park_Narodowy.
10. Skierbieszowski Park Krajobrazowy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pl.wikipedia.org/wiki/Skierbieszowski_Park_Krajobrazowy.
11. Strzelecki Park Krajobrazowy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.magiczneroztocze.pl/poznaj-roztocze/rezerwaty-i-parki/20-strzelecki-parkkrajobrazowy>.
12. Województwo lubelskie. Rezerwaty przyrody [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.plan.lubelskie.pl/Tom_1/Map1_047.htm.

References

1. Baseyn richky Zakhidny Bug [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zbbuvr.gov.ua/node/15>.
2. Geobotanichne rayonuvannya Ukrainskoi RSR / T. L. Andrienko, G. I. Bilik, E. M. Bradis, ta in. / [Vidp. red. A. I. Barbarich] (1977) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=33952>.
3. Zabokritska M. R. Hidroekologichniy stan baseynu Zakhidnogo Bugu na teritorii Ukrainy / M. R. Zabokritska, V. K. Khilchevskiy, A. P. Manchenko. – K. : Nika-Tsentr, 2006. – 184 s.
4. Molchak YA. O. Richki Volyni / YA. O. Molchak, R. V. Migas. – Lutsk : Nadstirya, 2000. – 174 s.
5. Poyasnyuvalna zapiska stosovno proektu stvorenniya natsionalnogo prirodnogo parku «Zakhidne Pobuzhzhya» : zvit pro NDR (zaklyuch.) OOO «Mizhgaluzeviy naukovno-doslidniy tsentr menedzhment ta inovatsiy». Kerivnik roboti L. P. Galperina. – Kyiv, 2013. – 109 s.
6. Tarasyuk N. A. Antropogenna transformatsiya landshaftiv Zakhidnogo Polissya / N. A. Tarasyuk, F. P. Tarasyuk // Priroda Zakhidnogo Polissya ta prileglikh teritoriy: materialy nauk.-prakt. konf. – m. Lutsk, 22–24 veres. 2005 r. – Lutsk : Volin. Derzh un-t im. Lesi Ukrainki, 2005. – S. 117– 120.

7. Chelmski Park Krajobrazowy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.parki.lubelskie.pl/parki_krajobrazowe/chelmski.html.
8. Krasnobrodski Park Krajobrazowy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://pl.wikipedia.org/wiki/Krasnobrodzki_Park_Krajobrazowy#Przyroda.
9. Poleski Park Narodowy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://pl.wikipedia.org/wiki/Poleski_Park_Narodowy.
10. Skierbieszowski Park Krajobrazowy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://pl.wikipedia.org/wiki/Skierbieszowski_Park_Krajobrazowy.
11. Strzelecki Park Krajobrazowy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.magiczneroztocze.pl/poznaj-roztocze/rezerwaty-i-parki/20-strzelecki-parkkrajobrazowy>.
12. Województwo lubelskie. Rezerwaty przyrody [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.plan.lubelskie.pl/Tom_1/Map1_047.htm.

Фесюк Василь, Мисюра Юлія. Проблеми и перспективы интеграции Национального природного парка «Западное Побужье» в европейскую экосеть. В статье проанализированы проблемы и перспективы создания будущего Национального природного парка «Западное Побужье». Раскрывается видение парка как экологического коридора международного значения. Исследованы элементы экосети на польской территории, территориально близко к Национальному природному парку «Западное Побужье». Предлагаются возможные пути и меры его сотрудничества с природоохранными объектами Республики Польша. Анализируются природные условия и экологическое состояние территории. Раскрывается биологическое разнообразие территории парка. Оценивается раритетная составляющая флоры и фауны. Исследуется функционирование парка как части экологической сети Европы. Определяются важнейшие проблемы создания Национального природного парка. Среди них – несанкционированные свалки, неразвитая зона стационарной рекреации, плохое состояние инженерной инфраструктуры территории. Предлагаются возможные меры их решения. Функционирование парка позволит создать базу для развития научно-исследовательской, природоохранной, познавательной, рекреационной деятельности по европейским стандартам.

Ключевые слова: Национальный природный парк, интеграция, «Западное Побужье», экологическая сеть, Европа, экологические проблемы.

Fesyuk Vasyl, Misiura Yuliia. Problems and Perspectives of Integration of National Natural Park «Zahidne Pobuzhya» into the European Eco-network. In this article problems and prospects of the creation of the National natural park «Zakhidne Pobuzhya» are analyzed. Vision of the park as ecological corridor of international importance is formulated. The ecological network elements on Polish territory is investigated, that is geographically close to the park «Zakhidne Pobuzhya». Possible ways and measures of its cooperation with environmental objects in Poland are proposed. Analysis of the study of natural natural environment and ecological condition of the territory is given. The biological diversity of the park is studied. The rarity component of flora and fauna is reviewed. The functioning of the park as part of the European ecological network is investigated. The major problems of creating of National natural park are determined. They include unauthorized landfill, undeveloped zone of stationary recreation, poor infrastructure of this territory. The possible solutions to them are suggested. The functioning of the park will help to create a basis for the development of research, environmental, cognitive, recreational activities according to by European standards.

Key words: National natural park, integration, ecological network, «Zakhidne Pobuzhya», Europe, ecological problems.

Стаття надійшла до редколегії
23.05.2017 р.

УДК 911.2 : 556.55 (477.82)

**Михайло Пасічник,
Ольга Гльїна**

Озеро Велика Близна: лімнологічно-географічний аналіз

Викладено результати лімнологічно-географічного дослідження озера Велика Близна (Верхньо-Прип'ятський ландшафтний район Волинського Полісся). Розробка рекомендацій щодо раціонального використання ресурсів озера та його охорона можливі лише при врахуванні результатів дослідження сучасного стану водойм,

---

© Пасічник М., Гльїна О., 2017

процесів їх природного відтворення, ступеня стійкості й зміни під впливом антропогенних чинників. Наведено дані про морфогенетичні параметри озера та його улоговини, розраховано найважливіші гідрологічні показники, визначено структуру угідь водозбору, проаналізовано гідрохімічні й гідробіотичні параметри донних відкладів. З'ясовано, що за період спостережень (1933–2017 рр.) водойма зазнала незначних змін. Зокрема, зменшилися площа, глибина, об'єм води та незначною мірою – ширина. Детально розглянуто біотичний склад сапропелю. Значну увагу приділено геохімічному аналізу складу золи озерних відкладів (Fe_2O_3 , CaO , P_2O_5 , $S_{\text{заг.}}$, $N_{\text{заг.}}$, K_2O). Отримані результати необхідні для прийняття оперативних рішень щодо охорони, заповідання та раціонального використання водойми. Найбільш раціональними напрямами використання природних ресурсів дослідженої водойми є рибальство й рекреаційна діяльність.

Ключові слова: озеро, донні відклади, сапропель, Волинське Полісся.

Постановка наукової проблеми та її значення. Лімнологічно-географічні та ландшафтно-геохімічні дослідження озерних систем належать до основних завдань сучасних досліджень природних і штучних водойм [4]. Озера як важливі елементи природного середовища тісно пов'язані з природними умовами навколишніх ландшафтів. В умовах гумідного літогенезу у водоймах природного походження безперервно відбуваються процеси накопичення відкладів на дні улоговин. Речовинний склад, стратиграфія, інтенсивність накопичення, загальні властивості залежать від географічних особливостей прилеглої території та водного режиму водойм [1]. У багатьох озерних водоймах Волинського Полісся заповненість улоговини донними відкладами вже сягає 80–90 % [5]. В умовах посилення антропогенного впливу ці процеси набули незворотного характеру. Попередні лімнологічні дослідження водойм, які перебувають у межах природоохоронних територій, засвідчують, що навіть найсуворіший режим охорони не убезпечує їх від евтрофікації та забруднення. Комплексні лімнологічно-географічні дослідження озерних систем і, зокрема, донних відкладів дають можливість оцінити й наочно представити інформацію про особливості розвитку водойми та процесу нагромадження авто- й алохтонного матеріалу на дні улоговин [9]. На основі даних про сучасний стан водойм і їхніх ресурсів можна здійснити опосередкований територіальний моніторинг озерних систем, які піддаються антропогенному впливу, та розробити заходи щодо охорони й раціонального використання природних ресурсів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Відомості про морфометрію озера знаходимо в працях польського геолога й картографа, дослідника озер Полісся Едварда Рюлле [11]. Природні водойми регіону розглянуто в працях Л. В. Ільїна [2–5, 10], М. Й. Шевчука [8] та ін. [6–7]. Проте питання лімнологічно-географічного й ландшафтно-геохімічного аналізу різномісних озерних систем і досі залишається недостатньо вивченим.

Мета статті – лімнологічно-географічний аналіз озера Велика Близна (Волинське Полісся), **завдання** – з'ясувати лімнометричні параметри водойми та їх динаміку; здійснити аналіз біотичного й геохімічного складу донних відкладів; запропонувати напрями раціонального використання природних ресурсів водойми.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Озеро Велика Близна ($51^\circ 48' 21''$ пн. ш., $24^\circ 39' 21''$ сх. д.) розміщене в межах Верхньо-Прип'ятського ландшафтного району на лівобережній заплаві річки Прип'ять, 2,5 км на північ від села Піски-Річицькі Ратнівського району Волинської області. Домінантними в цій місцевості є дюнні горби з приховано-підзолистими ґрунтами. Площа водойми складає $0,22 \text{ км}^2$. Озеро має неправильну, витягнуту з півночі на південь форму (рис. 1). Довжина водойми – 0,83 км, ширина коливається від 0,20 км до 0,36 км, середня – 0,25 км. Усереднена глибина озера – 2,5 м, максимальна – 4,5 м. Об'єм водної маси – 550 тис. м^3 . Берегова лінія – відкрита, виділена чітко, місцями поросла кугою озерною. Має протяжність 1,97 км. Прилегла територія підвищується над дзеркалом води на 1–1,5 м. Амплітуда коливань води в озері сягає 0,2–0,3 м. Високий рівень спостерігаємо весною, а низький – у кінці літа. За твердженням місцевих жителів, рівень води в озері зменшився на 0,5 м після проведення меліоративних робіт на водозборі в кінці 80-х років ХХ ст. Абсолютна висота водойми – 151,5 м над рівнем моря. Окремі морфогенетичні та гідрологічні показники, що відображають взаємозв'язки між компонентами озерної екосистеми, наведено в табл. 1.

Морфолого-гідрологічна характеристика озера Велика Близна

F^* , км ²	S , км ²	V , тис. м ³	L , км	B_{max} , км	$B_{ср.}$, км, F/L	h_{max} , м	$h_{ср.}$, м, V/F	$H_{абс.}$, м	l , км
m , м	$A_{ш.}$, мм	$K_{відкр.}$, $F/h_{ср.}$	$K_{глиб.}$, $h_{ср.}/\sqrt{F}$	$K_{вид.}$, $L/B_{ср.}$	$K_{смпн.}$, $h_{ср.}/h_{max}$	$K_{поріз.}$, $1/2\pi\sqrt{F}$	$K_{зап.}$, $m/m+h$	ΔS , км ²	K
0,22	12,02	550,0	0,83	0,36	0,25	4,5	2,5	151,5	1,97
3,7	45,7	0,08	–	3,32	0,55	–	0,60	54,6	0,02

*Примітки. F – площа водойми, S – площа водозбору, V – об’єм води, L – довжина, B_{max} – максимальна ширина, $B_{ср.}$ – середня ширина, h_{max} – максимальна глибина, $h_{ср.}$ – середня глибина, $H_{абс.}$ – абсолютна висота, l – довжина берегової лінії, m – потужність відкладів, $A_{ш.}$ – шар акумуляції, $K_{відкр.}$ – коефіцієнт відкритості, $K_{глиб.}$ – коефіцієнт глибинності, $K_{вид.}$ – коефіцієнт видовженості озера, $K_{смпн.}$ – коефіцієнт ємності, $K_{поріз.}$ – коефіцієнт порізаності берегової лінії, $K_{зап.}$ – коефіцієнт заповненості улоговини відкладами, ΔS – питомий водозбір, K – показник площі.

Водозбірний басейн озера рівнинний, із півдня та сходу обмежений меліоративними каналами (рис. 1а). Пересічний похил місцевості незначний і не перевищує 1–3°. Прилегла територія зайнята переважно болотами, вологими суборами й заболоченими луками. Загальна площа водозбору становить 12,02 км² (включно з озером). Під лісовими насадженнями перебуває 7,1 км², під заболоченими землями – 3,85 км², луками – 0,85 км². Живлення озера – ґрунтове, меншою мірою – поверхнево-стічне. Озеро непроточне, евтрофного типу ($K_{зап.}$ – 0,60). Поруч розміщене озеро Мала Близна (рис. 1б). Обидва входять до гідрологічного заказника «Озерця» площею 6,61 км². Улітку водойми популярні серед туристів.

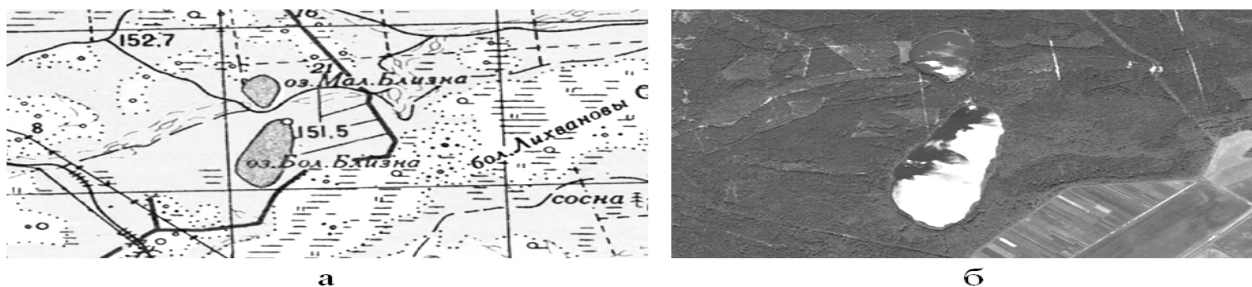

Рис. 1. Територіальна локалізація оз. Велика Близна:

а) на топооснові $M 1:200\ 000$, б) на космознімку [запозичено з GoogleEarth]

Порівняльний аналіз морфометричних і гідрологічних величин за 1933 і 2017 рр. засвідчує, що за 84 роки озеро зменшилося на 0,03 км² (табл. 2). Відбулось обміління водойми: його максимальна глибина зменшилася на 2 м, середня – на 0,6 м. Суттєво зменшився об’єм води: у 1933 р. він становив 759 тис. м³, сьогодні – 550 тис. м³. Майже незмінною залишилася довжина, а ширина на 0,02 км озера зменшилася. За інтенсивністю лімнодинаміки Л. В. Ільїн відносить водойму до категорії малозмінених [5].

Показники зміни лімнічних параметрів оз. Велика Близна (1933–2017 рр.)

№ з/п	Показник	1933 р.	2017 р.	Показник зміни, Δ	Коефіцієнт динаміки, $K_{дин.}$
1	2	3	4	5	6
1	Площа (F), км ²	0,25	0,22	–0,03	–1,14
2	Довжина (L), км	0,83	0,83	0	1,00
3	Ширина (B), км	0,38	0,36	–0,02	–1,05

1	2	3	4	5	6
4	Максимальна глибина ($h_{\max}$), м	6,4	4,5	-2,0	-1,42
5	Середня глибина ($h_{\text{сер.}}$), м	3,1	2,5	-0,6	-1,24
6	Об'єм (V), тис. м ³	759,0	550,0	-209,0	-1,38

Рельєф дна озерної улоговини має параболічну форму. Кут нахилу в літоралі становить 3–8°. Глибина озерної улоговини сягає 14 м. Озерна улоговина на 60 % заповнена донними відкладами. Максимальну потужність відкладів простежуємо в центральній частині водойми – до 10 м. Літоральні мілководні ділянки вільні від донних відкладів, складені гумінованими пісками. У північній та південній частинах товщина шару покладів не перевищує 2–4 м. Усереднена глибина відкладів – 3,7 м (донні відклади не виходять за межі водного дзеркала озера).

За даними Київської геологорозвідувальної експедиції, в озері при 60 % вологості розвідано 126,0 тис. т балансових та 50,0 тис. т забалансових покладів сапропелю, який представлений діатомовим і піщанистим видом. Діатомовий сапропель складає основну (балансову) частину відкладів. Його нагромадження прямо пов'язане з розвитком діатомових водоростей у проточних добре аерованих водоймах. Комфортними умовами для їх розвитку був прохолодний клімат із середньою кількістю атмосферних опадів та великою кількістю сонячних днів. Такі сапропелі характерні для природних водойм північних широт [4]. Кластогенний тип седиментації домінував на початку виникнення озера, тому в південній ділянці водойми на глибині від 6–8 м до 12–14 м під товщею діатомового сапропелю наявні забалансові поклади піщанистого сапропелю (рис. 2).

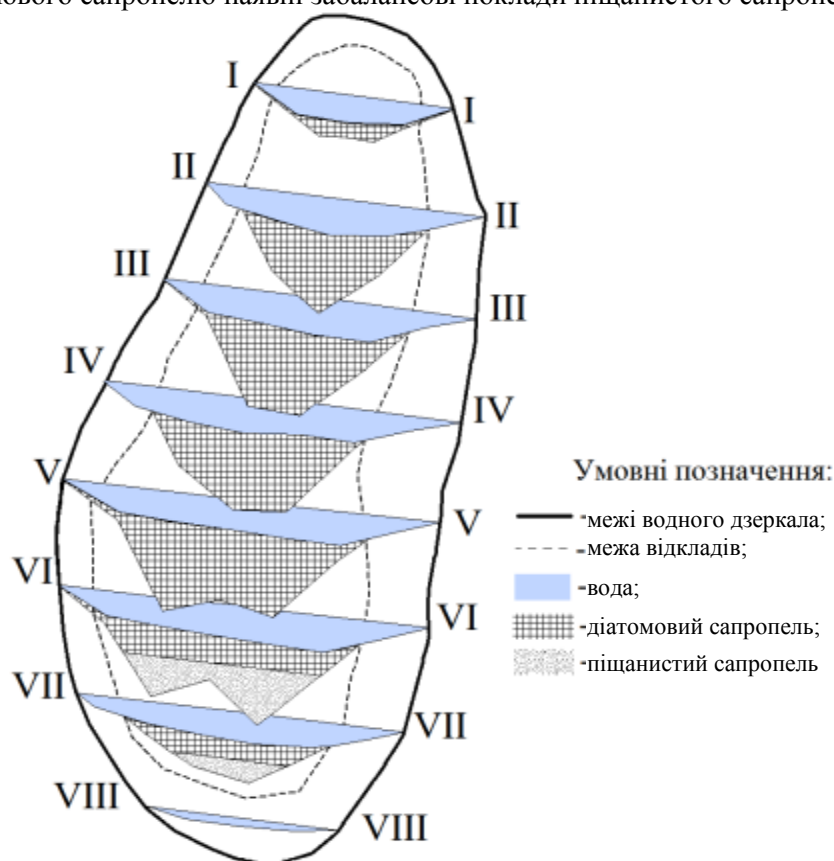

Рис. 2. Поперечні профілі донних відкладів озера Велика Близна

Діатомовий сапропель з озера Велика Близна має темно-сірий колір з оливковим відтінком; багатий залишками кремнеземистих стовбурів діатомових водоростей, у сухому стані сапропель розсипний, коричнево-сірий. Природна вологість змінюється від 87,46 до 93,22 %, зольність – висока

й коливається в значних межах – 42,0–62,0 %. Діатомовий сапропель багатий на кремнезем органічного походження. У табл. 3 відображено результати аналізу біотичного складу.

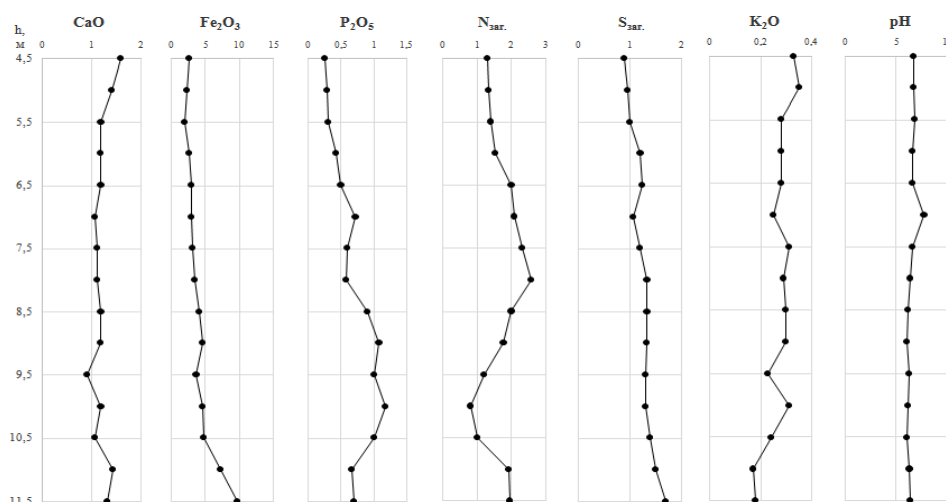
Таблиця 3

Біотичний склад сапропелю*

Глибина, м	Вологість, %	Зольність, %	Біотичний склад, %						
			аморфний детрит	синьо-зелені водорості	діатомові водорості	тваринні залишки	рослинні залишки	спори, пиллок	частинки глини
4,5	93,52	49,0	25	10	20	15	5	5	20
5	91,62	54,0	25	10	25	10	5	5	20
5,5	92,24	47,0	15	10	40	10	5	5	15
6	91,35	46,0	20	10	40	10	0	5	15
6,5	89,73	46,0	20	10	40	10	5	5	10
7	92,07	44,0	15	10	50	5	5	5	10
7,5	92,48	45,0	20	10	45	5	5	5	10
8	91,72	44,0	20	10	50	5	5	5	5
8,5	91,27	44,0	20	10	45	5	5	5	10
9	90,19	47,0	20	10	35	5	5	5	20
9,5	92,00	44,0	20	10	35	5	5	5	20
10	91,31	45,0	15	10	50	5	5	5	10
10,5	90,51	47,0	15	10	30	10	5	5	25
11	90,45	46,0	20	10	20	10	5	5	30
11,5	89,81	45,0	20	5	15	5	5	5	45

* Складено за матеріалами Київської ГРЕ.

Основну частину відкладів складають діатомові водорості (15–50 %), аморфний детрит (15–25 %) та глинисті фракції (5–45 %). Меншою мірою присутні синьо-зелені водорості, тваринні й рослинні рештки, спори та пиллок (табл. 3). Аналіз геохімічних показників (Fe_2O_3 , CaO , P_2O_5 , $S_{зар.}$, $N_{зар.}$, K_2O) донних відкладів здійснений за опрацюванням п'яти точок зондування (рис. 3).

Рис. 3. Розподіл геохімічних компонентів відкладів оз. Велика Близна (% на суху речовину, усереднені показники)

У донних відкладах озера уміст карбонатів не перевищує 1,64 % на суху речовину. Усереднене значення вмісту оксиду кальцію (CaO) становить 1,27 %. Підвищена концентрація кальцію в

літеральній зоні відкладів до 1,59 % може свідчити про зміну водного режиму водойми. Уміст оксиду заліза (Fe_2O_3) коливається в межах від 1,99 до 9,73 % і збільшується з глибиною. Такі високі концентрації феруму сприяють утворенню так званої діатомової вохри – природного мінерального пігменту з гідроокису заліза й діатомітів. Пересічний уміст оксиду заліза становить 3,77 % на суху речовину.

Концентрація оксиду фосфору в озері зростає з глибиною. На поверхні відкладів їх уміст становить 0,28 %, тоді як на глибині 10 м – 1,18 %. Усереднене значення – 0,89 %. Фосфор є головним активізатором росту гідробіонтів, тому його підвищені концентрації становлять загрозу евтрофікації водойми. Уміст загального азоту ($\text{N}_{\text{заг.}}$) не перевищує 2,56 %. Простежено значне коливання його вмісту на різних генетичних горизонтах відкладів, що вказує на зміну умов нагромадження відкладів у голоцені. Уміст сірки збільшується з глибиною відкладів, від 0,96 % до 1,60 на глибині 11,5 м. Уміст оксиду калію збільшується на поверхні відкладів до 0,35 % (на суху речовину). Це пов'язано зі збільшенням ролі аллохтонного матеріалу, що надходить у водойму з водозбору. Ступінь кислотності (рН соляної витяжки) сапропелю оз. Велика Близна – нейтральний (6,01–6,76).

У мінеральному компоненті відкладів, окрім біогенних мікроелементів, присутні й інші (Pb, Ba, Mo, Sn, Cu, V, Ni, Zr, Co, Cr, Mn, Ti), що мають важливе практичне значення при використанні сапропелю в сільському господарстві, ветеринарії, медицині. Уміст мікроелементів варіює в широких межах, що засвідчують дані табл. 4.

Таблиця 4

Уміст мікроелементів у відкладах оз. Велика Близна, ($n \times 10^{-3}$)

№ проби	Pb	Ba	Mo	Sn	Cu	V	Ni	Zr	Co	Cr	Mn	Ti
1	0,2	–	0,05	0,1	1,5	<1	0,2	8	<0,1	0,25	12	150
2	0,8	–	0,05	0,2	3,2	<1	0,25	5	0,1	0,32	15	150
3	0,4	10	0,063	0,1	8	1	0,4	10	0,12	0,63	20	200
4	1,2	10	0,05	0,25	3,2	<1	0,32	8	0,1	0,4	15	120
5	0,32	10	0,063	0,1	1,2	1,5	0,32	8	0,15	0,5	15	150

* Складено за матеріалами Київської ГРЕ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Озеро Велика Близна – типова евтрофна водойма Західного Полісся. Водозбір озера зазнав сильних антропогенних трансформацій унаслідок меліоративних робіт на заболочених землях. Зміни, що відбулися за період спостережень (84 роки), можна схарактеризувати як посилення евтрофікації озера через обміління, проте вони не є критичними. Водойма має великий невикористаний рекреаційний потенціал (придатна для купально-пляжного відпочинку, оскільки в літеральній зоні відсутні поклади сапропелю). В озері зосереджено 126,0 тис. т діатомового сапропелю. У його складі переважають залишки діатомових водоростей, аморфний детрит, залишки синьо-зелених водоростей. Аналіз геохімічних показників засвідчує, що водойма має типові для Українського Полісся концентрації біогенних елементів (усереднені значення: Fe_2O_3 – 3,77 %, CaO – 1,27 %, P_2O_5 – 0,89 %, $\text{S}_{\text{заг.}}$ – 1,12 %, $\text{N}_{\text{заг.}}$ – 1,96 %, K_2O – 0,27 % на суху речовину). Перспективами подальших лімнологіко-географічних досліджень озера слід уважати глибше пізнання теорії еволюції, функціонування, стійкості й відновлюваності водойми, виявлення механізмів евтрофікації та рівня забруднення.

Джерела та література

1. Жуховицкая А. Л. Геохимия озер Белоруссии / А. Л. Жуховицкая, В. А. Генералова. – Минск : Наука и техника, 1991. – 204 с.
2. Ильин Л. В. Голоценовые озерные отложения Украинского Полесья / Л. В. Ильин // Третье Всерос. совещание по изучению четвертичного периода : сб. материалов : в 2 т., 2–8 сент. 2002 г. / Российская АН, Комиссия по изучению четвертичного периода, Геологический ин-т РАН [и др.]. – Смоленск : Ойкумена, 2002. – Т. 1. – С. 91–94.
3. Ільїн Л. В. Ландшафтно-геохімічні дослідження лімносистем / Л. В. Ільїн // Вісник Львівського університету. – Серія географічна. – 2006. – Вип. 33. – С. 130–136.

4. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся : у 2-х т. – Т. 1 : Природничо-географічні основи дослідження та регіональні закономірності / Л. В. Ільїн. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 316 с.
5. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся : у 2-х т. – Т. 2 : Регіональні особливості та оптимізація / Л. В. Ільїн. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 400 с.
6. Ільїна О. В. Ландшафтно-геохімічний аналіз оз. Скомор'є / О. В. Ільїна, М. П. Пасічник // Фізична географія та геоморфологія. – 2015. – Вип. 4 (80), ч. 1. – С. 66–70.
7. Ільїна О. В. Озеро Прибич: лімнологічно-геохімічний аналіз / О. В. Ільїна, М. П. Пасічник // Науковий вісник Херсонського державного університету. Географічні науки. – 2016. – Вип. 5. – С. 75–80.
8. Шевчук М. Й. Сапропелі України: запаси якості та перспективи використання / М. Й. Шевчук. – Луцьк : Надстир'я, 1996. – 384 с.
9. Штин С. М. Озерные сапропели и их комплексное освоение / С. М. Штин. – Москва : Изд-во Моск. Гос. горного ун-та, 2005. – 373 с.
10. Ilyin Leonid. Geochemical peculiarities of bottom sediments in polytypic lakes of Ukrainian Polissya / Leonid Ilyin // Limnological Review. – 2002. – Vol. 2. – P. 155–163.
11. Rühle E. Jeziora krasowe zachodniej części Polesia Wołyńskiego // Rocznik Wołyński. –1935. – Т. 4. – S. 210–241.

References

1. Zhukhovitskaya A. L. Geokhimiya ozer Belorussii / A. L. Zhukhovitskaya, V. A. Generalova. – Minsk : Navuka i tekhnika, 1991. – 204 s.
2. Ilyin L. V. Holotsenovyie ozernyye otlozheniya Ukrainского Polesya / L.V. Ilyin // Tretye Vseros. soveshchaniye po izucheniyu chetvertichnom perioda: sb. materialov : v 2 t., 2–8 sent. 2002 g. / Rossiyskaya AN, Komissiya po izucheniyu chetvertichnom perioda, Geologicheskii in-t RAN [i dr.]. – Smolensk : Oykumena, 2002. – Т. 1. – S. 91–94.
3. Ilyin L. V. Landshaftno-geokhimicheskkiye issledovaniya limnosistem / L. V. Ilyin // Vestnik Lvovskogo universiteta. Seriya geograficheskaya. – 2006. – Vyp. 33. – S. 130–136.
4. Ilyin L. V. Limnokompleksy Ukrainского Polesya. V 2-kh t. T. 1: Yestestvenno-geograficheskkiye osnovy issledovaniya i regional'nyye zakonomernosti / L. V. Ilyin. – Lutsk : RVV «Vezha» Vol. nats. un-ta im. Lesi Ukrainskiy, 2008. – 316 s.
5. Ilyin L. V. Limnokompleksy Ukrainского Poles'ya. V 2-kh t. T. 2 : Regionalnyye osobennosti i optimizatsiya / L. V. Ilyin. – Lutsk : RVV «Vezha» Vol. nats. un-ta im. Lesi Ukrainskiy, 2008. – 400 s.
6. Ilyina O. V. Landshaftno-geokhimicheskiiy analiz oz. Skomor'ye / V. Ilyina, M. P. Pasechnik // Fizicheskaya geografiya i geomorfologiya. – 2015. – Vyp. 4 (80), Ch. 1. – S. 66–70.
7. Ilyina O. V. Ozero Pribich: limnologo-geokhimicheskiiy analiz / V. Ilyina, M. P. Pasechnik // Vestnik Khersonskogo gosudarstvennogo universiteta. Geograficheskkiye nauki. – 2016. – Vyp. 5. – S. 75–80.
8. Shevchuk M. I. Sapropeli Ukrainy: zapasy kachestvo i perspektivy ispolzovaniya / M. I. Shevchuk. – Lutsk: Nadstirya, 1996. – 384 s.
9. Shtin S. M. Ozernyy sapropel i ikh kompleksnoye osvoyeniye / S. M. Shtin. – Moskva : Izdatelstvo Moskovskogo gosudarstvennogo gornogo universiteta, 2005. – 373 s.
10. Ilyin Leonid. Geochemical peculiarities of bottom sediments in polytypic lakes of Ukrainian Polissya / Leonid Ilyin // Limnological Review. – 2002. – Vol. 2. – P. 155–163.
11. Rühle E. Jeziora krasowe zachodniej części Polesia Wołyńskiego // Rocznik Wołyński. –1935. – Т. 4. – S. 210–241.

Пасічник Михайл, Ільїна Ольга. Озеро Велика Блызна: лімнологічно-географічний аналіз.

Изложены результаты лимнологічно-географічного дослідження озера Велька Блызна (Верхне-Припятський ландшафтний район Волинського Полісся). Розробка рекомендацій по раціональному використанню ресурсів озера і його охорона можливі тільки при урахуванні результатів дослідження сучасного стану водойм, процесів їх природного відтворення, ступеня стійкості і зміни під впливом антропогенних факторів. Приведені дані про морфогенетичні параметри озера і його котловини, розраховані найважливіші гідрологічні показники, визначена структура угідь водозбору, проаналізовані гідрохімічні і гідробіологічні параметри донних відкладень. Встановлено, що за період спостережень (1933–2017 гг.) водойма претерпіла незначительні зміни. В частині зменшилися площа, глибина, об'єм води і в незначительній ступені – ширина. Детально розглянуті біотичний склад сапропелі. Значительне увагу приділяється геохімічному аналізу складу золи озерних відкладень (Fe_2O_3 , CaO , P_2O_5 , $S_{\text{зар}}$, $N_{\text{зар}}$, K_2O). Отримані результати необхідні для прийняття оперативних рішень по охороні, і раціональному використанню водойми. Найбільш раціональними

направленнями використання природних ресурсів досліджаного водоема являються рыбалка и рекреационная деятельность.

Ключевые слова: озеро, донные отложения, сапропель, Волинское Полесье.

Pasichnyk Mykhailo, Pyina Olga. Lake Velyka Blyzna: Limnological and Geographical Analysis. The results of limnological and geographical research of Lake Velyka Blyzna (Landscape Area of Upper Pripyat of Volyn Polissya) are presented. The development of recommendations for the rational use of lake resources and their protection is possible only with the consideration of the results of research of the current state of reservoirs, the processes of their natural reproduction, the degree of stability and changes under the influence of anthropogenic factors. The data on the morphogenetic parameters of the lake and its basins are given, the most important hydrological parameters are calculated, the structure of the watershed has been determined, the hydro chemical and hydro biological parameters of the sediments have been analyzed. It was defined that during the period of observations (1933–2017 yrs.), the reservoir has undergone minor changes. In particular, the area, depth, volume of water and, width (to a small extent) was reduced. The results of biotic analysis of sapropel composition are considered in detail. Considerable attention is paid to the geochemical analysis of the ash composition of lake deposits (Fe_2O_3 , CaO , P_2O_5 , S, N, K_2O). The obtained results are necessary for making operational decisions concerning the protection, conspiracy and rational use of the reservoir. The most rational use of natural resources of the investigated reservoir is fishing and recreational activities.

Key words: lake, Velyka Blyzna, bottom sediments, sapropel, Volyn Polissya.

Стаття надійшла до редколегії
12.06.2017 р.

УДК 911.2 (091) (477.87): 712

Микола Карабінюк

Історія дослідження природних умов ландшафту Свидовець

Проаналізовано історію дослідження природних умов (клімату, вод, ґрунтів, рослинного покриву й тваринного світу) ландшафту Свидовець. Значну увагу приділено характеристиці окремих праць, у яких висвітлено результати кліматичних, гідрологічних, ґрунтознавчих, ботанічних і зоологічних досліджень, проведених безпосередньо на території Свидовця. Визначено особистий внесок тих чи інших дослідників у вивчення особливостей клімату, вод, ґрунтів, рослинного покриву й тваринного світу ландшафту. Особливу увагу звернуто на історію дослідження топокліматичних умов (режиму вітру та коливання температури) ландшафту Свидовець, динаміку катастрофічних паводків і селевих потоків у його межах, руслової ерозії та гідрологічного режиму річок Чорна Тиса, Брустуриянка, Турбат, Яблуниця, Косівська, Мала Шопурка та Середня Ріка, морфометрію високогірних озер Апшинець, Драгобратське (Верхнє й Нижнє), Ворожеське (Верхнє та Нижнє), Герешаска (Доґяска) і їхні гідрохімічні параметри, поширення та генезис ґрунтового покриву, закономірностей поширення окремих видів рослин й особливостей видового складу рослинного покриву та склад фауни досліджуваного ландшафту.

Ключові слова: ландшафт Свидовець, історія досліджень, природні умови, клімат, води, ґрунти, рослинний і тваринний світ.

Постановка наукової проблеми та її значення. Із погляду ландшафту особливості кліматичних умов, поверхневих і підземних вод, ґрунтів, рослинного покриву й тваринного світу ландшафту Свидовець та можливості їх використання є цікавим і важливим об'єктом дослідження. У різний час природні умови вивчали кліматологи, гідрологи, ґрунтознавці, ботаніки, зоологи та ін. Тому аналіз історії дослідження природних умов ландшафту Свидовець дає змогу встановити ступінь його вивченості і є важливим для аналізу факторів формування морфологічної структури ландшафту й закономірностей його просторово-часової організації.

Аналіз досліджень цієї проблеми. На сьогодні наявні наукові публікації, які стосувались історії дослідження рослинного покриву Свидовця, а саме: Г. В. Козій, С. М. Стойко (1958 р.), М. І. Бедей (2006 р.), Т. С. Фостяк (2014 р.). Також заслуговують на увагу результати аналізу історії ботанічних досліджень Українських Карпат М. А. Голубця й К. А. Малиновського (1968; 2005 рр.). Історію досліджень рік Українських Карпат аналізував Ю. О. Деєв (1968 р.), тваринного світу – К. А. Татаринів (1968 р.), ґрунтів – І. М. Гоголев і З. В. Проскура (1968 р.), буроземних ґрунтів – П. С. Войтків (2007 р.), гірсько-лучно-буроземних ґрунтів – С. П. Позняк, А. В. Баранник (2014 р.).

Формулювання мети й завдань статті. Оскільки історія вивчення геологічної будови й рельєфу ландшафту Свидовець уже розкривалася в окремій нашій публікації, то **мета** цієї праці – аналіз історії дослідження кліматичних умов, поверхневих і підземних вод, ґрунтів, рослинного покриву та тваринного світу досліджуваного ландшафту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ландшафт Свидовець простягається з північного заходу на південний схід від р. Тересва та її лівої притоки Брустурянка до р. Чорна Тиса. Щодо фізико-географічного районування він належить до Свидовецько-Чорногірського району Високогірно-Полонинської області [13]. Найвища вершина ландшафту Свидовець – гора Близниця (1881 м). Для ландшафту також притаманні вершини з максимальними висотами понад 1700 м н. р. м.: Котел (1770,8 м), Догяска (1761,7 м), Трояска (1702,6 м), Унгаряска (1707,8 м), Татарука (1707, 4).

Дослідження клімату. Вивчення кліматичних умов українських Карпат проводив М. С. Андріанов (1951 р., 1956 р., 1957р., 1968 р.), у результаті чого він здійснив кліматичне районування Українських Карпат, виділивши холодну, помірно холодну, прохолодну, помірну, теплу та дуже теплу термічні зони. Для ландшафту Свидовець характерні холодна, помірно холодна, прохолодна та помірні зони [1]. Вертикальні температурні градієнти в Українських Карпатах вивчав О. І. Токмаков (1957 р.), а фактори циркуляції повітряних мас аналізували І. О. Бучинський, М. М. Волеваха й В. О. Коржов (1971 р.).

С. М. Перехрестом, С. Г. Кочубейом, О. М. Печковською (1971 р.) проведено метеорологічні спостереження на полонині Драгобрат (на хребті між вершинами Близниця й Стіг), метеорологічні умови якого відповідають умовам високогірного поясу Свидовецького хребта; визначено середню швидкість вітру за літо 1965 р., яка становила 7,2 м/с.

У процесі вивчення небезпечних метеорологічних явищ (затяжні дощі, сильний вітер, град та ін.) в Українських Карпатах К. Т. Логвінов, А. Н. Раєвський, М. М. Айзенберг (1973 р.) звернули увагу на характерні для ландшафту Свидовець пізні весняні (після 21 травня) і швидкі осінні (до 21 вересня) заморозки у високогірній частині ландшафту на висотах понад 1650–1700 м н. р. м. та визначили, що понад 11–17 днів у році опади становлять більше 20 мм.

Г. Л. Проць (1981 р.), використовуючи дані метеостанції «Турбат», яка розміщена в басейні р. Турбат у північно-східній частині ландшафту Свидовець, прийшла до висновку, що найбільша кількість днів за рік із середньою добовою температурою повітря в межах 10–15 °С у басейні р. Турбат становить 80–83 дні й відповідає середній температурі за літній період, а також установила, що лавиновихища в ландшафті Свидовець сконцентровані переважно на північних і східних схилах та поширені на висотах понад 800–1000 м н. р. м.

Г. С. Ананьєв (1981) вивчав топокліматичні особливості ландшафту по лінії профілю від гребеня хребта Свидовець (1680 м) до днища річкової долини р. Чорна Тиса (875 м). Проводилися дослідження добових коливань температури на поверхні осипів і ґрунту та їх вплив на швидкість вивітрювання й формування уламкового матеріалу [5].

У 1991 р. опубліковано атлас Закарпатської області, у якому розміщені кліматичні карти Закарпатської області Н. М. Бойкової та М. З. Мальського в масштабі 1 : 750 000, згідно з якими для ландшафту Свидовець характерні ізотерми липня від +14 °С (у високогір'ї) до +17 °С (у середньогір'ї), ізотерми січня – відповідно, -6 і -7 °С, середньорічна кількість опадів збільшується з південного сходу на північний захід від 800–900 до 1400 і більше мм опадів та кліматичні карти Н. М. Бойкової й Н. В. Ніколаєвої (1991 р.), згідно з якими для досліджуваного ландшафту загальне число днів із середньою добовою температурою повітря вище за 10 °С становить до 150 днів, сума активних температур повітря яких – 2000–2500.

Мезокліматичні властивості ландшафтів Українських Карпат, одним із яких є Свидовець, особливості їх зволоження та залежність від орокліматогенного впливу вивчала О. В. Киналь (Моргоч) (2001, 2003, 2008), а біокліматичну характеристику фізико-географічних областей Українських Карпат розробила Н. М. Михайленко (1994 р.).

Дослідження поверхневих і підземних вод. Одним із перших, хто здійснив загальну характеристику річок ландшафту Свидовець, таких як Чорна Тиса, Косівська, Мала Шопурка та Середня Ріка, був К. Матосек (1929 р.).

Г. П. Міллер (1966) на території ландшафту Свидовець вивчав морфометрію озерних улоговин і гідрологічний режим карових озер Апшинець, Ворожеска, Герешаска, Драгобратське й ін. Г. П. Міллер визначив, що для профілю днищ льодовикових озер ландшафту Свидовець характерна асиметричність (більш круті схили та найбільша глибина (до 3–4,5 м) тяжіє до задньої стінки кару, а більш пологі й видовжені ділянки – до протилежної гирлової частини), температура води в центральній частині озер не перевищує 10–10,5 °С (при температурі повітря 15 °С) [14]. Г. П. Міллер прийшов до висновку, що води вищеназваних озер досить мінералізовані, оскільки в геологічній будові ландшафту поширені збагачені солями карбонатні пісковики, а жорсткість води становить 0,57–1,30 мг-екв/л [14].

Е. В. Ласберг і Е. М. Тараханов (1941) та Б. Ю. Лісковський (1974 р.) охарактеризували річковий стік і водний режим річок Чорна Тиса, Теремля, Шопурка, Косівська (Кісва), басейни яких охоплюють територію ландшафту Свидовець; Г. П. Кубишкін (1958 р.) – їх річковий стік, а М. С. Кагавер і В. А. Огієвська (1965 р.) – амплітуду коливання рівня води в цих річках.

Ю. О. Дєєв (1968 р.) уклав карту модулів стоку й проаналізував диференціацію водоносності рік в Українських Карпатах і визначив, що для ландшафту Свидовець характерний середньорічний стік до 30 л/сек з 1 км².

Вивчаючи шкідливі стихійні явища Українських Карпат, С. М. Перехрест, С. Г. Кочубей і О. М. Печковська (1971 р.) встановили, що ландшафт Свидовець має значну селезагрозливість, оскільки в полонинській і приполонинській зонах переважають безлісі водозбори й характерна значна кількість інтенсивних опадів.

Аналізуючи гідрологічні небезпечні явища (дощові та селеві паводки, снігові лавини) в Українських Карпатах, К. Т. Логвінов, А. Н. Раєвський і М. М. Айзенберг (1973 р.) віднесли ландшафт Свидовець до Тисо-Тересв'янського підрайону Південно-Західного селенебезпечного району. Вони визначили, що сходження лоткових і зсувних лавин у весняний період на ландшафті Свидовець відбувається майже щорічно, зокрема на хребті Апшинець, г. Близниця, полонинах Драгобрат, Стеришора та на інших дуже крутих (30–70) схилах різної експозиції.

Вивчення закономірностей поширення мінеральних вод у Закарпатській області проводили А. Є. Бабінець (1948 р., 1951 р., 1978 р.), який наголосив на перспективі використання мінеральних вод Свидовця в бальнеології й народному господарстві місцевого населення. М. М. Паламарчук та І. О. Горленко (1972 р.) вивчали можливості використання мінеральних ресурсів зокрема східної частини Свидовця. С. П. Білак (1986 р.) висвітлив закономірності поширення й умови формування вуглекислих та сірководневих мінеральних вод ландшафту Свидовець і визначив їх приуроченість переважно до південно-західних схилів.

М. І. Кирилюк (1981) здійснив загальну характеристику річок, витоків яких містяться в ландшафті Свидовець – Чорна Тиса, Брустуриянка, Турбат, Яблуниця, Косівська, Мала Шопурка й Середня Ріка.

О. Г. Ободовський та інші (2005 р.) проаналізували гідрографічну мережу північно-східного макросхилу ландшафту Свидовець та дослідили гідрологічний, гідрохімічний і температурний режими річок басейну Чорної Тиси (Апшинець, Станіслав й ін.), вивчили хімічний склад води в зазначених річках, а також описали режим зволоження та закономірності формування й поширення снігового покриву в північно-східній частині ландшафту Свидовець (басейн р. Чорна Тиса), обчислили морфометричні показники озер льодовикового походження (Апшинецьке, Ворожецьке (Верхнє, Нижнє) та Івор) [6]. Б. В. Мацьків й інші (2009 р.) уклали схему поширення мінеральних і термальних вод, згідної з якою в межах ландшафту за базовим складом вод найбільш поширені сірководневі та вуглекислі солонуваті й слабосолоні підземні води, джерела яких приурочені до південно-східних схилів Свидовця у верхів'ях річок Косівська (Кісва) і Середня Ріка й в околицях с. Кваси, а для пошуків нових родовищ вони рекомендували верхів'я р. Косівської

(Кісви) та р. Малої Шопурки. Е. Я. Жовинський, Н. О. Крюченко та П. С. Папарига (2011, 2013 рр.) провели дослідження снігового покриву на території Свидовця на ключових ділянках: полонина Драгобрат, г. Стіг, ділянка біля оз. Драгобрацьке та вершина Близниця, у результаті чого проаналізовано вміст мікроелементів у сніговому покриві та розраховано коефіцієнти концентрації хімічних елементів у ньому.

Й. Б. Гера, А. В. Кишелюк (2013 р.) та Й. Б. Гера, Н. І. Карпенко (2014 р.) уклали батиметричні карти озер Апшинець, Драгобратське (Верхнє й Нижнє), Ворожеське (Верхнє та Нижнє), Герешаска (Догяска), проаналізували рельєф дна й берегів озерних улоговин, виявили закономірності поширення озерних улоговин на Свидовці. Дослідження високогірних озер ландшафту Свидовець О. Антошика (2014 р.) стосувались оцінки їхнього екологічного стану та приозерних територій. Визначено індекс антропопресії й розроблено рекомендації щодо мінімізації антропогенного впливу та охорони озерних екосистем Свидовця. О. Антошик розрахував морфометричні показники чотирьох озер (Догяска, Апшинець, Івор, Ворожеска), близько десяти озерець і кількох десятків астатичних водойм різного походження [2]. В. Ф. Покин'черета та інші (2016 р.) проаналізували гідрохімічні параметри води озер Івор (Дівочі сльози) і Драгобрацьке й визначили гідрокарбонатно-натрієвий тип води.

Дослідження ґрунтів. Протягом 1957–1961 рр. працівники Закарпатської землевпорядної експедиції інституту «Укрземпроект» проводили крупномасштабні польові ґрунтові, агрохімічні та меліоративні обстеження сільськогосподарських угідь високогірної частини Свидовця й установили дерново-буроземні та бурі гірсько-лісові генетичні типи ґрунтів, вивчали їх забезпеченість поживними речовинами, кислотність, еродованість й інші природні чинники, які впливають на їхню родючість [16].

У 1967 р. спеціалістами Закарпатської землевпорядної експедиції інституту «Укрземпроект» (В. Г. Галян, В. А. Коцка, М. М. Мельник, М. А. Прешпектива) укладено карту ґрунтів Закарпатської області в масштабі 1:200 000, розроблено картограми еродованих земель і районування протиерозійних заходів, хімічної меліорації та агроґрунтового районування Закарпатської області. Згідно з цією картою, на території ландшафту Свидовець вище верхньої межі лісу на захід від г. Унгаряска (1707, 8 м) і на полонині Урду поширені дерново-буроземні неглибокі ґрунти, на хребтах Урду-Флавантуч, Апшинець та ін. поширені бурі гірсько-лісові неглибокі щепенюваті ґрунти [10].

Вивчення ґрунтів Українських Карпат на основі ґрунтового-генетичного підходу проводили Є. Н. Руднева (1960 р.), І. М. Гоголев і З. В. Проскура (1968 р.). Вони описали ґрунтові профілі бурих гірсько-лісових (до висот 1100–1200 м), гірсько-лучно-буроземних (гірсько-лучних згідно Є. Н. Руднева (1960 р.)) (на полонинах), буроземно-підзолистих, дернових та лучних ґрунтів низьких терас гірських річок, які характерні також і для ландшафту Свидовець.

У 1978–1992 рр. на території ландшафту Свидовець співробітниками Закарпатського філіалу Українського НДІ «Земпроект» проведено великомасштабні ґрунтові обстеження земель сільськогосподарських угідь на високогірних хребтах Свидовець, Шаса, Урду-Флавантуч, Бедевельська, Шанта, Апшинець та полонинах Стрімческа, Стирешора, Драгобрат, Урда, Косівська, Турбат, Апшинець і створено карти ґрунтів та агровиробничих груп у масштабі 1:10 000 [9, 16]. Виділені такі ґрунтові відмінності: дерново-буроземних неглибоких, дерново-буроземних неглибоких слабозмитих, дерново-буроземних неглибоких слабозмитих із плямама виходу порід 10–30 %, дерново-буроземних неглибоких середньозмитих, бурих гірсько-лісових середньоглибоких ґрунтів та виходи порід – яри, зсуви, розмиті ґрунти [9].

Згідно з картою ґрунтів Закарпатської області С. В. Трохимчука (1981), найбільшу площу в межах ландшафту Свидовець займають бурі гірсько-лісові ґрунти, які зосереджені здебільшого в середньогір'ї під лісовим покривом, у високогір'ї ландшафту поширені гірсько-лучно-буроземні ґрунти, а в днищі долини річки Чорна Тиса поширені дерново-підзолисті на алювії низьких терас.

Дослідження кислотно-лужної рівноваги буроземів помірно холодного, субальпійського й альпійського поясів Свидовця проводив М. З. Гамкало (1998).

Згідно з картою ґрунтів України О. П. Канаша, Т. М. Лактінової й В. В. Медведєва (2009), у високогірній частині ландшафту Свидовець поширені дерново-буроземні та лучні ґрунти, у середньогір'ї – бурі гірсько-лісові щепенюваті ґрунти в комплексі з оглеєними їх видами [15].

У 2009 р. співробітниками ДП «Закарпатський науково-дослідний та проектний інститут землеустрою» виготовлено цифрову карту ґрунтів Закарпатської області в масштабі 1 : 100 000, згідно з якою на альпійсько-субальпійському високогір'ї та вторинних луках хребта Свидовець й ін. поширені дерново-буроземні неглибокі щепенуваті та кам'яністі супіщані й суглинкові ґрунти, на західних схилах хребта Урду-Флавантуч у районі полонини Урда, на північних схилах хребта Свидовець у районі полонини Апшинець та ін. – дерново-буроземні середньоглибокі й неглибокі середньо- та сильнозмиті щепенуваті кам'яністі супіщані.

У 2014 р. співробітники кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Львівського національного університету імені Івана Франка С. П. Позняк, В. Г. Гаськевич, А. А. Кирильчук, З. П. Паньків, Т. С. Ямелинець та І. Я. Папіш на основі ґрунтових карт інституту «Укрземпроект» у масштабі 1:200 000 уклали карту ґрунтового покриву України [11]. Згідно з нею на захід від вершини Трояска (1702,6 м) і Турбатської полонини на хребтах, Шанта, Бедевельська, Шасса, у верхів'ях річок Мала Шопурка й Брустуранка і на північ до г. Латундур (1443, 6 м) та р. Турбат поширені дерново-буроземні глибокі ґрунти, у тому числі слабозмиті (15,2 %), середньозмиті (4,7 %), на хребтах Урду-Флавантуч, Свидовець, Апшинець та на північ від г. Татарука (1707, 4 м) до верхів'їв річок Чорна Тиса й Турбат поширені дерново-буроземні неглибокі ґрунти, на решті території ландшафту, а саме в його західній частині (у басейні р. Тересва), на межиріччі Косівської (Кісви) і Середньої Ріки, у басейні потоку Станіслав, Свидовець, Труфанець та ін. поширені бурі гірсько-лісові неглибокі щепенуваті ґрунти, у тому числі слабозмиті – 22,3 %, середньозмиті – 10,5 % [11].

Дослідження рослинного покриву. Перші наукові відомості про флору ландшафту Свидовець опубліковані наприкінці XIX – на початку XX ст. Зокрема Г. Запалович (1889) уперше підкреслив своєрідність флори та рослинності Свидовецького хребта й висловився за виділення його в окремий ботанічний підокруг, а Ф. Пакс (1898 р., 1908 р.) зробив перші спроби аналізу місцезростання рослинного покриву на ландшафті Свидовець.

І. Краль (1927 р.) досліджував рослинність високогір'я ландшафту Свидовець, розділяючи її на два неперервні пояси – нижчий (від 1100–1300 м до 1600 м) та вищий (від 1600 до 1883 м). Він прийшов до висновку, що у високогір'ї Свидовця був пояс гірського лісу, який доходив до висоти 1600 м н. р. м. [19].

У кінці 20 – на початку 30-х років XX ст. К. Домін (1929 р., 1930-а р., 1930-б р., 1930-в р.) досліджував рослинний покрив полонин і торфовищ ландшафту Свидовець – вершин Близниці, Герашески, Менчула й Шиманового Котла в підніжжі Близниць – та описав рідкісні асоціації рослин, а також виділив Свидовецький геоботанічний район, який відніс до підобласті Східних Карпат [18].

У 1930 р. А. Маргітай обґрунтував закономірності поширення окремих видів судинних рослин на вершинах Близниця й Мала Близниця ландшафту Свидовець [20]. Трохи пізніше ценотичну структуру асоціації з домінуванням сеслерії Більця та інші асоціації й угруповання високогірних рослин ландшафту досліджував М. Дейл (1929; 1931; 1935 рр.).

В. І. Комендар (1957 р., 1960 р., 1963 р., 1966 р.) у своїх дослідженнях приділяв увагу динаміці рослинних поясів ландшафту Свидовець, їх класифікації та геоботанічній характеристиці окремих рослинних угруповань.

Г. В. Козій і С. М. Стойко (1958 р.) вивчали особливості видового складу високогірних угруповань та закономірності рослинного покриву ландшафту Свидовець [12]. Асоціації костричників і зеленої вільхи на Свидовці вивчав М. І. Бедей (1968 р., 1969 р.), який наголосив на необхідності охороняти асоціації костриці карпатської. Пізніше він описав видовий склад рослинного покриву альпійського й субальпійського поясів вершин Близниць та полонини Драгобрат, провів систематичний, екологічний і господарський аналіз флори цієї території, розробив геоботанічну характеристику основних типів рослин та проаналізував антропогенний вплив на рослинний покрив [4].

К. А. Малиновський (1980 р.) вивчав угруповання високогірної рослинності й ценотичні особливості синтаксонів Українських Карпат. У процесі проведення флористичної класифікації рослинності високогір'я Українських Карпат К. А. Малиновський та інші (1992 р.) в межах ландшафту Свидовець ідентифікували шість класів і 18 асоціацій рослин та уклали список прибережно-водних, болотних, лучних, чагарникових і чагарничкових угруповань високогір'я

Український Карпат, згідно з яким на Свидовці виділили угруповання 16-ти асоціацій із восьми класів.

У 2009 р. М. А. Голубець уклав карту рослинності Українських Карпат масштабу 1:1 000 000, згідно з якою у високогір'ї ландшафту Свидовець поширена субальпійська й лишайникова рослинність, на північно-східних схилах – чисті ялинові ліси з домішкою кедрової сосни європейської, а на південних і південно-західних схилах – чисті букові ліси з домішкою явора тощо, широколистяно-букові ліси в поєднанні з грабняками тощо, темнохвойно-букові з домішкою ялиці білої та ялини європейської й фрагментарно чисті ялинові ліси з домішкою кедрової сосни [15].

Е. Я. Жовинський, Н. О. Крюченко та П. С. Папарига (2011 р.) вивчали вміст важких металів Cu, Zn, Ni, Co, Fe, Li, Pb у рослинному покриві смереки європейської на південно-західному схилі урочища Цукрівка Свидовецького масиву. Вони прийшли до висновку, що накопичення металів у лісових масивах ландшафту Свидовець істотно залежить від ландшафтно-геохімічних умов території, загальний вміст хімічних елементів Cu, Zn, Ni, Co, Fe, Li, Pb в об'єктах довкілля ландшафту визначено як фоновий для Українських Карпат [8].

Верхню межу лісу в природних територіальних комплексах ландшафту Свидовець вивчав А. Л. Байцар (2014 р., 2015 р.), який висловив думку, що внаслідок антропогенної діяльності на території ландшафту майже повністю знищено гірсько-соснове криволісся та повністю знищено цілий пояс смерекових лісів на його південних схилах. У ландшафті Свидовець, як зазначає А. Л. Байцар, фрагменти гірсько-соснового криволісся ще збереглися на північних схилах, однак їхня структура настільки порушена, що вони вже не виконують своїх функцій, а фрагменти зеленої вільхи (лелечу) збереглися лише в улоговинах, на південному макросхилі Свидовця бук росте до висоти 1380 м н. р. м., утворюючи найвищу межу бучин в Українських Карпатах [3]. Дослідник прийшов до висновку, що в досліджуваному ландшафті переважає антропогенний тип верхньої межі лісу, який представлений на північно-східному макросхилі – ялиновим (смерековим) варіантом верхньої межі лісу, а на південно-західному макросхилі – буковий варіант верхньої межі лісу [3].

Дослідження тваринного світу. Перші відомості про видовий склад птахів Українських Карпат зазначені в працях Ф. Й. Страутмана (1954; 1963 рр.). Тваринний світ хребетних та м'ясоїдних Українських Карпат вивчав К. А. Татаринов (1968; 1973; 1981; 1988 рр.), земноводних і плазунів – Н. Н. Щербак та М. И. Щербань (1980 р.), птахів – А. С. Луговий (1980; 1986 рр.).

Із 1997 р. розпочато систематичні дослідження фауни Свидовецького заповідного масиву Карпатського біосферного заповідника (КБЗ), який розміщений у східній частині ландшафту Свидовець. Я. О. Довганич та О. І. Киселюк (1997 р.) вивчали копитні й хижі звірі ландшафту Свидовець, І. В. Загороднюк та інші (1997 р.) – теріофауну.

За результатами досліджень 1992–2016 рр. сучасного стану популяції птахів й критичного аналізу зоологічної картотеки КБЗ Б. Й. Годованець (1997, 1998, 2016) установив, що в межах Свидовецького масиву поширені 120 видів орнітофауни, із яких – 90 гніздових, 45 пролітних, 44 зимуючих та 16 літних [7].

У процесі дослідження антропопресії О. Антошик (2014) визначив якісний і кількісний склад фауни планктонних ракоподібних озер Догяска, Апшинець, Івор і Ворожеска, зафіксувавши дев'ять їх видів (7 – Cladocera, 2 – Copropoda). О. Антошик звернув увагу, що, окрім семи видів, спільних із фауною Чорногори, на Свидовці трапляються два типові рівнинні види зоопланктофауни (Simoccephalus vetulus і Scapholeberis mucronata), що більше характерне для рівнин Передкарпаття [2]. Я. О. Довганич (2016) проаналізував динаміку чисельності вовка на території ландшафту Свидовець у межах Ясінянського, Брустурянського та Русько-Мокрянського лісництва й визначив його потенційних жертв за останнє десятиріччя.

Висновки й перспективи подальших досліджень. У процесі аналізу історії дослідження природних умов ландшафту Свидовець, а саме клімату, вод, ґрунтів, рослинного покриву й тваринного світу, значну увагу ми приділили характеристичі окремих праць, у яких висвітлено результати кліматичних, гідрологічних, ґрунтознавчих, ботанічних і зоологічних досліджень, проведених безпосередньо на території Свидовця. У результаті аналізу ми маємо змогу стверджувати, що природні умови ландшафту Свидовця були об'єктом дослідження науковців уже з кінця ХІХ–початку ХХ ст, його вивчення розпочали ботаніки, а пізніше – ґрунтознавці,

кліматологи та ін. Аналізуючи історію дослідження природних умов ландшафту Свидовець, можна зробити висновок, що на сьогодні найкраще вивченими є закономірності поширення окремих видів рослин й особливості видового складу рослинного покриву та поширення й генезис ґрунтового покриву Свидовця. Значних успіхів досягли науковці під час вивченні динаміки катастрофічних паводків і селевих потоків у межах ландшафту Свидовець, руслової ерозії та гідрологічного режиму річок Чорна Тиса, Брустуриянка, Турбат, Яблуниця, Косівська, Мала Шопурка та Середня Ріка, а також у процесі морфометричного аналізу високогірних озер Апшинець, Драгобратьське (Верхнє та Нижнє), Ворожеське (Верхнє й Нижнє), Герешаска (Доляска) та їхніх гідрохімічних параметрів. Більш детального вивчення потребують топокліматичні умови ландшафту Свидовець і склад фауни. Із ландшафтного погляду, результати наших досліджень важливі для аналізу факторів формування морфологічної структури ландшафту Свидовець і подальшого вивчення закономірностей його просторово-часової організації.

Джерела та література

1. Андрианов М. С. Клімат / М. С. Андрианов // Природа Українських Карпат. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1968. – С. 87–101.
2. Антошик О. Збереження озер та приозерних територій високогір'я Свидовецького масиву Українських Карпат / О. Антошик // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2014. – Вип. 45. – С. 267–275.
3. Байцар А. Л. Верхня межа лісу в ландшафті Свидовець, її охорона та оптимізація / А. Байцар // Конструктивна географія і картографія: стан, проблеми, перспективи : матеріали доп. Всеукр. наук. конф., – Львів, 2015. – С. 86–90.
4. Бедей М. І. Близниці-Драгобрат (флора, рослинність, охорона) / М. І. Бедей – Ужгород : Ліра, 2006. – 108 с.
5. Геоморфология осевой зоны Восточных Карпат : пособие для учеб. практики студентов и стажеров географ. фак. МГУ / под ред. Г. С. Ананьева. – Москва : Изд-во МГУ, 1981. – 130 с.
6. Гідрометеорологічні умови басейну Чорної Тиси та їх вивчення / [О. Г. Ободовський, С. І. Сніжко, В. В. Гребінь та ін.]. – Київ : ВГЛ Обрій, 2005. – 172 с.
7. Годованець Б. Й. Орнітофауна Карпатського біосферного заповідника / Б. Й. Годованець // Природа Карпат. Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат. – 2016. – № 1. – С. 55–66.
8. Жовинський Е. Я. Важкі метали в об'єктах довкілля Свидовецького масиву Українських Карпат / Е. Я. Жовинський, Н. О. Крюченко, П. С. Папарига // Геохімія та рудоутворення. – 2011. – Вип. 30. – С. 84–89.
9. Звіти по детальному та великомасштабному обслідуванню ґрунтів у колгоспах і радгоспах Закарпатської області (1976– 2011 роки) державного підприємства «Закарпатський науково-дослідний та проектний інститут землеустрою» : фондові матеріали «Закарпатського науково-дослідного та проектного інститут землеустрою». – Ужгород, 2011.
10. Карта ґрунтів Закарпатської області масштабу 1 : 200 000 / Інститут «Укрземпроект». – Київ, 1967. – 1 л.
11. Карта ґрунтового покриву України / [С. П. Позняк, В. Г. Гаськевич, А. А. Кирильчук та ін.]. Фондові матеріали кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Львів, 2014.
12. Козій Г. В. Матеріали до вивчення рослинності Свидовецьких гір / Г. В. Козій, С. М. Стойко. // Укр. ботан. журн. – 1958. – № 3. – С. 37–48.
13. Мельник А. В. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження / А. В. Мельник. – Львів : Вид. цент ЛНУ ім. Івана Франка, 1999. – 246 с.
14. Миллер Г. П. Каровые озера Украинских Карпат / Г. П. Миллер // Карпатские заповедники. Ужгород : Карпаты. – 1966. – С. 212–223.
15. Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; голов. ред. Л. Г. Руденко ; голова ред. кол. Б. Є. Патон. – Київ : ДНВП «Картографія», 2007. – 435 с.
16. Пересоляк В. Ю. Моніторинг ґрунтів Закарпаття / В. Ю. Пересоляк, М. М. Ходанич. – Перечин. : Вид-во ТУРпрес, 2013. – 72 с.
17. Deyl M. Sesleria Bielzii Schur. A reakce pudni ve Svidovce na Podkarpatske Rusi / M. Deyl // Spisy prirodni. – № 10. – 1929. – S. 304–309.

18. Domin K. Rašeliniště na Menčilu v oblasti Svidovce na Podkarpatské Rusi / K. Domin // Věda Přírodní. Ob. 10. – 1929. – S. 225–226.
19. Král J. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelství. Hospodářské využití / J. Král. – Praha, 1927. – 126 s.
20. Margitai A. F havasi gyopar felvedezese a Svidovecen / A. Margitai // Madyor Botanikai Lapok. – Budapest, – 1930 – № 29.

References

1. Andrianov M. S. Klimat / M. S. Andrianov // Pryroda Ukrainykykh Karpat. – Lviv : Vyd-vo Lviv. un-tu, 1968. – S. 87–101.
2. Antoshyk O. Zberezhennia ozer ta pryozernykh teryoriy vusokohiria Svydovetskoho masyvu Ukrainykykh Karpat / O. Antoshyk // Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii heohraphichna. – L.: Lviv. nats. un-t im. I. Franka, 2014. – Vyp. 45. – S. 267–275.
3. Baitsar A. L. Verkhnia mezha lisu v landshafti Svydovets, ii okhrona ta optymizatsia / A. Baitsar // Konstruktivna heohrafiia i kartohrafiia: stan, problemy, perspektyvy. Materialy dopovidei Vseukr. nayk. konf., – Lviv, 2015. – S. 86–90.
4. Bedei M. I. Blyznyi-Drahobrat (flora, roslynnist, okhrona) / M. I. Bedei – Uzhorod: Lira, 2006. – 108 s.
5. Heomorfolohia osevoi zony Vostochnykh Karpat: posobyе dlia uchebnoi praktyky studentov y stazherov heohrafucheskoho fakulteta MHU / pod redaktsyei H. S. Ananeva. – M. : Yzd-vo MHU, 1981. – 130 s.
6. Hidrometereolohichni umovy baseinu Chornoj Tysy ta ikh vuvchennia / [O. H. Obodovskyi, S. I. Snizhko, V. V. Hrebin ta in.]. – K. : VHL Obriy, 2005. – 172 s.
7. Hodovanets B. I. Ornitofauna Karpatskoho biosferneho zapovidnyka / B. I. Hodovanets // Pruroda Karpat. Naykovui schorichnyk Karpatskoho biosferneho zapovidnyka ta Instytutu ekolohii Karpat. – 2016. – № 1. – S. 55–66.
8. Zhovynskiy E. Y. Vazhki metaly v obektakh dovkillia Svydovetskoho masyvu Ukrainykykh Karpat / E. Y. Zhovynskiy, N. O. Kruchenko, P. S. Paparyha // Heokhimiya ta pudoutvorennia. – 2011. – Vyp. 30. – S. 84–89.
9. Zvity po detalnomu ta velykomashtabnomu obsliduvanniy hruntiv u kolhospakh i radhospakh Zakarpatskoi oblasti (1976–2011 roku) derzhavnogo pidpryemstva «Zakarpatskii naykovo-doslidnyi ta proektnyi instytut zemleustrou». Fondovi material «Zakarpatskoho naykovo-doslidnoho ta proektoho instytutu zemleustrou». Uzhorod. – 2011.
10. Karta hruntiv Zakarpatskoi Oblasti mashtabu 1:200 000 / instytut «Ukrzempromekt». – Kyiv, 1967. – 1 l.
11. Karta hruntovoho pokryvu Ukrainy / [S. P. Pozniak, V. H. Haskevych, A. A. Kyrylchuk ta in.]. Fondovi materialy kafedry hruntoznnavstva I heohrafiy hruntiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. – Lviv, 2014.
12. Kozii H. V. Materialy do vuvchennia raslynnosti Svydovetskykh hir / H. B. Kozii, S. M. Stoiko. // Ukr. botan. zhyrn. – 1958. – № 3. – S. 37–48.
13. Melnyk A. V. Ukrainski Karpaty: ekoloho-landshaftoznavche doslidzhennia / A. V. Melnyk. – L. : Vydav. tsent LNU imeni Ivana Franka, 1999. – 246 s.
14. Myller H. P. Karovye ozera Urkainskikh Karpat / H. P. Myller // Karpatskie zapovedniki. Uzhorod: Karpaty. – 1966. – S. 212–223.
15. Natsionalnyi atlas Ukrainy / NAN Ukrainy, Instytut heohrafiy, Derzhavna sluzhba heodezii, kartohrafiy ta kadastry; holov. red. L. H. Rudenko; holova red. kol. B. E. Paton. – K.: DNVP «Kartohtafia», 2007. – 435 s.
16. Peresoliak V. U. Monitorynh hruntiv Zakarpattia / V. U. Peresoliak, M. M. Khodanych. – Perechun : Vyd-vo TURpres, 2013. – 72 s.
17. Deyl M. Sesleria Bielzii Schur. A reakce pudni ve Svidovce na Podkarpatske Rusi / M. Deyl // Spisy prirodni. – № 10. – 1929. – S. 304–309.
18. Domin K. Raseliniswte na Mencilu v oblasti Svidovce na Podkarpatske Rusi // Veda Prirodni. Ob. 10. – 1929. – S. 225–226.
19. Kral J. Svidovec v Podkarpatske Rusi. Sidla obyvatelstva. Hospodarske vyuziti / Kral. – Praha, 1927. – 126 s.
20. Margitai A. F havasi gyopar felvedezese a Svidovecen / A. Margitai // Madyor Botanikai Lapok. Budapest. – № 29. – 1930.

Карабинюк Николай. История исследования природных условий ландшафта Свидовец.

Проанализирована история исследования природных условий (климата, вод, почв, растительного покрова и животного мира) ландшафта Свидовец. Значительное внимание уделяется характеристике отдельных работ, в которых отражены результаты климатических, гидрологических, почвоведческих, ботанических и зоологических исследований проведенных непосредственно на территории Свидовца. Определенный личный вклад тех или иных исследователей в изучения особенностей их климата, вод, почв, растительного покрова и

животного мира, ландшафта. Особое внимание обращается на историю исследования топоклиматических условий (режима ветра и колебания температуры) ландшафта Свидовец, динамику катастрофических паводков и селевых потоков в его пределах, русловой эрозии и гидрологического режима рек Черная Тыса, Брустурянка, Турбат, Яблуница, Косовская, Малая Шопурка и Средняя Река, морфометрию высокогорных озер Апшинец, Драгобратское (Верхнее и Нижнее), Ворожеска (Верхнее и Нижнее), Герешаска (Догяска) и их гидрохимические параметры, распространение и генезис почвенного покрова, закономерностей распространения отдельных видов растений и особенностей видового состава растительного покрова и состав фауны исследуемого ландшафта.

Ключевые слова: ландшафт Свидовец, история исследований, природные условия, климат, вода, почва, растительный и животный мир.

Mykola Karabiniuk. The History of Research of Landscape Svydovets Natural Conditions. The history of the study of natural conditions (climate, waters, soils, vegetation and fauna) of Svidovets landscape is analyzed. Considerable attention is paid to the characteristics of individual works, which highlight the results of climatic, hydrological, soil science, botanical and zoological studies conducted directly on the territory of Svydovets. Personal contribution of some researchers in their study of the features of the climate, water, soil, vegetation and fauna landscape is determined. Particular attention is paid to the history of the study of climatic conditions (wind regime and temperature fluctuations) in the landscape of Svydovets, the dynamics of catastrophic floods and mudflows within its boundaries, the channel erosion and hydrological regime of the Chornaya Tysa, Brusturyanka, Turbat, Yablunytsya, Kosivska, Mala Shopurka and Serednya Rika, morphometry of the mountain lakes Afshinets, Dragobratskoye (Upper and Lower), Vorozhe (Upper and Lower), Gherehashka (Dogyaska) and their hydrochemical parameters, distribution and genesis of soil cover, distribution of certain types of plants and features of the species composition of the vegetation and fauna of the studied landscape.

Key words: landscape Svydovets, the history of investigation, natural conditions, climate, water, soils, flora and fauna.

Стаття надійшла до редколегії
28.06.2017 р.

РОЗДІЛ II

Економічна й соціальна географія

УДК 911.9 (477)

Олександр Король

Питомі споживчі витрати домогосподарств та їх вплив на формування міжнародних туристичних потоків через видатки на зарубіжний туризм

На статистичній базі та за стандартами Всесвітнього банку й Всесвітньої туристичної організації розглянуто питомі споживчі витрати домогосподарств і видатки на зарубіжний туризм у контексті формування виїзних міжнародних туристичних потоків. Установлено тісний зв'язок між споживчими витратами домогосподарств і зарубіжними туристичними видатками. Цей зв'язок може бути описаний степеневою функцією, у якій показник степеня трохи більший за одиницю, а це означає, що зі збільшенням споживчих витрат видатки на зарубіжний туризм зростатимуть швидшими темпами. Ця тенденція пояснюється законом Енгеля. При цьому зафіксовано помітне зростання амплітуди відхилення питомих туристичних видатків від лінії регресії за збільшення питомих споживчих витрат домогосподарств. Проведено кластерний аналіз для 130 держав одночасно за питомими споживчими витратами домогосподарств і видатками на зарубіжний туризм. При цьому всі кластери ранжовано за їхніми середніми геометричними споживчими витратами. У результаті зафіксовано тенденцію до скорочення частки пересічних для кластера видатків на зарубіжний туризм у споживчих витратах домогосподарств разом зі зменшенням останніх. А помітні відхилення від цієї тенденції спричинені географічними відмінностями між країнами, які можна побачити в кластерному аналізі.

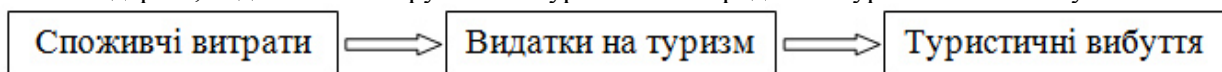
Ключові слова: міжнародний туризм, споживчі витрати домогосподарств, витрати на зарубіжний туризм, частка туристичних видатків у структурі споживчих витрат, закон Енгеля.

Постановка наукової проблеми та її значення. За оцінками експертів Всесвітньої туристської організації (UNWTO), міжнародний туризм був і залишається домінуючою та розквітаючою галуззю економіки в багатьох країнах. При цьому експерти UNWTO особливо підкреслюють, що це відбувається, незважаючи на політичну нестабільність і локальні військові конфлікти. Більше того, на початку XXI ст. міжнародний туризм вийшов на перше місце у світі за економічною ефективністю, значно випередивши лідерів світової торгівлі – автомобільну й нафтогазову сфери економіки. Зважаючи на великий вплив цієї галузі на світову економіку, надзвичайно актуальним є дослідження чинників розвитку міжнародного туризму, зокрема економічних.

Мета роботи – дослідження першої ланки в ланцюжку впливу економічного чинника на міжнародні туристичні вибуття, що пов'язує споживчі витрати домогосподарств і зарубіжні туристичні видатки. Відповідно до мети доцільно зіставити питомі величини цих показників як загальною для світу за певний проміжок часу, так і за окремими країнами.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед робіт із міжнародного туризму можна виділити праці А. Ю. Александрової (2002 р.) [1], О. О. Любіцевої (2003 р.) [4]. У цих роботах охарактеризовано основні поняття міжнародного туризму, проаналізовано географію туристського попиту за регіонами світу, відображено останні тенденції та процеси глобалізації в цій галузі. Проте економічні чинники міжнародного туризму, як це тлумачиться нижче, у цих й інших подібних роботах не розглядаються, через що дослідження можна вважати актуальним.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Чинники генерації міжнародних туристичних потоків виявляють себе у формуванні виїзних (outbound) туристичних потоків. Одним із провідних із-поміж них, на нашу думку, є економічний чинник, який розглядається як ланцюжок стохастичних зв'язків між споживчими витратами домогосподарств, видатками на зарубіжний туризм і міжнародними туристичними вибуттями:

Під *споживчими витратами домогосподарств*, згідно зі стандартами Світового банку, розуміють ринкову вартість усіх товарів і послуг, уключаючи й такі товари тривалого користування, як автомобілі, пральні машини, домашні комп'ютери тощо, які були придбані домогосподарствами за певний період. Вони не охоплюють витрати на купівлю житла за винятком орендної плати за житло, що винаймається. До видатків споживання домашніх господарств ще входять державні платежі та збори за отримання дозволів і ліцензій, а також витрати некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства. Дані щодо споживчих витрат домогосподарств, зазвичай, подаються в доларах США у поточних цінах [7]. Розмір і структура споживчих витрат визначаються величиною доходів населення. Не існує двох домогосподарств, які б витрачали гроші однаково. Але, як свідчить статистика, люди, загалом, розподіляють свої видатки на продукти харчування, одяг та інші засоби існування в більш-менш однакових співвідношеннях. Незаможні родини, зазвичай, витрачають свої доходи переважно на предмети першої необхідності: на продукти харчування, житло й трохи менше – на одяг. Зі зростанням доходів люди починають їсти більше й краще, проте витрати на харчування мають свою межу. Тому з подальшим поліпшенням матеріального становища частка видатків на продовольчі товари зменшується, а на оплату житла – залишається більш-менш сталою. Натомість збільшуються видатки на одяг, автомобілі, розваги, відпочинок тощо. Цю закономірність названо законом Енгеля [5].

Видатки на туристичні поїздки, зокрема зарубіжні, посідають залишкове місце в переліку статей витрат споживача. На подорожі, як правило, витрачається решта доходів населення, що лишається після сплати комунальних послуг, купівлі продуктів харчування, одягу, взуття, культурно-побутових товарів тощо. У разі нестачі грошей на туристичний відпочинок люди часто від нього відмовляються. Натомість зі збільшенням доходів вони починають активно подорожувати, а частка витрат на це в бюджеті домогосподарств збільшується. Виходячи з цього, можна стверджувати, що між розміром споживчих витрат домогосподарств і видатками на зарубіжний туризм існує зв'язок.

До *видатків на зарубіжний туризм* належать ті споживчі витрати, які простежуємо під час підготовки та впродовж туристичної поїздки, а також перебування в місці призначення. Згідно з рекомендаціями UNWTO, обліку підлягають тільки витрати одноденних відвідувачів і туристів, які є економічно значущими. Їх може здійснювати як сам відвідувач, так і будь-хто від його імені. Витрати відвідувача визначаються вартістю товарів і послуг, що придбані для особистого споживання: від послуг перевезення, розміщення й харчування до невеликих предметів довготривалого використання, товарів поточного туристського споживання й сувенірів. Усі вони купуються для задоволення власних потреб, за винятком подарунків. Однак і в цьому випадку, незважаючи на те, що вони призначаються для іншої особи, яка не подорожує, витрати на подарунки належать до туристських. Задля уніфікації туристських витрат UNWTO рекомендує об'єднувати їх у такі групи [8]: комплексні тури – набори послуг, що реалізуються за єдиною ціною без поділу на складові елементи, розміщення, харчування, транспорт, рекреаційні, культурні та спортивні товари й послуги, уключно з оплатою за вхід у заклади культури та відпочинку, витрати під час поїздки на купівлю, ремонт й експлуатацію спортивного інвентарю, оплату за навчання окремих видів спорту, витрати на екскурсії та послуги гідів; покупки в магазинах; інші статті – страхові платежі, комісійні збори, вартість друку фотокарток тощо.

Насамперед потрібно дослідити середньосвітові питомі (*Per capita*) споживчі витрати домогосподарств і видатки на зарубіжний туризм, що зроблено для 1996–2009 рр. Цей період обґрунтовується тим, що впродовж цих років у світі спостерігалася більш-менш визначена політична та економічна ситуація, яка встановилася після розпаду СРСР і проіснувала до початку світової фінансової кризи. У подальшому світ увійшов у часи «турбулентності», тому останні роки не можуть розглядатися як продовження попереднього періоду та потребують окремої уваги. Оскільки Світовий банк і Всесвітня туристична організація оцінюють споживчі витрати домогосподарств та видатки на зарубіжний туризм у поточних цінах, виникла необхідність урахувати вплив інфляції, аби побачити реальну динаміку цих показників. Для цього використовувався індекс цін US\$ (CPI – Consumer Price Index), а базовим був 1996 р. Середньосвітові питомі (*Per capita*) споживчі витрати домогосподарств у цінах 1996 р. впродовж 1996–2009 рр. зросли на 17 % – із 3165 US\$ у 1996 р. до 3709 US\$ у 2009 р. Якщо порівнювати з аналогічними валовими показниками, то цей приріст виявився удвічі меншим. Це пояснюється тим, що за цей час на 17,7 % зросла чисельність населення світу, на яку ділилися валові показники для розрахунку питомих. Упродовж періоду, що досліджується, щорічні прирости споживчих витрат домогосподарств *Per capita* у цінах 1996 р. показували різну спрямованість: від спадів у 1997, 1998, 2000, 2001 та 2009 рр., коли зафіксовано

найбільший від'ємний приріст (-4 %); до зростання, яке найпомітнішим (близько +7 %) було у 2003, 2004 і 2007 рр. (табл. 1).

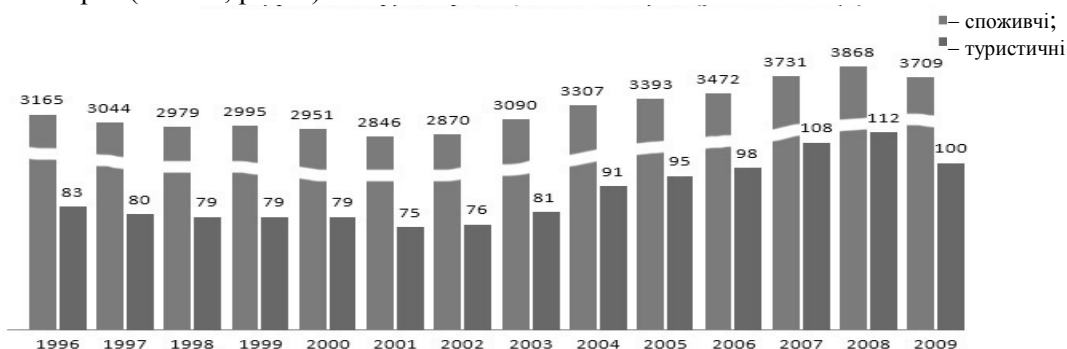
Таблиця 1

Середньосвітові питомі споживчі витрати домогосподарств і видатки на зарубіжний туризм за 1996–2009 рр.*

Рік	Споживчі витрати в цінах 1996 р.			Туристичні видатки в цінах 1996 р.		
	US\$ млн	US\$ Per capita	приріст, %	US\$ млн	US\$ Per capita	приріст, %
1996	18 294 597	3165		481 108	83	
1997	17 844 582	3044	-3,82	469 576	80	-3,61
1998	17 702 183	2979	-2,14	467 727	79	-1,25
1999	18 038 790	2995	0,54	477 305	79	0,00
2000	18 007 322	2951	-1,47	484 451	79	0,00
2001	17 586 875	2846	-3,56	462 923	75	-5,06
2002	17 957 796	2870	0,84	477 635	76	1,33
2003	19 576 206	3090	7,67	514 220	81	6,58
2004	21 208 769	3307	7,02	585 263	91	12,35
2005	22 023 656	3393	2,60	618 966	95	4,40
2006	22 803 670	3472	2,33	641 262	98	3,16
2007	24 793 812	3731	7,46	717 615	108	10,20
2008	26 010 582	3868	3,67	756 054	112	3,70
2009	25 232 375	3709	-4,11	679 233	100	-10,71

* Складено за : [7, 8].

За 1996–2009 рр. приріст середньосвітових питомих (*Per capita*) видатків на зарубіжний туризм у цінах 1996 р. становив 20 % – із 83 US\$ у 1996 р. до 100 US\$ у 2009 р. Від'ємні прирости зафіксовано в 1997 і 1998 рр., коли в країнах Південної та Східної Азії вибухнула фінансова криза, яка стала найсерйознішим потрясінням світової економіки в 1990-х. У 2000 р. на тлі скорочення питомих споживчих витрат домогосподарств на 1,5 % зафіксовано нульовий приріст туристичних видатків на одну особу, тобто падіння не відбулося через підвищений туристичний попит на міленіум. У 2001 р. синхронно зі споживчими витратами, однак із більшими темпами, скоротилися й видатки на зарубіжний туризм, сягнувши мінімального значення – 75 US\$ Per capita. Це сталося через вересневі теракти у США. Уже наступного року позитивний приріст відновився, а у 2004 р. зростання було найбільшим (+12,4 %). У 2008 р. середньосвітові питомі видатки на зарубіжний туризм у цінах 1996 р. були рекордними й склали 112 US\$ Per capita. Наступного року світова економічна криза істотно вплинула на скорочення видатків на зарубіжний туризм: у 2009 р. зафіксовано рекордне падіння цього показника (-10,7 %), порівняно зі скороченням на 4 % споживчих витрат (табл. 1; рис. 1).

Рис. 1. Середньосвітові питомі споживчі витрати домогосподарств і видатки на зарубіжний туризм, US\$ Per capita (у цінах 1996 р.)

На узгодженість між ознаками, що досліджуються, указують майже синхронна динаміка та прирости, які мали однакові знаки за всі роки, окрім міленіуму. При цьому модуль приросту питомих видатків на зарубіжний туризм часто перевищував аналогічний показник споживчих витрат. Тобто попит на зарубіжні туристичні поїздки у вартісних показниках є еластичним, адже змінювався швидшими темпами за споживчі витрати. Ураховуючи це, бачимо, що зі збільшенням розміру питомих споживчих витрат, частка видатків на зарубіжний туризм зростатиме, що цілком уписується в статистичну закономірність Енгеля.

Подальше дослідження вже здійснювалося за окремими країнами світу, зокрема проведено кластерний аналіз для 130 держав (за методом k-середніх) одночасно за питомими (*Per capita*) споживчими витратами домогосподарств і видатками на зарубіжний туризм станом на 2008 р. [7, 8]. Усі кластери ранжовано за їхніми середніми геометричними споживчими витратами (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл країн за кластерами відповідно до питомих вартісних показників, 2008 р.

№ з/п	Країни 2008 р.	Середні витрати, <i>Per capita</i> , US\$		Частка, %, турист. у споживчих
		споживчі	турист.	
1	Люксембург	38 448	7852	20,4
2	Велика Британія, Нідерланди, Німеччина, Австралія, Фінляндія, Канада	25 947	1191	4,6
3	Ірландія, Гонконг, Бельгія, Швеція, Данія, Швейцарія, Кіпр, Австрія	25 085	1909	7,6
4	Ісландія, Кувейт, Сингапур, Норвегія	22 445	3236	14,4
5	Франція, Нова Зеландія, Італія, Ізраїль, Іспанія, США, Греція, Японія	21 787	519	2,4
6	Багами, Макао, Мальта, Ліван	9432	1194	12,7
7	Словенія, Сейшели, Естонія, Бахрейн, Антигуа і Барбуда, Барбадос, Латвія, Албанія, Чехія, Словаччина, Литва, Угорщина, Оман, Корея	8138	560	6,9
8	Маврикій, Болгарія, Сент-Кітс і Невіс, Польща, Сент-Люсія, Хорватія	6721	301	4,5
9	Уругвай, Ямайка, Румунія, Чилі, Гренада, Мексика, Венесуела, Тринідад і Тобаго, Бразилія, Туреччина	6331	94	1,5
10	Кабо-Верде, Малайзія, Лівія, Йорданія, Росія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Фіджі, Панама, Домініка, Коста-Ріка, Аргентина, Ботсвана, Південна Африка, Беліз	3703	178	4,8
11	Вірменія, Молдова, Україна, Таїланд, Монголія, Македонія, Казахстан, Киргизія, Білорусь, Грузія, Гайана, Марокко, Еквадор, Гватемала, Домініканська Респ., Туніс, Сальвадор, Сирія, Колумбія, Намібія, Свазіленд, Перу, Парагвай	2380	67	2,8
12	Нікарагуа, Азербайджан, Гондурас, Єгипет, Болівія, Шрі-Ланка, Індонезія, Гана, Кот-Д'Івуар, Китай, Судан, Філіппіни, Сенегал, Непал, Алжир, Танзанія, Центральна-Африка, Камбоджа, Пакистан, Папуа-Нова Гвінея, Мозамбік, Індія, Руанда, Лесото, Замбія, Лаос, Мадагаскар, Кенія, Бангладеш, Сьєрра-Леоне, Гвінея, Ефіопія	697	15	2,3

У результаті зафіксовано тенденцію до скорочення частки пересічних для кластера видатків на зарубіжний туризм у споживчих витратах домогосподарств разом зі зменшенням останніх. Отже, можна з певністю стверджувати, що видатки на зарубіжний туризм відповідають «законові Енгеля», тобто їх частка зростає разом зі збільшенням споживчих витрат домогосподарств і навпаки. А помітні відхилення від цієї тенденції спричинені географічними відмінностями між країнами, які

можна побачити в кластерному аналізі (табл. 2). Варто виявити функціональну залежність та оцінити тісноту зв'язку між ознаками, що досліджуються. Для цього зіставлено питомі споживчі витрати домогосподарств і туристичні видатки на зарубіжний туризм за окремими країнами світу станом на 1999, 2004 і 2008 рр. Кількість країн (N) залежно від року дослідження коливалася від 82 до 87. Графічний розподіл цих випадків найкраще апроксимувала крива степеневої функції, як видно за 2008 р. (рис. 2).

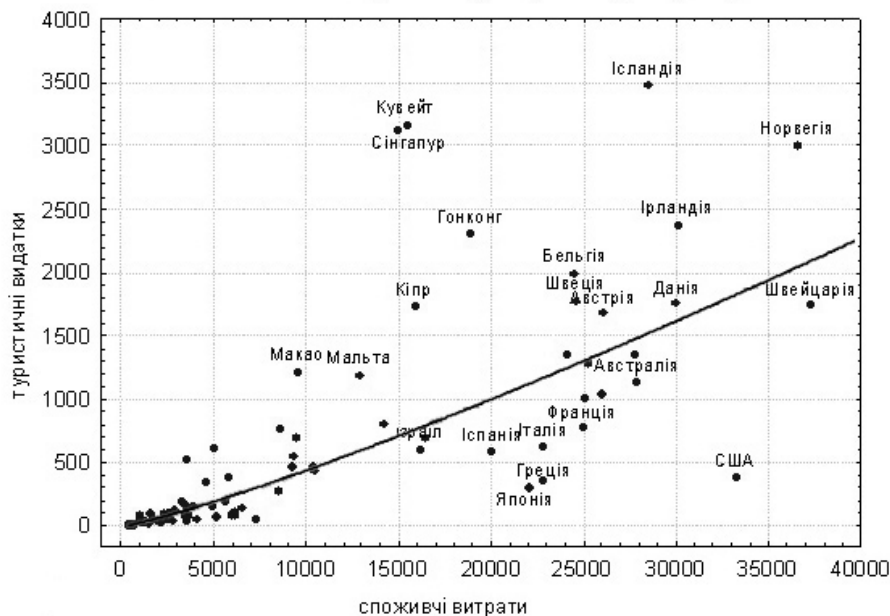

Рис. 2. Залежність між вартісними показниками (US\$ Per capita), 2008 р.

Кореляційний аналіз засвідчив тісний взаємозв'язок між питомими споживчими витратами домогосподарств і туристичними видатками на зарубіжний туризм – індекс криволінійної кореляції (*i*) залежно від року коливався від 0,74 до 0,79 (табл. 3).

Таблиця 3

Залежність туристичних видатків від споживчих витрат

Рік	1999 р.	2004 р.	2008 р.
Функція	$y = 0,014x^{1,117}$	$y = 0,015x^{1,121}$	$y = 0,007x^{1,183}$
Індекс кореляції	$i = 0,79$	$i = 0,74$	$i = 0,75$
Кількість країн	N = 82	N = 86	N = 87

Якщо річні споживчі витрати перевищували 4 тис. US\$ Per capita, то у всіх трьох випадках спостерігаємо помітне зростання амплітуди відхилення питомих туристичних видатків від лінії регресії. Це наводить на думку, що заможні верстви населення є вільнішими у своїх видатках на зарубіжний туризм.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перша ланка в ланцюжку впливу економічного чинника на міжнародні туристичні вибуття, яка пов'язує споживчі витрати домогосподарств і зарубіжні туристичні видатки, характеризується тісним зв'язком, адже індекс криволінійної кореляції (*i*) для трьох маркерних років коливався від 0,74 до 0,79. При цьому простежено помітне зростання амплітуди відхилення питомих туристичних видатків від лінії регресії, якщо річні споживчі витрати на одну особу були більшими за 4 тис. US\$. Тобто заможні люди вільніші у своїх видатках на зарубіжний туризм. Цей зв'язок може бути описаний степеневою функцією, у якій показник степеня трохи більший за одиницю. Це означає, що зі збільшенням споживчих витрат, видатки на зарубіжний туризм зростатимуть швидшими темпами. Ця тенденція пояснюється законом Енгеля, відповідно до якого зі зростанням доходів населення частка витрат у бюджеті домогосподарств на продукти харчування пропорційно зменшується, на житло – залишається майже без зміни, а на все інше, у тому числі на туризм – збільшується.

Література та джерела

1. Александрова А. Ю. Международный туризм / А. Ю. Александрова. – Москва : Аспект-Пресс, 2002. – 470 с.
2. Король О. Д. Основы туристического маркетингу / О. Д. Король. – Чернівці : Рута, 2002. – 110 с.
3. Король О. Д. Міжнародний туризм : методика і матеріали статистичних досліджень / О. Д. Король, Т. Д. Скутар. – Чернівці : Рута, 2008. – 64 с.
4. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева. – Київ : Альтерпрес, 2003. – 436 с.
5. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон. – Севастополь : Ахтиар, 1995. – 384 с.
6. Boniface B. Worldwide Destinations : The Geography of Travel and Tourism / B. Boniface, C. Cooper. – Elsevier Ltd. Fifth edition, 2009. – 644 p.
7. World Bank Open Data [Electronic resource] – Mode of access : <http://data.worldbank.org>.
8. World Tourism Organization [Electronic resource] – Mode of access : <http://www.unwto.org>

References

1. Aleksandrova A. Iu. Mezhdunarodnyi turizm / A. Iu. Aleksandrova. – Moskva : Aspekt-Press, 2002. – 470 s.
2. Korol O. D. Osnovy turystychnoho marketynhu / O. D. Korol. – Chernivtsi : Ruta, 2002. – 110 s.
3. Korol O. D. Mizhnarodnyi turizm : metodyka i materialy statystychnykh doslidzhen / O. D. Korol, T. D. Skutar. – Chernivtsi : Ruta, 2008. – 64 s.
4. Liubitseva O. O. Rynok turystychnykh posluh / O. O. Liubitseva. – Kiev : Alterpres, 2003. – 436 s.
5. Samuēlson P. Ekonomika / P. Samuēlson. – Sevastopol : Akhtyar, 1995. – 384 s.
6. Boniface B. Worldwide Destinations : The Geography of Travel and Tourism / V. Boniface, S. Cooper. – Elsevier Ltd. Fifth edition, 2009. – 644 p.
7. World Bank Open Data [Electronic resource] – Mode of access : <http://data.worldbank.org>.
8. World Tourism Organization [Electronic resource] – Mode of access : <http://www.unwto.org>.

Король Александр. Удельные потребительские расходы домохозяйств и их влияние на формирование международных туристических потоков посредством расходов на зарубежный туризм. На статистической базе и по стандартам Всемирного банка и Всемирной туристической организации рассмотрены удельные потребительские расходы домохозяйств и расходы на зарубежный туризм в контексте формирования выездных международных туристических потоков. Установлена тесная связь между потребительскими расходами домохозяйств и зарубежными туристическими расходами. Эта связь может быть описана степенной функцией, у которой показатель степени чуть больше единицы, а это означает, что с увеличением потребительских расходов расходы на зарубежный туризм будут возрастать более быстрыми темпами. Эта тенденция объясняется законом Энгеля. При этом зафиксирован заметный рост амплитуды отклонения удельных туристических расходов от линии регрессии с увеличением удельных потребительских расходов домохозяйств. Проведен кластерный анализ для 130 государств одновременно по удельным потребительским расходам домохозяйств и расходам на зарубежный туризм. При этом все кластеры ранжированы по среднегеометрическому потребительским расходам. В результате зафиксирована тенденция к сокращению доли средних для кластера расходов на зарубежный туризм в потребительских расходах домохозяйств вместе с уменьшением последних. А заметные отклонения от этой тенденции вызваны географическими отличиями между странами, которые можно увидеть в кластерном анализе.

Ключевые слова: международный туризм; потребительские расходы домохозяйств, расходы на зарубежный туризм, доля туристических расходов в структуре потребительских расходов, закон Энгеля.

Korol Oleksandr. Household Consumption Expenditures and their Impact on the Formation of International Tourist Flows Through Expenditures on Outbound Tourism. Based on the statistics and standards of the World Bank and the World Tourism Organization, household consumption expenditures and international tourism expenditures are considered in the context of the formation of outbound international tourist flows. A close relationship has been established between household consumption and international tourism expenditures. This relationship can be described by an exponent function with an exponent index of a little more than one, which means that with an increase in consumption expenditures, the tourism expenditures will increase more rapidly. This trend is explained by Engel's law. At the same time, a noticeable increase in the amplitude of the deviation of the specific tourist expenditure from the regression line was recorded with an increase in the specific consumption expenditures of households. The cluster analysis for 130 countries both on household consumption and international tourism expenditures (per capita) was carried out. At the same time, all clusters were ranked by average geometric consumption expenditures. As a result, there was a tendency to reduce the share of average for the cluster international tourism in household consumption expenditures, together with a decrease in the last one. And noticeable deviations from this trend are caused by geographical differences between countries, which can be seen in the cluster analysis.

Key words: international tourism, household consumption expenditures, international tourism expenditures, the share of tourist spending in the structure of consumer spending, Engel's law.

Стаття надійшла до редколегії
21.04.2017 р.

Шляхи модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону

У статті виконано такі завдання: описано господарський потенціал і межі Карпатського регіону; з'ясовано його основні чинники формування Карпатського регіону; проаналізовано основні проблеми розвитку та формування; запропоновано шляхи модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону. Мета статті – запропонувати способи модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону. Для досягнення мети застосовано загальнонаукові методи, такі як аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналогії й моделювання та ін. У ході дослідження з'ясовано, що на формування й ефективне використання господарського потенціалу регіону впливає низка факторів. Вони є сукупністю аргументів (причин), що зумовлюють особливості розвитку та використання ресурсної бази в Карпатському регіоні, визначають кількісні і якісні характеристики видів господарської діяльності, впливають на обсяги й напрями господарської діяльності, на визначення пріоритетів і є практичним інструментом виконання господарських завдань. Так, наприклад, до основних зовнішніх факторів формування та розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону належать політичні, правові, господарські, соціальні, технологічні й інші сили впливу зовнішніх систем, які обмежують або стимулюють його функціонування. До внутрішніх факторів можна віднести здатність накопичувати, закріплювати та використовувати інформацію; рівень технологічного розвитку виробництва; соціальні умови існування населення; рівень освіти в регіоні тощо. Саме при модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону потрібно враховувати ці чинники. Отже, це дослідження може бути використане органами влади в областях Карпатського регіону під час формування його господарського потенціалу. Напрямами подальших досліджень можуть бути напрацьовані заходи з удосконалення господарського потенціалу Карпатського регіону. Дослідження є оригінальним, оскільки це результат роботи автора.

Ключові слова: господарський потенціал, Карпатський регіон, стратегічне управління.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний стан економіки й тенденції економічних перетворень у регіонах України зумовлюють необхідність використання якісно нового підходу до управління господарським потенціалом регіонів для досягнення стійкого розвитку. Брак інформації про кількісні та якісні характеристики господарського потенціалу ускладнює формування стратегії розвитку регіону, а отже, знижує можливості його сталого зростання. Не є винятком і Карпатський регіон, багатий природно-екологічний потенціал якого сприяє розвитку господарського потенціалу.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання господарського потенціалу територій, зокрема Карпатського регіону, розкривають такі провідні науковці, як О. Берданова [1], Б. Боврон [2], В. Вакуленко [1], А. Вігода [2], Г. Девідсон [2], О. Кійко [4], О. Крайник [5], В. Мамонова [2], В. Тертичка [1], І. Федів [2] та ін. Проте питання вдосконалення й модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону потребує постійної уваги.

Мета статті – запропонувати способи модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону. Для цього потрібно виконати такі завдання: описати Господарський потенціал і межі Карпатського регіону; з'ясувати основні чинники формування Карпатського регіону; проаналізувати основні проблеми розвитку й формування Карпатського регіону; запропонувати шляхи модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Карпатський регіон охоплює крайню західну частину України, а саме Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області. Загальна площа регіону – 56,5 тис. км², або 9,4 % території держави. Карпатський регіон об'єднує південно-західні області України та межує на півночі з Волинським, а на сході – із Подільським регіонами. На заході й півдні його межі збігаються з державним кордоном України. Це дає змогу розвивати на території регіону галузі, які б виробляли експортну продукцію чи забезпечували її транзит [4].

Управління комплексним розвитком регіону повинно ґрунтуватися, насамперед, на залежності господарських можливостей регіону від ефективності функціонування виробництва й благополуччя кожного господарюючого об'єкта території від результатів його діяльності. Тобто регіональна економічна політика має на меті збалансований пропорціональний розвиток регіонів та підвищення добробуту населення [6].

Господарський потенціал регіону зазвичай розглядають як його сукупні можливості, підприємств регіону й окремих суб'єктів господарювання визначати, формувати та найбільш ефективно забезпечувати й задовольняти суспільні потреби (фактичні та потенційні) у процесі взаємодії з навколишнім середовищем і раціонально використовувати всі потенційні ресурси для забезпечення економічного зростання, суспільного добробуту, підвищення еколого-економічної безпеки регіону та країни в цілому. Господарський потенціал характеризує здатність суспільства виробляти товари й послуги, забезпечувати розширене відтворення для задоволення споживчих потреб та поліпшення якості життя населення [8].

На формування й ефективне використання господарського потенціалу регіону впливає низка факторів. Вони є сукупністю аргументів (причин), що зумовлюють особливості розвитку та використання ресурсної бази в Карпатському регіоні, визначають кількісні та якісні характеристики видів господарської діяльності, впливають на обсяги й напрями господарської діяльності, на визначення пріоритетів і є практичним інструментом виконання господарських завдань. Так, наприклад, до основних зовнішніх факторів формування й розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону відносять політичні, правові, господарські, соціальні, технологічні та інші сили впливу зовнішніх систем, які обмежують або стимулюють його функціонування. До внутрішніх факторів можна віднести здатність накопичувати, закріплювати й використовувати інформацію; рівень технологічного розвитку виробництва; соціальні умови існування населення; рівень освіти в регіоні тощо. Саме під час модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону потрібно враховувати ці чинники.

Основними проблемами формування господарського потенціалу Карпатського регіону, як і інших регіонів, на сьогодні є [9]:

- великий дефіцит власних джерел формування ресурсів, що викликаний, насамперед, низькою ефективністю виробництва й глибоким падінням показників у реальному секторі економіки внаслідок економічної кризи;
- деформація в реальному секторі між сферами економічної діяльності (переважна спеціалізація держави на галузях важкої промисловості) та в міжгалузевому співвідношенні цін;
- відсутність розширеного відтворення основного капіталу, недостатня частка його чистого нагромадження;
- недостатня привабливість для іноземних інвесторів унаслідок мінливості економічної політики та відсутності стабільних пріоритетів у здійсненні регіональної інвестиційної політики;
- розподіл бюджетних фінансових ресурсів і ресурсів з іноземних джерел за регіонами без урахування їхнього нерівномірного, диспропорційного соціально-економічного розвитку;
- недостатньо розвинений ринок капіталів;
- недосконалий механізм довгострокового кредитування підприємств регіону та ін.

Розвиток регіону – багатовимірний і багатоаспектний процес, який розкриваємо з погляду сукупності різних соціальних і господарських цілей. Навіть якщо йдеться лише про господарський розвиток, він розглядається спільно з розвитком соціальним. Господарський розвиток уключає такі аспекти: зростання виробництва й доходів; зміни в інституційній, соціальній та адміністративній структурах суспільства; зміни в суспільній свідомості, у традиціях і звичках [3].

Стратегічно важливе проведення в Україні територіальної політики, спрямованої на усунення диспропорцій розвитку регіонів. Це зумовлює трансформацію регіональної політики – перехід від територіального перерозподілу ресурсів, із метою послаблення диференціації регіонів, до стимулювання регіонального розвитку з акцентом на власному потенціалі та ресурсах території, що передбачає створення необхідних передумов для стійкого розвитку регіонів, сприяння гармонізації структури їхнього господарства; зниження розбіжностей між регіонами в рівні життя населення, надання громадянам країни рівних соціальних можливостей; упровадження заходів щодо поліпшення гендерної рівності; координацію та узгодження загальнонаціональних, регіональних інтересів й інтересів територіальних громад і спільнот; підвищення ефективності використання бюджетних коштів; стимулювання прямої зацікавленості та відповідальності територіальної спільноти (громади) за власний розвиток [2, с. 20].

Потрібно відзначити, що становлення методологічних засад стратегічного планування в Україні відбувалося на базі запозичення закордонного досвіду, який вітчизняні дослідники переймали від

закордонних експертів у межах реалізації проектів партнерства. Результати опрацювання та узагальнення світової практики зі стратегічного планування з урахуванням деяких особливостей цього процесу в Україні за часів реалізації різних проектів, відображено у відповідних практичних посібниках. Найбільш відомими проектами партнерства нашої держави із закордонними країнами, що були реалізовані в Україні, є такі:

– проект партнерства Канада – Україна «Регіональне врядування та розвиток», що впроваджувався Канадським інститутом урбаністики у співпраці з Фундацією міжнародного навчання (Канада) та Асоціацією агенцій регіонального розвитку України за фінансової підтримки Канадського агентства з міжнародного розвитку (далі в роботі – канадські експерти) [2];

– проект «Запровадження європейських стандартів державного управління в Україні», що фінансувався Міністерством закордонних справ Великої Британії через «Global Opportunity Fund» (далі – британські експерти) [1];

– проект «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність» (USAID ЛІНК) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (американські експерти) [10].

Стратегія розвитку регіону – інструмент узгодження державних, територіальних і галузевих інтересів та планів. Стратегічне планування розвитку регіону здійснюється на засадах концепції сталого гармонійного розвитку, яка визначає, що сталий розвиток територій – це соціально, економічно й екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на формування їхнього господарського потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного й наступних поколінь на основі раціонального використання наявних ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних тощо), технологічного переоснащення й реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктур, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження й збагачення біологічного різноманіття природного середовища та збереження культурної й історичної спадщини [2, с. 15–16].

Основні принципи державної регіональної політики, визначені в Стратегії, – це конституційність, законність, співробітництво, паритетність, відкритість, субсидіарність, координація, єдність, історична спадкоємність, сталий розвиток. Стратегічною метою реалізації державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України задля забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання [11].

Досягнення зазначеної мети дасть можливість регіонам до 2020 р. стати економічно сильнішими, взаємно інтегрованими, а також більш самостійними в результаті запровадження ефективної моделі управління на основі децентралізації, деконцентрації та субсидіарності. Стандарти і якість життя людей досягнуть вищого рівня, зростуть можливості для створення та ефективного функціонування партнерських відносин між суспільством, державою й бізнесом [11].

Стратегія ґрунтується на системі координації процесів стратегічного планування на центральному, регіональному та місцевому рівнях, що передбачає [7]:

– синхронізацію процесів державного стратегічного планування розвитку окремих секторів економіки держави та її регіонів з урахуванням потреби їхнього розвитку й необхідність підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів. Особливо це стосується діяльності центральних органів виконавчої влади, що розробляють довгострокові цільові програми, спрямовані на розв'язання проблем розвитку окремих галузей економіки та суспільства, виконання яких суттєво впливає на розвиток територій. Із цією метою на державному рівні буде запроваджено проведення обов'язкової оцінки впливу реалізації стратегій та виконання програм розвитку окремих секторів економіки на розвиток потенціалу регіонів;

– узгодження регіональних стратегій розвитку зі Стратегією в частині визначення завдань і заходів, що передбачають спільні дії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

- узгодження територіального планування розвитку держави відповідно до Генеральної схеми планування території України, схем планування адміністративно-територіальних одиниць різного рівня та населених пунктів, а також регіональних стратегій розвитку;
- скоординоване середньострокове й короткострокове державне програмування регіонального розвитку та програмування розвитку регіонів і міст на основі прийнятих стратегічних документів;
- скоординовану реалізацію Стратегії за допомогою виконання плану заходів щодо її реалізації відповідно до визначених етапів і планів заходів щодо реалізації регіональних стратегій розвитку.

Стратегія регіонального розвитку має забезпечувати «здатність регіону успішно функціонувати в глобальному середовищі, реалізовувати свої гео економічні інтереси (зокрема отримання додаткових ресурсів розвитку, збільшення частки свого доходу) і на цій основі забезпечити пришвидшення економічного розвитку та зростання добробуту регіональної громади на тривалу перспективу, а також здатність протистояти викликам (деструкціям) глобального середовища» [5, с. 62].

Отже, основним способом модернізації господарського потенціалу Карпатського регіону є стратегічне управління ним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Алгоритм управління стратегічним розвитком господарського потенціалу Карпатського регіону впливає з місії регіону, стратегічних цілей, що формують загальну стратегію розвитку регіону. Для стратегічного управління розвитком господарського потенціалу регіону потрібно провести оцінку потенціалу, що включає стан і розвиток; ефективність використання й формування, які ґрунтуються на застосуванні SWOT-аналізу, що включає аналіз сильних і слабких сторін, а також можливостей та загроз. Далі проводиться визначення можливостей удосконалення потенціалу, формування оптимальної структури потенціалу на базі синергійної взаємодії його структурних складників відповідно до стратегічних цілей, формування стратегії розвитку потенціалу на базі обраної альтернативи розвитку регіону, реалізація стратегії розвитку господарського потенціалу, контроль й оцінка результатів реалізації стратегії розвитку потенціалу та досягнення мети. Проаналізувавши концептуальні основи формування системи управління ефективністю господарського потенціалу регіону, можемо зробити висновок, що її потрібно розкривати й досліджувати з погляду зовнішнього та внутрішнього середовищ. Перспективами подальших досліджень можуть бути напрацьовані заходи з удосконалення господарського потенціалу Карпатського регіону.

Література та джерела

1. Берданова О. Стратегічне планування: навчальний посібник / О. Берданова, В. Вакуленко, В. Тертичка. – Львів : ЗУКЦ, 2008. – 138 с.
2. Боврон Б. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону : практ. посіб. / Б. Боврон, А. Вігода, Г. Девідсон, В. Мамонова, І. Федів. – Київ : Вид-во К. І. С., 2008. – 214 с.
3. Игнатов В. Г. Регионоведение и управление / В. Г. Игнатов, В. И. Бутов. – Москва : Тесса, 2000. – 416 с.
4. Кійко О. А. Кластерний аналіз лісового комплексу Карпатського регіону. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2009. – Вип. 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/chem_biol/nplanu/2009_7/107_Kijko_LAN_7.pdf.
5. Крайник О. П. Соціально-економічний розвиток регіону: механізми державного впливу : монографія / О. П. Крайник. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 232 с.
6. Носирев О. О. Окремі методологічні аспекти дослідження регіонального економічного потенціалу / О. О. Носирев // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова, 2013. – Вип. 4/2. – С. 189–192.
7. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
8. Степаненко С. В. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу регіону та управління ним / С. В. Степаненко // Державне будівництво. – Харків : ХаріНАДУ, 2013. – № 1. – С. 75–83.
9. Талах В. І. Методологічні засади дослідження чинників формування, використання та відтворення економічного потенціалу регіону / В. І. Талах // Економічні науки. – 2011. – Вип. 8 (29). – Ч.4. – Серія «Облік та фінанси» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua.portal>
10. Територіальний розвиток в Україні : розвиток агломерацій та субрегіонів : [Проект USAID : Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність]. – Київ, 2012. – 183 с.

11. Ярошенко І. В. Аналіз стратегічних підходів і проблемні питання щодо організації прогнозування соціально-економічного розвитку в країнах ЄС та Україні / І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 99–107.

References

1. Berdanova O. Stratehichne planuvannya: navchalnyi posibnyk / O. Berdanova, B. Vakulenko, V. Tertychka. – L. : ZUKTs, 2008. – 138 s.
2. Bovron B. Rozroblennia ta vprovadzhennia stratehichnogo planu rozvytku rehionu: Praktychnyi posibnyk / B. Bovron, A. Vihoda, H. Devidson, V. Mamonova, I. Fediv. – K. : Vyd-vo K.I.S., 2008. – 214 s.
3. Yhnatov V. H. Rehyonovedenye u upravlenye / V. H. Yhnatov, V. Y. Butov. – M. : Tessa, 2000. – 416 s
4. Kiiko O. A. Klasternyi analiz lisovoho kompleksu karpatskoho rehionu. – Lviv : RVV NLTU Ukrainy, 2009. – Vyp. 7 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/chem_biol/nplanu/2009_7/107_Kijko_LAN_7.pdf.
5. Krainyk O. P. Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehionu: mekhanizmy derzhavnogo vplyvu // Monohrafiia. Lviv : LRIDU NADU, 2011. – 232 s.
6. Nosyrev O. O. Okremi metodolohichni aspekty doslidzhennia rehionalnogo ekonomichnogo potentsialu // Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova, 2013. – Vypusk 4/2. – S. 189–192/
7. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnogo rozvytku na period do 2020 roku : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.08.2014 r. № 385 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.rada.gov.ua
8. Stepanenko S. V. Otsinka efektyvnosti vykorystannia ekonomichnogo potentsialu rehionu ta upravlinnia nym // Derzhavne budivnytstvo. KhariNADU, 2013. – № 1. – S. 75–83.
9. Talakh V. I. Metodolohichni zasady doslidzhennia chynnykiv formuvannia, vykorystannia ta vidtvorennia ekonomichnogo potentsialu rehionu // Ekonomichni nauky. 2011. Vypusk 8 (29). Ch.4. Seriya «Oblik ta finansy» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nbu.gov.ua.portal>
10. Terytorialnyi rozvytok v Ukraini: rozvytok ahlomeratsii ta subrehioniv: [Proekt USAID: Lokalni investytsii ta natsionalna konkurentospromozhnist]. –K., 2012. – 183 s
11. Iaroshenko I. V., Semyhulina I. B. Analiz stratehichnykh pidkhodiv i problemni pytannia shchodo orhanizatsii prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnogo rozvytku v krainakh YeS ta Ukraini // Problemy ekonomiky, 2015. – № 3. – S. 99–107.

Машика Анна. Пути модернизации хозяйственного потенциала Карпатского региона. В статье решаются следующие задачи: описывается хозяйственный потенциал и границы Карпатского региона; выяснены основные факторы формирования Карпатского региона; проанализированы основные проблемы развития и формирования Карпатского региона; предлагаются пути модернизации хозяйственного потенциала Карпатского региона. Цель статьи – предложить пути модернизации хозяйственного потенциала Карпатского региона. Для достижения цели в статье использованы загалнонаучные методы, такие как анализ и синтез, индукция и дедукция, аналогия и моделирование, а также другие методы. В ходе исследования установлено, что на формирование и эффективное использование хозяйственного потенциала региона влияет целый ряд факторов. Они представляют собой совокупность аргументов (причин), обуславливающих особенности развития и использования ресурсной базы в Карпатском регионе, определяют количественные и качественные характеристики видов хозяйственной деятельности, влияющих на объемы и направления хозяйственной деятельности, на определение приоритетов и является практическим инструментом решения хозяйственных задач. Так, например, к основным внешним факторам формирования и развития хозяйственного потенциала Карпатского региона относятся политические, правовые, хозяйственные, социальные, технологические и другие силы влияния внешних систем, которые ограничивают или стимулируют его функционирование. К внутренним факторам можно отнести способность накапливать, закреплять и использовать информацию; уровень технологического развития производства; социальные условия существования населения; уровень образования в регионе и т. п. Именно при модернизации хозяйственного потенциала Карпатского региона необходимо учитывать эти факторы. Следовательно, данное исследование может быть использовано органами власти в областях Карпатского региона при формировании его хозяйственного потенциала. Направлениями дальнейших исследований могут быть наработаны меры по совершенствованию хозяйственного потенциала Карпатского региона. Данное исследование является оригинальным, поскольку есть результатом работы автора.

Ключевые слова: хозяйственный потенциал, Карпатский регион, стратегическое управление.

Mashika Hanna. The Ways of Modernizing of the Carpathian Region Economic Potential. In the article, the following tasks have been solved: economic potential and borders of the Carpathian region are described; the main factors of formation of the Carpathian region are clarified; the main problems of development and formation of the

Carpathian region are analyzed; the ways of modernization the economic potential of the Carpathian region are proposed. The purpose of the article is to propose the ways of modernizing of the Carpathian region economic potential. To achieve the goal in the article it has been used general scientific methods such as analysis and synthesis, induction and deduction, analogy and modeling, as well as other methods. The study has found that the formation and effective usage of the economic potential of the region is affected by a number of factors. These factors are set of causes which determine the specifics of the development and use of the resource base in the Carpathian region, the quantitative and qualitative characteristics of the economic activities that affect the volume and direction of economic activity, determination of priorities and they are the practical tool for solving economic tasks. For instance, the main external factors in the formation and development of the economic potential of the Carpathian region include political, legal, economic, social, technological and other forces of the influence of external systems that limit or stimulate its functioning. Internal factors include the ability to accumulate, consolidate and use the information; the level of technological development of production; social conditions of the population; the level of education in the region and the like. During the modernization of the economic potential of the Carpathian region these factors should be taken into account. Consequently, this study can be used by the authorities in the Carpathian region during the formation of its economic potential. Directions for further research can be developed to improve the economic potential of the Carpathian region. This study is original because it is the result of the author's work.

Key words: economic potential, Carpathian region, strategic management.

Стаття надійшла до редколегії
11.05.2017 р.

УДК 911.3

Юлія Перегуда

Соціально-економічна нерівність населення крізь призму урбанізаційних процесів у Столичному макрорайоні України

У сучасних умовах зростає необхідність висвітлення соціально-економічної нерівності населення з процесами урбанізації в межах Столичного макрорайону України. Мета статті – дослідження соціально-економічної нерівності населення, а саме окреслення особливостей для формування середнього класу, які поєднуються з урбанізаційними процесами в межах Столичного макрорайону України. Досліджено та картографовано за показниками «щільність» і «чисельність» наявного населення в регіоні. За допомогою статистичних показників можливо наочно простежувати специфіку середнього класу та привести дані, які існують на певному етапі розвитку суспільства й у межах територіальних одиниць. Констатовано, що запровадження регіональної політики із врахуванням урбанізаційних процесів має включати всі складові елементи, що впливають на формування середнього класу.

Ключові слова: середній клас, регіональний аналіз, соціально-економічна нерівність, регіональна політика, урбанізація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження соціально-економічної нерівності варто розглядати через регіональний вимір у поєднанні з процесами урбанізації. З огляду на це суспільно-географічне дослідження визначення середнього класу в межах окресленої території, а саме Столичного макрорайону України, є актуальним. Розвиток середнього класу має розглядатися під час формування регіональної політики регіону та виступати ключовим критерієм для реформ як соціального, так і економічного характеру. Крім того, актуальність обраної тематики також зумовлена тим, що за допомогою досліджень регіонального характеру можливо отримати наукові дані, які можуть бути використані у виборі шляху розвитку середнього класу з подальшим його становленням. Формування середнього класу зумовлено його значенням у підвищенні рівня життя населення, зменшенні майнового розшарування в межах певної територіальної одиниці.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питанням нерівності населення та дослідження процесів урбанізації в регіоні тією чи іншою мірою приділяли увагу такі вчені, як М. Абакумова,

О. Безлюбченко, Д. Богиня, Ж. Волгіна, Є Воробйова, І. Гукалова, А. Колот, Е. Лібанова, В. Майєра, В. Мандибуря, С. Мельник, Т. Новікова, Г. Осовий, Р. Подаванова, О. Разумов, Ю. Саєнко, Г. Тарасенко, Н. Харченко Г. Чепурко, П. Шевчук та ін. Однак проблеми нерівності населення й вивчення процесів урбанізаційних процесів у регіоні потребує актуалізації та більш глибокого вивчення.

Формулювання мети й завдання статті. Мета роботи – дослідження соціально-економічної нерівності населення, а саме окреслення особливостей для формування середнього класу, які поєднуються з урбанізаційними процесами в межах Столичного макрорайону України. Завданнями, що сприяють досягненню мети та передбачені до виконання, є характеристика щільності й чисельності наявного населення, виявлення найбільш урбанізованих районів у межах Столичного макрорайону України; виявити проблемні питання формування середнього класу в регіоні; сформувані орієнтири в регіональній політиці, які передбачатимуть розвиток середнього класу в умовах сучасного розвитку.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Складність дослідження економічної нерівності населення в регіоні пояснюється неоднозначністю розвитку та неможливістю застосування методик, особливо в середньостроковому аспекті. Аналізуючи наукові матеріали, доцільно відзначити, що процес урбанізації передбачає утворення як стимуляційних, так і негативних факторів впливу в межах регіону. Звичайно, що значна концентрація трудових ресурсів у поєднанні з економічними, що включає фінансові, ресурси створює умови для повноцінного розвитку підприємництва, що має вплив на економіку міста в цілому. На сьогодні актуальний розвиток середнього класу на основі показників рівня життя населення регіону, з погляду найшвидшого досягнення поставлених регіональних цілей першочергово покращення рівня життя населення.

Ураховуючи наукову позицію О. В. Рєвнівцевої, доцільно відзначити, що специфічні умови розвитку окремих областей України є дуже різноманітними (як за природними, так і за демографічними, економічними, соціальними, екологічним потенціалом) [14, с. 58].

Історично склалося, що Україна заселена нерівномірно. Найбільша кількість населення (понад 3–4 млн осіб) проживає в столичному регіоні – Київській області (разом із Києвом). За щільністю населення окремі території України також істотно різняться. Найбільш заселена Донецька область (174 особи на 1 км²), найменше – Чернігівська (33 особи на 1 км²) [3, с. 10]. На основі даних статистичних бюлетенів Державної служби статистика та головних управлінь статистики в межах Столичного макрорайону України у вигляді таблиці представимо показники щільності й чисельності наявного населення в містах обласного значення та районах для висвітлення урбанізаційних процесів у регіоні (таб.1).

Таблиця 1

Щільності та чисельність наявного населення в Столичному макрорайоні України*

Регіон Район	Територія, км ²	Щільність населення, осіб на 1 км ²	Чисельність наявного населення, тис. осіб		
			усього	міське	сільське
Чернігівська область	31 903	33	1045,0	675,3	369,7
Київська область	28 131	61,2	1726,5	1067,0	659,5
Житомирська область	29 827	41,8	1247,5	733,6	513,9

*Узагальнено та систематизовано за статистичними даними [6;7;8].

Зі статистичних даних доцільно відзначити, що найбільшу щільність населення (осіб на 1 км²) простежено в Київській області, а частка чисельності міського населення – 1067,0 тис. осіб, що є високим показником, порівняно з іншими областями макрорайону.

Урбанізація, за визначенням Е. Б. Алаєва, – це «соціально-економічний процес, виражений у зростанні міських поселень, концентруванні населення в них та особливо у великих містах, у

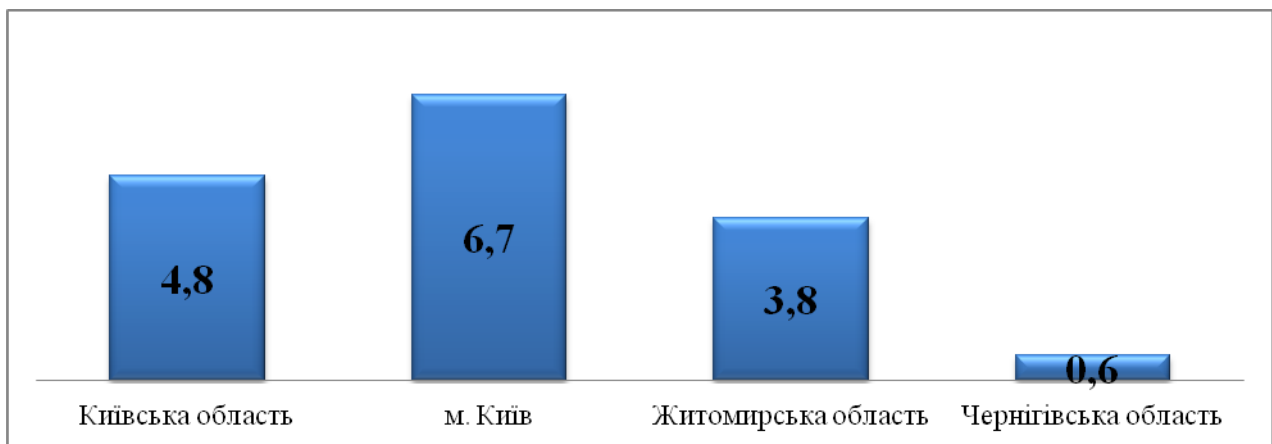
поширенні міського способу життя на всю сітку поселень, який є відображенням глибоко структурних зрушень в економіці й соціальному житті, які відбуваються в сучасний період» [1, с. 205].

Як зазначає І. В. Гукалова та Н. В. Омельченко, із погляду соціальної географії дослідження урбанізаційних процесів передбачає вивчення конкретних результатів процесу, у т. ч. міської системи розселення, місцевої специфіки прояву урбанізаційних тенденцій у тих або інших країнах і регіонах [5]. Ураховуючи думку науковців, можна сказати, що урбанізація впливає на всі сфери суспільства в межах територіальної одиниці. Цей процес потребує злагоджених дій та уваги з боку як суспільства, так і держави для створення всіх необхідних умов для розвитку середнього класу зі зменшенням процесу поляризації доходів і розшаруванням суспільства.

Розвиток урбанізації передбачає створення потреб нового характеру в товарах та послугах, інфраструктурі, зайнятості та, відповідно, має ризики для економічної безпеки держави й регіонів [10]. Необхідним складником для суспільного розвитку України є зміцнення засад правової, демократичної, соціальної держави та громадянського суспільства. Процес у цьому напрямі тісно пов'язаний з адміністративно-територіальною реформою на території нашої країни. По-перше, урбанізація повинна передбачати певну модель управління, а по-друге, функції управлінського спрямування мають створювати умови для уникнення всіх можливих ризиків у межах певного регіону. Відмінність у розвитку регіонів України відображається через усі сфери життя суспільства, починаючи від економічних складників, до врахування самоідентифікації особистості до середнього класу.

Деякі автори вважають за доцільне зупинитися на виділенні середнього класу на основі самоідентифікації [15, с. 34-40]. Водночас указана наукова позиція містить соціальну складову, що може бути використана з позиції суспільної географії, тому що середній клас слід віднести до предмету вивчення не тільки соціології чи економіки, але й суспільної географії.

Згідно з даними статистичних бюлетенів Державної служби статистика та головних управлінь статистики в межах Столичного макрорайону України, за даними вибіркового опитування домогосподарств, у 2015 р. проведено аналіз та систематизовано дані [6; 7; 8].

Рис. 1. Розподіл домогосподарств, які, за оцінкою матеріального добробуту, відносять себе до представників середнього класу у 2015 р.; % (за статистичними даними [6;7;8]).

Систематизація статистичних даних дала змогу виявити, що частка домогосподарств, які, за оцінкою матеріального добробуту, відносять себе до представників середнього класу, є найбільш значною в місті Києві та Київській області, у Житомирській області цей критерій має високе значення, що може засвідчувати високу самооцінку опитаних домогосподарств добробуту, як матеріального показника в межах області, водночас Чернігівська область має досить низький показник, що й утворює значний розрив соціально-економічної нерівності в Столичному макрорайоні. Державний комітет статистики України проводить щорічні опитування членів домогосподарств щодо рівня їхньої матеріальної забезпеченості. З офіційних даних можна відзначити, що Житомирська область, порівняно з іншими регіонами, займає середнє місце. На рис. 2 представлено чисельність і рівень урбанізації за міськими та районними центрами зайнятості у 2015 р. у межах Столичного макрорайону України.

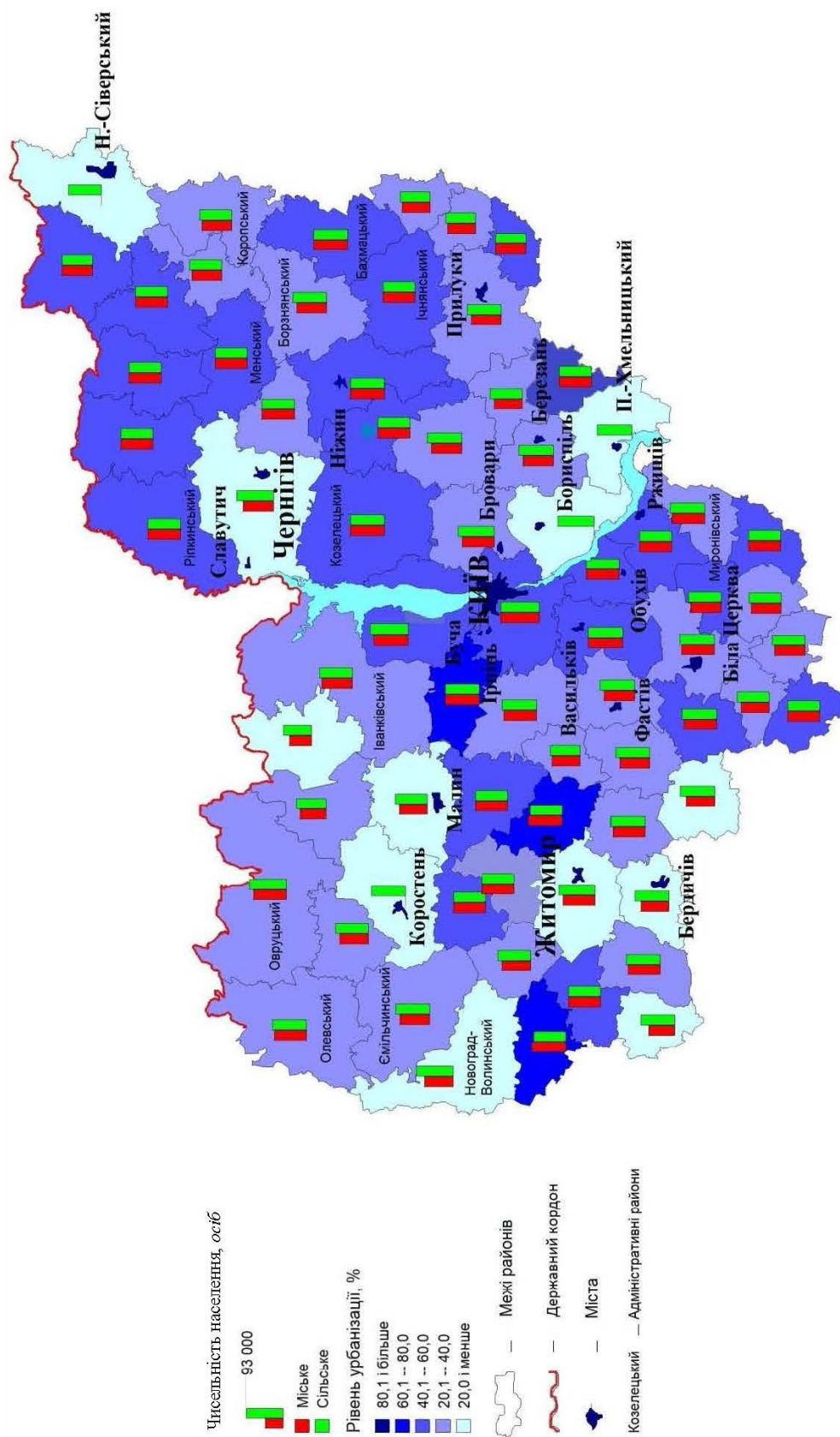

Рис. 2. Чисельність та рівень урбанізації за міськими й районними центрами зайнятості у 2015 р. в межах Столичного макрорайону України

На основі картографування даних можна відзначити, що найвищий рівень урбанізації у відсотковому співвідношенні простежено в м. Києві, у той час як у Київській області – за регіонами, а саме Бориспільський та Переяслав-Хмельницький мають низькі показники урбанізації. У Житомирській області спостерігаємо найбільшу кількість найменш урбанізованих районів, а саме: Новоград-Волинський, Коростенський, Малинський, Житомирський, Бердичівський, Ружинський, у той же час у Чернігівській області районів із рівнем урбанізації менше 20 % лише два, – Чернігівський і Новгород-Сіверський.

За допомогою статистичних показників можливо наочно простежити специфіку середнього класу та привести дані, які існують на певному етапі розвитку суспільства та в межах територіальних одиниць. Формування середнього класу – це процес, опосередкований функціонуванням економіки й розвиненістю соціальних структур суспільства. Середній клас як важливий стабілізаційний компонент соціальної системи виступає об'єктом дії у результаті функціонування економіки, трансформаційних процесів, формування інститутів суспільства. Середній клас розглядаємо через сукупність ресурсів, якими володіє особа, а також урахувуючи навички й уміння, що використовуються ними для задоволення не лише власних потреб, а й для розбудови громадянського суспільства та поліпшення соціально-економічної ситуації в країні [12, с. 157]. У даному випадку термін «середній клас» трактуємо як механізм упорядкування суспільних відносин у поєднанні з процесами, які спрямовані на зміни в суспільстві. З іншого боку, таку позицію не можна вважати визначенням поняття, оскільки це більшою мірою особливості, які частково розкривають змістову суть цієї категорії.

Згідно з дослідженням О. М. Ціхановської, при територіальному розміщенні використовують два показники – регіональне представництво та тип населеного пункту. Дослідження свідчать, що представники середнього класу в сільській місцевості становлять 17,5 %. За результатами досліджень бачимо, що у великих містах наявність середнього класу у разі перевищує його кількість у малих містах і селах (можливо, це пояснюється тим, що молоді з малих міст і сіл важче вступити та закінчити ВНЗ), представники середнього класу переважно живуть у великих містах – 22 % (100 – 500 тис.), у містах до 50 тис. жителів – 20,5 %, у селах – 17,5 % [16, с. 140].

Варто зазначити, що економічна нерівність із позиції суспільної географії розглядається як явище, що поширюється в межах окремих територіальних суспільних систем, а саме територій, регіонів, субрегіонів, країн. Територіальні суспільні системи являють собою просторово локалізовану частину людського суспільства, у якій у взаємодії поєднуються всі сфери життєдіяльності людей та створюються умови життя [9, с. 240]. Соціальна нерівність має територіальну (місто-село) та регіональну (центр – периферія) специфіки [11].

Урбанізаційні процеси в межах досліджуваного регіону, які впливають на показники соціально-економічної нерівності регіону, за допомогою методологічної бази прийомів окреслюють проблемні аспекти для формування середнього класу, що дає змогу виявити основні просторово-часові особливості та закономірності поширення бідності, поповнює знання про територіальну організацію суспільного життя суспільства. Тлумачення соціально-економічної нерівності може враховувати елементи, які певною мірою впливають на низький рівень доходів і витрат, і як неможливість підтримування бажаних життєвих стандартів, і як визначення самосвідомості в соціумі. Проблема розвитку в Україні середнього класу потребує системного підходу для врахування не лише економічних, соціальних та правових механізмів, але й психологічних аспектів, потребує розгляду в широкому гуманітарному контексті як явище, що обмежує свободу людини.

Основне завдання середнього класу – забезпечення економічної, соціальної й політичної стабільності в країні. Саме тому формування середнього класу в суспільстві можна розглядати як вагомий критерій ефективності реформ, що характеризує міцність усієї системи економічних, соціальних і політичних інститутів [2, с. 353]. Слід наголосити, що правове регулювання середнього класу потребує науково обґрунтованого вдосконалення, що має привести до створення цілісної системи правових норм, які б належно забезпечували формування середнього класу та збільшення ролі його представників на теренах нашої країни.

М. Д. Пістун наголошує на тому, що територіальні відмінності – це специфічний невичерпний ресурс в інтегральному потенціалі України, ефективність якого забезпечується науково обґрунтованим його використанням, адже територія – це не тільки полігон для розвитку й

розміщення продуктивних сил, а й середовище життєдіяльності людей. Доцільно наголосити, що регіональна політика в кожному регіоні має забезпечувати розвиток і створення сприятливих умов для успішного функціонування господарських об'єктів та проживання населення й розвитку ринкових відносин [13, с. 117]. Отже, для продуктивної регіональної політики повинна бути розроблена довгострокова стратегія, у яку буде включено програми регіонального характеру соціально-економічного розвитку окремих територіальних одиниць, що матимуть повний спектр дій для виконання найбільш важливих завдань на конкретній території, як подолання бідності та створення потужних умов для розвитку середнього класу не лише в містах, а й перенесення й усвідомлення важливості розвитку сільських місцевостей та депресивних територій району.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ефективна державна політика, націлена на досягнення високого життєвого рівня населення, може бути реалізована при врахуванні комплексу чинників соціально-економічного характеру, із застосуванням максимально репрезентативної системи показників оцінки продуктивності зайнятості та рівня життя населення, виходячи з показників урбанізованості території [4, с. 112–113]. Сам процес урбанізації має як негативні, так і позитивні наслідки, особливо для розвитку середнього класу й зменшення соціально-економічної нерівності в межах певної території. Середній клас є основою для розвитку державності та закріплення усталених принципів, які діють на територіях країн Європейського континенту. Завдяки продуктивній політиці, спрямованій на створення бази для розвитку середнього класу, можливо буде зменшити розрив між багатими й бідними в межах території та надати стимул для розбудови елементів інфраструктури та економіки на цій території, виходячи з основ для формування середнього класу. Отже, вагомість запровадження регіональної політики з урахуванням має включати всі складові елементи, а особливо специфіку урбанізації території, що впливатиме на формування середнього класу.

Джерела та література

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – Москва : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Александрова О. С. Середній клас як фактор забезпечення стабільності в сучасній Україні / О. С. Александрова // Гілея. Науковий вісник : зб. наук. праць. – Київ, 2011. – Вип. 44 (№ 2). – С. 350–357.
3. Безлюбченко О. С. Урбаністика : навч. посіб. / О. С. Безлюбченко, О. В. Завальний ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2013. – 273 с.
4. Брич, Василь Ярославович. Трансформація ринку праці та її вплив на рівень життя населення : дис... д-ра екон. наук : 08.09.01 / Брич Василь Ярославович ; Тернопільська академія нар. госп-ва. – Тернопіль, [2005]. – 471 с.
5. Гукалова І. В. Категорія «урбанізація» у понятійній площині соціальної географії та інших наук / І. В. Гукалова, Н. В. Омельченко // Вісник Одеського національного університету. – Серія : Географічні та геологічні науки. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2. – С. 96–108.
6. Головне управління статистики у Київській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kievobl.ukrstat.gov.ua>
7. Головне управління статистики у Чернігівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chernigivstat.gov.ua/>
8. Головне управління статистики Житомирської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zt.ukrstat.gov.ua/>
9. Добренёв В. И. Социология : в 3. т. – Т. 2 : Социальная стратификация и мобильность / В. И. Добренёв, А. И. Кравченко. – Москва : ИНФРА-М, 2000. – 536 с.
10. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ – Київ : НІСД, 2015. – 92 с.
11. Заробітна плата в Україні: стан і перспективи реформування: аналітична доп. Центру ім. О. Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2005. – № 1 (61). – С. 2–18.
12. Махмудов Х. З. Проблеми бідності населення України та шляхи їх розв'язання / Х. З. Махмудов, О. А. Бурлака О.А., О. П. Бурлака [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/157.pdf>.
13. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії : навч. посіб. / М. Д. Пістун. – Київ : Вища шк., 1996. – 231 с.
14. Рєвнівцева О. В. Рівень життя населення регіону: оцінка та прогноз (на прикладі Житомирської області) : дис. ... канд. екон. наук : 08.09.01 / О. В. Рєвнівцева ; Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України. – Київ, 2006. – 267 с.

15. Хахулина Л. Субъективный средний класс: доходы, материальное положение, ценностные ориентации / Л. Хахулина // Экономические и социальные перемены: мониторинг общественного мнения. – 1999. – № 5. – С. 34–40.
16. Ціхановська, Олена Михайлівна. Формування соціально-економічних передумов розвитку сільських територій : дис... . канд. екон. наук : 08.07.02 / Ціхановська Олена Михайлівна ; Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» УААН. – Київ, 2006. – 197 с.

References

1. Alaev Э. В. Sotsyalno-ekonomicheskaja heografija : Poniatyino-termynolohychesky slovar / Э. В. Alaev. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Aleksandrova O.S. Serednii klas yak faktor zabezpechennja stabilnosti v suchasni Ukraini // Hileia. Nauk. visnyk: zbirnyk nauk. prats. – К., 2011. – Vyp. 44 (№ 2). – S. 350–357.
3. Bezliubchenko O. S. Urbanistyka: navch. posibnyk / O. S. Bezliubchenko, O. V. Zavalnyi ; Khark. nats. akad. misk. hosp-va. – Kh. : KhNAMH, 2013. – 273 s.
4. Brych, Vasyl Yaroslavovych. Transformatsiia rynku pratsi ta yii vplyv na riven zhyttja naselennja : dys... d-ra ekon. nauk: 08.09.01 / Brych Vasyl Yaroslavovych ; Ternopil'ska akademiia narodnoho hospodarstva. – [T.], [2005]. – 471 s.
5. Hukalova I. V. Katehoriia «urbanizatsiia» u poniatiinii ploshchyni sotsialnoi heografii ta inshykh nauk / I. V. Hukalova, N. V. Omelchenko // Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Heografichni ta heolohichni nauky. – 2015. – T. 20, Vyp. 2. – S. 96–108.
6. Holovne upravlinnia statystyky u Kyivskii oblasti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://kievobl.ukrstat.gov.ua>
7. Holovne upravlinnia statystyky u Chernihivskii oblasti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.chernigivstat.gov.ua/>
8. Holovne upravlinnia statystyky Zhytomyrskoi oblasti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.zt.ukrstat.gov.ua/>
9. Dobrenkov V. Y. Sotsyolohyia: v 3. 2 tom. Sotsyalnaia stratyfykatsyia y mobyl'nost / V. Y. Dobrenkov, A. Y. Kravchenko. – М. : YNFRA-M, 2000. – 536 s.
10. Ekonomika rehioniv u 2015 rotsi : novi realii i mozhlyvosti v umovakh zapochatkovanykh reform – К. : NISD, 2015. – 92 s.
11. Zarobitna plata v Ukraini: stan i perspektyvy reformuvannja (Analitychna dopovid Tsentru im. O. Razumkova) // Natsionalna bezpeka i oborona. – 2005. – № 1 (61). – S. 2–18.
12. Makhmudov Kh. Z. Problemy bidnosti naselennja Ukrainy ta shliakhy yikh rozv'iazannja / Kh. Z. Makhmudov, O. A. Burlaka O. A., O. P. Burlaka [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/157.pdf>
13. Pistun M. D. Osnovy teorii suspilnoi heografii : Navch. Posibnyk / M. D. pistun. – К. : Vyshcha shk., 1996. – 231 s.
14. Rievniitseva O. V. Riven zhyttja naselennja rehionu: otsinka ta prohnoz (na prykladi Zhytomyrskoi oblasti) : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.09.01 / O. V. Rievniitseva //; In-t demografii ta sots. doslidzh. NAN Ukrainy. – К., 2006. – 267 s.
15. Khakhulyna L. Sub'ektyvnyi srednyi klass: dokhody, materyalnoe polozhenye, tsennostnye oryentatsyy / L. Khakhulyna // Ekonomicheskije y sotsyalnye peremeny: monytorynh obshchestvennoho mnjenja. 1999. № 5. S. 34–40.
16. Tsikhanovska, Olena Mykhailivna. Formuvannja sotsialno-ekonomichnykh peredumov rozvytku sil'skykh terytorii: dys... kand. ekon. Nauk : 08.07.02 / Tsikhanovska Olena Mykhailivna ; Natsionalnyi naukovyi tsentr «Instytut ahrarnoi ekonomiky» UAAN. – К., 2006. – 197 s.

Перегада Юлія. Соціально-економічне нерівність населення через призму урбанізаційних процесів в Столичному макрорайоні України. В сучасних умовах зростає необхідність освітлення соціально-економічного нерівності населення з процесами урбанізації в межах Столичного макрорайона України. Мета статті – дослідження соціально-економічного нерівності населення, а саме визначення особливостей для формування середнього класу, які поєднуються з урбанізаційними процесами в межах Столичного макрорайона України. Досліджені та картографовані за показателями густоти та чисельності населення в регіоні. З допомогою статистических показателів можливо наочно прослідкувати специфіку середнього класу та привести дані, які існують на визначеному етапі розвитку суспільства та в межах територіальних одиниць. Констатовано, що введення регіональної політики з урахуванням урбанізаційних процесів повинно включати всі складові елементи, які впливають на формування середнього класу.

Ключевые слова: средний класс, региональный анализ, социально-экономическое неравенство, региональная политика, урбанизация.

Pereguda Julia. Socioeconomic Inequality in Terms of Population Urbanization Processes in Capital Macrodistrict of Ukraine. In modern conditions the necessity for coverage of socioeconomic inequality of population urbanization within Capital macrodistrict of Ukraine increases. The aim of the article is to study the socioeconomic inequality of the population, namely to define the features for a middle class that are combined with the help of urbanization processes within the Capital macrodistrict of Ukraine. Due to the indicators the density and population of the region have been studied and mapped. Due to the statistical indicators it is clearly possible to follow the specific class and provide data that exist at a certain stage of development of society and within the territorial units. Trends of increasingly uneven income and territories on which they live is a common problem of world economy, connected with the existing organization of market economy on a «center-periphery» principle. The development of the middle class should be considered in the formation of regional policy in the region and act as a key criterion for reform as a social and economic nature. The formation of the middle class deals with its importance in increasing living standards, reducing stratification within a certain territorial unit. It has been noted that with productive policies aimed at creating a framework for the development of the middle class, it will be possible to reduce the gap between rich and poor within the territory and provide an incentive for the development of infrastructure and economy in the territory based on the fundamentals for the formation of the middle class. It has been stated that the implementation of regional policy with regard to urbanization processes should include all the components that affect the formation of the middle class.

Key words: middle class, regional analysis, socioeconomic inequality, regional policy, urbanization.

Стаття надійшла до редколегії
18.06.2017 р.

УДК 911.3

Богдан Семенко

Просторові особливості зовнішньоекономічної діяльності Київської області

Досліджено структуру зовнішньої торгівлі товарами та послугами Київської області. Охарактеризовано негативні риси від'ємного зовнішньоторговельного обороту області. Сформовано основні кроки для подальшого розвитку зовнішньоекономічної діяльності області. Окреслено проблемні групи товарів, які імпортуються в надзвичайно великих кількостях у регіон, що становить певну економічну загрозу для регіону. Ця характеристика основних груп товарів, до яких потрібне проведення першочергового імпортозаміщення. Розкрито особливості територіальної структури експорту товарів Київської області. Проаналізовано територіальну структуру імпорту товарів Київської області. Проведено оцінку показників імпорту та експорту товарів і послуг у регіоні. Обґрунтовано низку заходів щодо підвищення конкурентоспроможності підприємств регіону. Охарактеризовано проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності Київської області.

Ключові слова: імпорт, експорт, торговельне сальдо, зовнішньоекономічна діяльність, торговельний баланс, зовнішньоторговельний оборот, інвестиції.

Постановка наукової проблеми та її значення. Процес поширення міжнародних зв'язків на регіональний рівень – один із проявів «горизонталізації» міжнародних економічних відносин, коли країни все більше починають взаємодіяти не лише своїми центрами, а й периферією. Тому особливе місце займає зовнішньоекономічна діяльність регіонів. В умовах, коли все більша частина економічного навантаження припадає на регіони, саме від наявності тісних зовнішньоекономічних зв'язків у регіонів залежать стан виробництва, рівень технічної оснащеності основних фондів підприємств, можливості структурної перебудови економіки, розв'язання соціальних й економічних проблем регіону. Інтеграція економіки регіону в систему світових господарських процесів позитивно впливає на розвиток регіону, сприяє раціональному використанню природних ресурсів, ліквідації

© Семенко Б., 2017

дефіциту окремих товарів. Тому актуальним є дослідження сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності Київської області та визначення напрямів її розвитку. Розкриття стану зовнішньоекономічного потенціалу регіону потребує наукового осмислення та виконання практичних дій на шляху до зміни його від'ємної динаміки, яку також простежуємо в більшості регіонів нашої держави.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивчення проблем формування зовнішньоекономічного потенціалу на регіональному рівні здійснено в наукових працях Г. Б. Крушніцької, В. Г. Щербак, В. В. Третяка та інших науковців. Питання розвитку зовнішньоекономічної діяльності України відображено в працях таких учених, як І. Г. Смирнов, Я. Б. Олійник, І. Г. Хільчевська, В. І. Дорошенко, К. В. Мезенцев, П. І. Гайдуцький, О. В. Гладкий, М. І. Дідківський та ін.

Мета роботи – розкрити й проаналізувати зовнішньоекономічну діяльність Київської області, дослідити основні ринки збуту продукції, яка експортується з області. **Завдання статті** – охарактеризувати товарну структуру зовнішньої торгівлі Київської області. Виділити групи товарів, які імпортуються в регіон у значній кількості та до яких потрібне обов'язкове імпортозаміщення через наявність промислових потужностей для виробництва цих груп товарів у нашій державі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Унаслідок глобалізаційних процесів, а також великої кількості міжнародних торговельних угод у ХХІ столітті на новий рівень виходить захист вітчизняних виробників, особливо тих, які реалізують власну продукцію на міжнародних ринках, тим самим створюючи додаткові робочі місця в регіонах нашої держави. Як і більшість регіонів України, Київська область має від'ємне імпортно-експортне сальдо. Найбільшими імпортерами серед районів області виступають Бориспільський, Києво-Святошинський, Броварський, Миронівський та Вишгородський райони, міста Бориспіль, Бровари, Біла Церква. Очевидно, що місто Бориспіль займає таку позицію через наявність найбільшого аеропорту в країні, який слугує вагомою перевагою при розміщенні фірм на території Бориспільського й суміжних районів, які орієнтуються на імпорт продукції. Потрібно зазначити, що місто Київ – найбільший імпортоорієнтований регіон в Україні, що й пояснює такі показники в Києво-Святошинському районі, урахувавши його тяжіння до міста Києва.

Вигідне географічне положення, рівнинний рельєф та сприятливі кліматичні умови, розгалужена транспортна інфраструктура в регіоні, а також розміщення столиці нашої держави в області сприяють соціально-економічному розвитку й нарощуванню експортного потенціалу регіону.

Основу експортного потенціалу регіону формують такі підприємства, як ПрАТ «Росава», що в місті Біла Церква, ПАТ «Київський КПК» в місті Обухів, ТОВ «ЗАТ ЕРГО», яке є одним із передових підприємств в Україні з виробництва широкого спектра трансформаторів, АТ «Візар» – медичне устаткування та ін., ТОВ Завод пакувального обладнання «Термо-Пак» — виробництво устаткування загального призначення. ПрАТ «Бориспільський автозавод» входить до складу корпорації «Еталон», в основу ідеології якої покладено ідею створення та виробництва широкої гами автотранспортних засобів різного призначення. ТОВ «Біофарма-Інвест» – виробництво готових лікарських засобів. В окрему групу варто виділити взуттєві фабрики, які наявні в регіоні, а саме ТОВ «Валтекс» – виробництво взуття, пошиття спецодягу, засобів індивідуального захисту, місто Біла Церква, а також низка підприємств із виробництва взуття в місті Бровари, які експортують свою продукцію в інші країни. В окрему групу потрібно віднести виробників харчової промисловості, а саме: «Яготинський молокозавод» входить у групу компаній «Молочний Альянс», ЗАТ «Оболонь» потужності якого розміщені в місті Фастів, ВАТ «Вімм-Білл-Данн» у місті Вишневе, зокрема, це виробництво молочної продукції, яке в незначній кількості експортується за кордон. ТОВ «Маревен Фуд Україна» – виготовлення харчових напівфабрикатів. ТОВ «Білоцерківський молочний комбінат» – виробництво молочної продукції, це єдиний молокозавод, який збудований із нуля за роки незалежності нашої держави, має найсучасніше виробниче обладнання, експортує свою продукцію у велику кількість країн, входить у групу компаній «TERRA FOOD». На сьогодні залишається тенденція від'ємного зовнішньоторговельного сальдо за таким групами товарів, як машини,

обладнання та механізми, а також у групі товарів, засобів наземного транспорту й літальних апаратів (табл. 1).

Таблиця 1

Структура зовнішньої торгівлі (товарами) Київської області за 2016 р.*

Назва товару	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США
Живі тварини; продукти тваринного походження	285 484	192 754
Продукти рослинного походження	422 127	183 763
Жири та олії тваринного або рослинного походження	333 872	4550
Готові харчові продукти	159 799	183 253
Продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості	48 221	450 901
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	71 186	256 347
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	92 046	108 947
Текстильні матеріали та текстильні вироби	24 395	87 613
Недорогоцінні метали та вироби з них	56 087	244 280
Машини, обладнання та механізми	87 478	590 062
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	6624	314 184

*Складено за матеріалами [3].

Ураховуючи, що продукція автомобілебудування українського виробника не користується значним попитом на іноземних ринках, а отже, розв'язання цієї проблеми може зайняти тривалий час, доцільним буде виготовлення іноземної продукції на наявних потужностях а також створення іноземними компаніями підприємств зі збору готової продукції на території нашої держави. Ураховуючи, що за роки незалежності українські автовиробники недоотримують підтримку на державному рівні, доцільно в тому числі й стимулювати вітчизняних виробників за допомогою державних замовлень на вітчизняну продукцію. Також, на нашу думку, значний негативний вплив на українських автовиробників спричиняє ввезення в регіон іноземних автомобілів, які були у використанні, особливо більше трьох років. Потрібно надати компаніям можливість збудувати сучасний автомобілебудівний завод на території області із залученням передових технологій виробничого процесу, що дасть змогу забезпечити значну кількість фахівців із суміжних галузей промисловості при постачанні сировини й матеріалів на це підприємство, а згодом захищати власного виробника, у тому числі й збільшивши ввізні ставки мита на цю категорію товарів.

Щодо компаній Київської області, які мають виробничі зв'язки з ДП «Антонов», то очевидно те, що захист вітчизняної галузі авіабудування має першочергове державне значення й повинно бути всебічно підтримане як державними, так і регіональними органами влади, оскільки одне робоче місце в авіабудуванні забезпечує близько 60 робочих місць у суміжних галузях промисловості. Так, наприклад, найбільші обсяги експортних поставок з області здійснювались у Німеччину – 6,7 % до загального обсягу експорту, Індії – 6,4 %, Китаю – 6 %, РФ – 5,8 %, у Єгипет – 5,7 %, в Ірак – 4,2 %. Високі показники експорту в Єгипет досягнуті завдяки експорту продукції АПК регіону. Проте варто зазначити, що обсяг імпорту товарів за 2016 р. майже удвічі перевищує обсяг експорту за аналогічний період часу. Ураховуючи, що, порівняно з 2015 р., показник експорту за 2016 р. зменшився на 2 %, а імпорту – зріс на 11,3 %, що ще раз підтверджує необхідність здійснення швидких багаторівневих заходів щодо захисту національних інтересів.

Аналізуючи територіальну структуру експорту та імпорту товарів Київської області, варто особливу увагу приділити таким країнам, як Німеччина, Китай, Російська Федерація, Польща, оскільки за 2016 р. зовнішньоторгівельне сальдо Київської області за 2016 з кожною з цих країн є від'ємним (рис. 1; 2). Першочергове завдання регіональних і державних органів влади – підтримка та всебічна допомога місцевим підприємствам в експорті власної продукції. Потрібне стимулювання регіональних компаній до розширення ринків збуту шляхом допомоги при участі в міжнародних галузевих виставках, наданні пільгових кредитів, знижуючи ставки оподаткування тощо [7]. Окремо варто згадати про державне субсидування експорту як важливий інструмент у підтримці підприємств, які націлені на розвиток та розширення ринків збуту [4]. Водночас ефективним також є надання кредитів іноземним компаніям на придбання продукції, виготовленої національними підприємствами регіону, проте майже не використовується як інструмент у нашій державі.

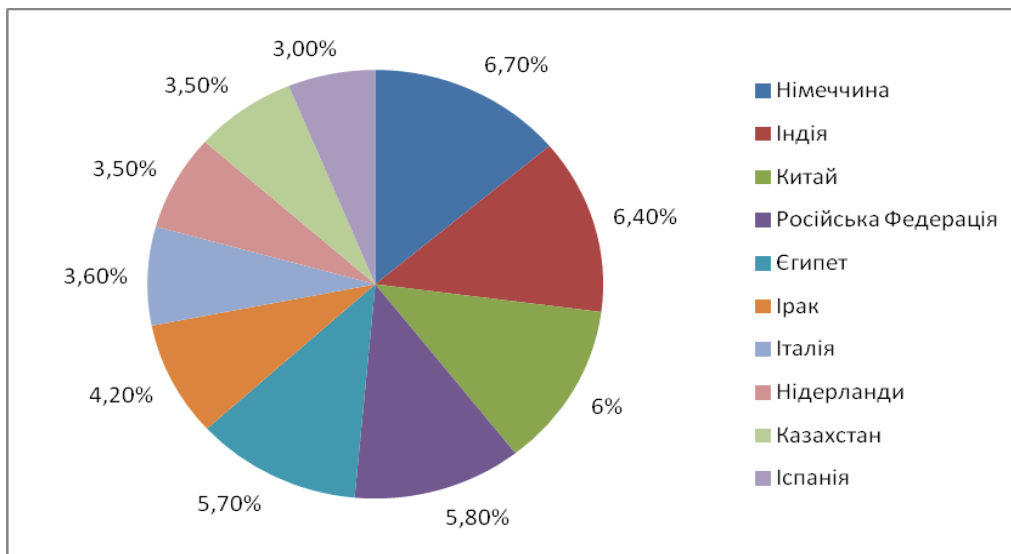

Рис.1. Географія експорту товарів Київської області в 2016 р. [1]

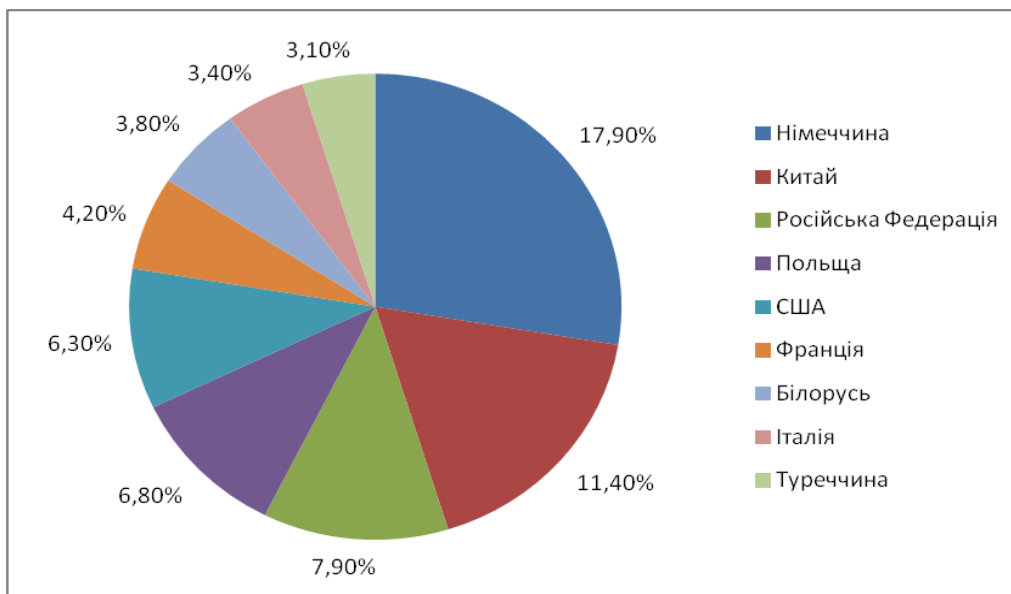

Рис. 2. Географія імпорту товарів Київської області за 2016 р. [1]

Отже, можемо з упевненістю стверджувати, що наявні промислові потужності в харчовій промисловості здатні повністю задовольнити потреби внутрішнього споживача, а також слугувати основою експортного потенціалу регіону. Потрібно приділити особливу увагу подальшому розвитку харчової промисловості регіону та залучати наявні внутрішні кошти на розвиток харчової

промисловості. Ужити необхідні заходи щодо зменшення частки імпорту, групи товарів, готових харчових продуктів.

Невідкладних державних і регіональних дій потребує імпортозаміщення груп товарів продукції хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості, урахувавши наявні виробничі потужності, у державі цю проблему можна розв'язати, у тому числі збільшивши виробничі потужності фармацевтичних підприємств Білої Церкви. Варто скористатися досвідом таких іноземних компаній, які мають виробничі потужності в цій галузі, а саме Procter & Gamble в місті Бориспіль, а також Johnson & Johnson, яка має виробничі потужності в місті Вишгород: вона виготовляє препарати передстерилізаційної обробки, дезінфекції та хімічної стерилізації. Продукція цих компаній, вироблена в Київській області, експортується за кордон. Тому розв'язання проблеми від'ємного торговельного сальдо з визначеної групи товарів є можливим, але потребує комплексних державних та регіональних заходів.

Ураховуючи особливість Київської області, на нашу думку, доцільно залучити внутрішні кошти на розміщення експортно орієнтованих підприємств у північних районах області (Вишгородський, Бородянський), які зазнали значного впливу від аварії на Чорнобильській станції.

Таблиця 2

Структура зовнішньої торгівлі послугами Київської області за 2016 р.*

Назва послуги	Експорт, тис. дол. США	Імпорт, тис. дол. США
Транспортні послуги	125 112	42 789
Послуги, пов'язані з подорожами	4003	784
Послуги з будівництва	1987	4027
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	6256	19 913
Професійні та консалтингові послуги	4721	40 238
Послуги операційного лізингу	786	4288
Торговельні та посередницькі послуги	19 672	2638

*Складено за матеріалами [3].

Завдяки вигідному географічному положенню, а також густій транспортній мережі, транспортні послуги мають найважливіше значення в регіоні, що ще раз підтверджує важливість Київської області як транзитного регіону (табл. 2). Потрібно також згадати, що Київська область отримала додаткові тенденції до зростання експорту послуг через специфічні столичні функції Києва, що визначають спеціалізацію регіону на загальнокомерційній та банківській діяльності, послугах зв'язку, освіти, науки, туризму й екскурсій тощо [2]. Водночас місто Київ, яке має від'ємне зовнішньоекономічне сальдо, впливає на розміщення багатьох підприємств в області, які орієнтуються саме на імпорт продукції. Прикладом тут слугує Києво-Святошинський район області.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Ураховуючи те, що Київська область має значні промислові потужності та кадровий потенціал, на нашу думку, доцільне створення для внутрішнього виробника максимальних умов для розвитку власного виробництва, що спонукатиме його до виходу на міжнародні ринки. Звичайно, за таких умов варто згадати, що великий внесок у міжнародній експансії регіональної продукції припадатиме на Торгово-промислову палату України та інші установи, які повинні допомагати підприємствам у цій справі. Особливо важливим залишається розв'язання проблем підприємств, які через бюрократичні перепони не можуть собі дозволити перенесення виробництва з деяких районів Донецької та Луганської областей. Одним із таких прикладів є підприємство «Норд», яке планує перенесення власних виробничих потужностей в одну з країн Південно-Східної Азії. Ураховуючи те, що найбільше продукції імпортується в Київську область з Німеччини, певна частка з якої є побутовою технікою, очевидно, що перенесення виробничих потужностей підприємства «Норд» із міста Донецьк у Київську область мало б значний позитивний ефект як для області, так і для країни загалом. Щодо імпортозаміщення з такої держави, як Китай, регіону потрібне комплексне рішення, передусім, виготовлення аналогічної продукції на існуючих виробничих потужностях, різного рівня якості, для того щоб охопити значну частку ринку; по-друге створення підприємств, які б виготовляли цю продукцію в Київській області, урахувавши

значний відсоток безробіття, а також те, що в регіоні рівень оплати праці є конкурентним навіть порівняно з багатьма країнами Південно-Східно Азії. Також потрібно встановлювати ввізні мита на певну продукцію, зокрема легкої промисловості з Туреччини, В'єтнаму, які дуже чітко захищають власного виробника. Унаслідок цього значний збиток отримують підприємства не тільки Київської області, але й держави в цілому. До них можна віднести взуттєві фабрики міста Бровари та інші підприємства області. Отже, ми бачимо, що підприємства регіону для нарощування обсягів експорту продукції потребують, з одного боку, всебічної підтримки держави, а також захисту виробника від імпортової продукції, яка часто ввозиться в державу за заниженими цінами.

Ядром для збільшення експорту в найближчі роки й надалі слугуватимуть підприємства харчової промисловості: «Яготинський молокозавод», ЗАТ «Оболонь», ТОВ «Маревен Фуд Україна», «Білоцерківський молочний комбінат», ТОВ «Чіпси Люкс». Варто зазначити, що потенціал для збільшення експорту є в підприємств легкої промисловості, які спеціалізуються на виробництві трикотажних і швейних виробів та шкіряного взуття. Такі підприємства, як ПрАТ «Росава», ПАТ «Київський КПК», ТОВ «ЗАТ ЕРГО», також мають усі можливості для подальшого розширення ринків збуту. Також одним із прикладів імпортозаміщення, хоча менш вигідним, ніж власне виробництво, можна розглядати розміщення виробничих потужностей іноземних компаній у Київській області, що створюватиме додаткові робочі місця, а також збільшуватиме конкуренцію, що спонукатиме місцеві компанії до оновлення власних виробничих потужностей.

Джерела та література

1. Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22 грудня 1998 р. // Урядовий кур'єр. – 1999. – № 31–32.
2. Гладкий О. В. Міжнародна інвестиційна привабливість та зовнішньоекономічний потенціал промислових агломерацій України / О. В. Гладкий // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія «Міжнародні відносини». – 2009. – № 4. – С. 171–175.
3. Головне управління статистики у Київській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kievobl.ukrstat.gov.ua>
4. Захарій Ю. Державне субсидування експорту як інструмент зовнішньоторговельної політики / Ю. Захарій // Зовнішня торгівля. – 1999. – № 1–2. – С. 188–190.
5. Мезенцев К. В. Основи зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / К. В. Мезенцев, Н. І. Мезенцева. – Київ : Федер. профспілок України, Ін-т туризму, 2003. – 160 с.
6. Родченко В. В. Менеджмент : навч. посіб. / В. В. Родченко, В. О. Новак. – Київ : НАУ, 2002. – 400 с.
7. Смирнов І. Г. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / [І. Г. Смирнов, І. Г. Хільчевська та ін.] ; за ред. І. І. Дахна. – Київ : ЦУЛ, 2009. – С. 65–150.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst natsionalnoho tovarovyrobnyka vid dempinhovoho importu» vid 22 hrudnia 1998 r. // Uriadovyi kur'ier. – 1999. – № 31–32.
2. Hladkyi O. V. Mizhnarodna investytsiina pryvablyvist ta zovnishnoekonomichniy potentsial promyslovykh ahlomeratsii Ukrainy // Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriiia «Mizhnarodni vidnosyny». – 2009. – № 4. – S. 171–175.
3. Holovne upravlinnia statystyky u Kyivskii oblasti [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu do resursu : <http://kievobl.ukrstat.gov.ua>
4. Zakharii Iu. Derzhavne subsidyuvannia eksportu yak instrument zovnishnotorhovelnoi polityky / Iu. Zakharii // Zovnishnia torhivlia. – 1999. – № 1–2. – S. 188–190.
5. Mezentsev K. V. Osnovy zovnishnoekonomichnoi diialnosti : Navchalnyi posibnyk / K. V. Mezentsev, N. I. Mezentseva. – K. : Feder. profspilok Ukrainy, In-t turyzmu, 2003. – 160 s.
6. Rodchenko V. V. Menedzhment : Navchalnyi posibnyk / V. V. Rodchenko, V. O. Novak. – K. : NAU, 2002. – 400 s.
7. Smyrnov I. H. Rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti : Navch. Pos. / [I. H. Smyrnov, I. H. Khilchevska ta in.] ; za red. I. I. Dakhna. – K. : TsUL, 2009. – S. 65 – 150.

Семенко Богдан. Пространственные особенности внешнеэкономической деятельности Киевской области. Исследуется структура внешней торговли товарами и услугами Киевской области. Охарактеризованы отрицательные черты внешнеторгового оборота области. Сформированы основные шаги для дальнейшего развития внешнеэкономической деятельности области. Указанные проблемные группы товаров, импортируемых в чрезвычайно больших количествах в регион, что представляет определенную

экономическую угрозу для региона. Дается характеристика основных групп товаров, для которых требуется проведение первоочередного импортозамещения. Раскрываются особенности территориальной структуры экспорта товаров Киевской области. Проанализирована территориальная структура импорта товаров Киевской области. Проводится оценка показателей импорта и экспорта товаров и услуг в регионе. Обосновывается ряд мер по повышению конкурентоспособности предприятий региона. Охарактеризованы проблемы и перспективы развития внешнеэкономической деятельности Киевской области.

Ключевые слова: импорт, экспорт, торговое сальдо, внешнеэкономическая деятельность, торговый баланс, внешнеторговый оборот, инвестиции.

Semenko Bogdan. Spatial Features of the Foreign Economic Activity of the Kiev Region. The structure of foreign trade in goods and services of the Kyiv region is investigated. Negative features of negative foreign trade turnover of the region are characterized. The basic steps for further development of the foreign economic activity of the region is formulated. The author outlines problem groups of goods imported in extremely large quantities into the region, which represent an economic threat to the region. The main groups of goods, which require the implementation of the primary import substitution, are characterized. Features of territorial structure of Kiev region goods export is analysed. The evaluation of the import and export of goods and services in the region carried out. The number of measures to increase the competitiveness of enterprises of a region is proposed. The problems and prospects of development of the Kiev region foreign economic activity are characterized.

Key words: import, export, trade surplus, foreign economic activity, trade balance, foreign trade turnover, investment.

Стаття надійшла до редколегії
26.06.2017 р.

РОЗДІЛ III

Географія туризму та рекреаційна географія

УДК 338.48:339.92: 482(4)

Oksana Pikulyk

The use of International Information Systems in Tourism: European Experience

The main directions of application of information technologies in tourism is considered. The analyses of the possibility of using global distribution networks in tourism activities are given. The features and advantages of global distribution system Amadeus and Galileo are examined. Directions of using computer networks, in particular the Internet, in the organization of tourism are analyzed. European experience of using information and communication technologies in tourism activities is examined. The main advantages of using international information systems in tourism activities are generalized.

Key words: tourism activity, international information systems, international reservation systems, computer networks, tourist services.

Statement of the Problem. Modern life, production and other spheres of activity can not do without information technology, since each sphere needs to process a large amount of information and information services. The tourism industry is one of the largest consumers of information and communication services. Efficient use of international information systems is a prerequisite for the successful work of tourism enterprises, as it provides reliability, accuracy and efficiency of management decisions. The development of information services in tourism is a strategic task for Ukraine. Therefore, consideration of modern features of the use of information systems in tourism, including European experience, is an actual issue of scientific research.

Analysis of Recent Research and Publications. Issues of the using information technology in tourism activity are investigated in the scientific works of both domestic and foreign scientists. In particular, the theoretical and practical aspects of the use of information technology in tourism are considered in the works of S. Melnichenko [11], V. Ikonnikov, V. Sadovskaya [9], A. Glebova [8]. The scientists S. Ficarelli, S. Sendra, L. Ferrando, J. Lloret analyze the activity of information technology in the southern European countries, such as Spain, France, Portugal, Italy, and Greece [2]. M. Januszewska, D. Jaremen and E. Nawrocka analyze the effects of the use of ICT by tourism enterprises [3]. Samipatra Das researches global distribution systems in present times [5]. Since recent years there has been an intensification of tourist flows, the use of information technology in tourism management and marketing become global. The study of modern possibilities of using international information systems in the tourism industry, taking into account the experience of European countries, becomes of great importance.

The **purpose** of article is analysis of modern features of the using information technologies and international information systems in tourism activities. The main **objectives** are: to study the main directions of application of information technologies in the tourism industry; to consider the possibilities of global distribution systems in tourism; to analyze the features and benefits of using international reservation systems; to consider the European experience of using information technology in tourism activities.

The Main Material of the Research. Application of information technologies and international information systems is an important factor in the rapid development of international tourism. The use of

global and local computer networks, application programs, multimedia marketing systems provide an effective management of tourism activities and increase the competitiveness of tourism enterprises in the international market. Due to information technology consumers can quickly get the necessary quality information about the tourist product without leaving home. Information technology in tourism includes computer applications, global and local computer networks, international reservation systems, and multimedia technologies, as well as modern office equipment, including communication equipment, personal computer, computerized workplace, audio and visual equipment.

The main areas of development of information technology in tourism are currently: introduction of applied programs for the formation, promotion and realization of tourist products; local office automation; using database management systems and local computer networks; implementation of international reservation systems; using the Internet; implementation of multimedia marketing systems. Automation of the processes of formation, promotion and realization of tourism product is carried out with the help of computer applications. Most of these programs allow to control the payment of tours, print payment documents, keep records of seats at the hotel and on the transport.

Modern personal computers and office software allows tourism enterprises to effectively solve many problems in the following areas: ensuring proper document circulation, preparation of contracts and agreements, accounting of the results of economic activity, marketing research of internal and external environment, database maintenance on clients, sales, personnel, etc. The use of electronic reservation systems by tourist enterprises provides a wide range of opportunities for the creation and completion of various types of tours that can satisfy the diverse needs of the tourist market. The advantages of electronic reservation systems include the speed of placing orders, the breadth of travel services coverage, the global approach (reservations virtually anywhere in the world), reducing the costs of tourism enterprises to seek partners and suppliers of tourism services, as well as the possibility of mass production of tours taking into account the individual characteristics and wishes of each client. The development of information technology and evolution of airline reservation systems of individual airlines have led to the development of the Global Distribution Systems (GDS), recognized as a worldwide computerized reservation network that electronically connects the tourist offer with the tourist demand [4].

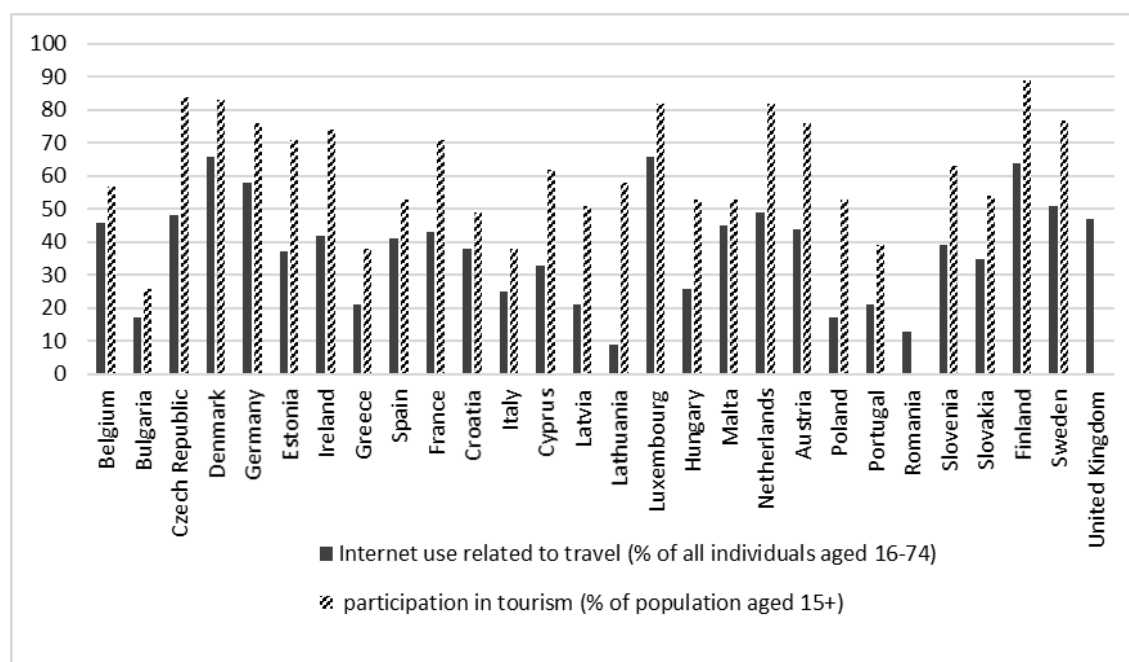
Computer distribution systems have a great impact on the entire tourist industry, as they provide not only airline services, but also hotel accommodation, car rental, cruise travel, location information, exchange rates, weather reports, bus and rail links. These systems have become electronic supermarkets linking buyers to sellers and allowing reservations to be made quickly and easily [5]. Major computer distribution systems in the international tourism market are Amadeus, Galileo, Sabre, Worldspan.

Amadeus is a leading global distribution system and technology provider serving the marketing, sales, and distribution needs of the world's travel and tourism industries [5]. Global distribution system Amadeus was founded in 1987 by European airlines Air France (23,36 %), Lufthansa (18,28 %) and Iberia (18,28 %), which means that 59,92 % of the company is owned by the three founder airlines, while the remaining 40,08 % of shares are held publicly. Network and database Amadeus system is among the largest civilian computer systems in the world and serves over 99,000 travel agencies in 195 countries, over 500 airlines and 34,000 airline sales offices, over 86,000 hotels, with 100 million overnight stays per year, 36,000 rent-a-car businesses (over 42 car rental companies), many tour operators and railway companies. The headquarters of the Amadeus system are located in Madrid, Spain, while the center of the operational functioning of the company is situated in Erding, Germany and it is now one of the largest commercial computer centers in the world with the network AMANET and 15 computer centers which divert the data flow and control the traffic [4]. The services of the Amadeus system are used by more than 70 % of travel agencies in Europe, 36 million travelers use Amadeus every day. Amadeus provides a variety of services, including cooperation with airlines, rail and ferry transport, rental of cars, hotels, and also provides additional services, such as travel insurance, etc.

Galileo International was founded in 1993 by 11 major North American and European airlines: Aer Lingus, Air Canada, Alitalia, Austrian Airlines, British Airways, KLM Royal Dutch Airlines, Olympic Airlines, Swissair, TAP Air Portugal, United Airlines, and US Airways. It is a major player in the GDS business throughout the world: North America, Europe, the Middle East, Africa, and the Asia/Pacific region. Galileo International is a diversified, global technology leader. Its core business is providing

electronic global distribution services for the travel industry through its computerized reservation systems, leading-edge products and innovative Internet-based solutions [5]. The Galileo system is distributed in about one hundred countries of the world, including in Europe there are more than 150 thousand terminals of this system. Using the global computer distribution systems, travel agencies can make reservations directly from their terminal with any airline and on all continents without having to go through a coordination process or contract negotiations. All global computer distribution systems provide the basic functions for the reservation process such as product presentation, reservation, fare quote and ticketing and additional services [6]. Another important direction in the development of information systems is the formation of global networks, primarily the Internet. The Internet has become a global information system that has no borders. The use of the Internet in the organization of tourism has several practical directions. The first direction is the use of information opportunities of the Internet as a source of information for conducting various types of research and analysis for the purpose of organizing tourism activities: while conducting research and analysis of the state and trends of tourism development, finding partners, obtaining information about the country, its culture, places of interest, history, obtaining information on climatic conditions, weather, flight timetables of the airlines, trains, etc. Another area of use of the Internet is the creation of specialized sites that enable travel reservation services. About 36 % of European tour operators and 40 % of travel agencies offer on-line booking tours. In Europe, much of the tourists book their places in hotels without intermediaries. This makes it possible to save about 40 % of the cost of living. According to the European Commission, 62 % of European hotels book rooms for customers on the Internet [10].

Innovation and new information technologies have become determining factors to stimulate competitiveness in the European tourism sector [1]. According to the 2015 survey on information and communication technologies usage in households and by individuals, 39 % of the population (aged 16 to 74) used the internet for purposes related to travel (or travel related accommodation services) (Figure 1) [7].

Fig. 1. Internet use Related to Ravel and Participation in Tourism in European Countries, 2015 (Source: Eurostat [7])

In 2015, 65 % of Europeans who used the internet bought or ordered goods or services online. More than half of those who shopped online (52 or 34 % of all internet users) bought or ordered holiday accommodation and other travel arrangements such as transport tickets or car hire. 40 % of those who

bought or ordered any goods or services online booked holiday accommodation (or 26 % of all internet users), while 37 % bought or ordered other travel arrangements online (or 24 % of all internet users) (figure 2) [7].

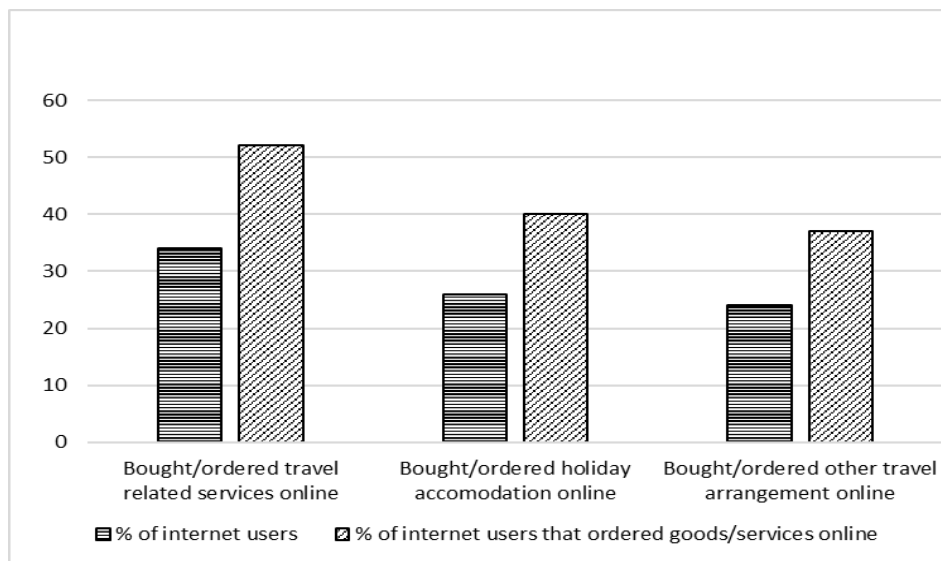

Fig. 2. Internet use for Buying or Ordering Travel Related Services, EU-28, 2015 (Source: Eurostat [7])

Electronic catalogs for tourism and hotel business are extensively used abroad. Among them the most famous are Hotel Guide, Flight Guide, Cruise Ferry Guide, HRS, Business Travel Planner, Air Travel Planner and others as well as CDs from individual destinations. Electronic catalogs usually updated monthly. Electronic catalogs contain an expanded search system for services, products and information. Many catalogs have an online option that supports booking hotel and airline tickets.

Conclusions and Perspectives of the Following Researches. Tourism is a sector, where information technologies tools are most often used. The use of information systems and technologies in tourism, such as automated control systems, computer networks, international reservation systems and computer equipment, provides an improvement in the management of tourism industry. This increases the productivity of labor, quality of travel services, speed of service.

The use of information technology in European countries contributes to the high level of quality of European tourist business, which is an important competitive advantage in the international tourist services market.

Further promising research are related to a more detailed analysis of the possibilities and scope of coverage of international reservation systems, computer special applications in the tourism business, economic effect from the use of information technology in tourism, as well as new opportunities for using information systems in Ukrainian tourist business.

Literature and Sources

1. Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe URL : // <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0352&from=EN>.
2. Ficarelli S. Effects of Web Technologies on Tourism Industry in some Southern European Countries / S. Ficarelli, S. Sendra, L. Ferrando, J. Lloret // [Electronic resource]. – Mode of access : [web_2013_2_50_40114%20\(2\).pdf](http://web_2013_2_50_40114%20(2).pdf)
3. Januszewska M. (2015). The effects of the use of ICT by tourism enterprises / M. Januszewska, D. E. Jaremen, E. Nawrocka // *Szczecin University Scientific Journal*, 2015. – No. 883. – Service Management, 16 (2). – P. 65–73.
4. Ljiljana Radulović The role and potential of Global Distribution System Amadeus for tourism development at the global level / Radulović Ljiljana // *Singidunum Journal*. – 2013. – № 10 (1). – P. 28–38.
5. Samipatra Das Global Distribution Systems in Present Times / Das Samipatra [Electronic resource]. – Mode of access : // http://www.hotel-online.com/News/PR2002_4th/Oct02_GDS.html.

6. Schulz A. The Role of Global Computer Reservation Systems in the Travel Industry Today and in the Future / A. Schulz [Electronic resource] – Mode of access : // <https://pdfs.semanticscholar.org/c085/d27d3db25a89c89a3ed630290668f5474a5c.pdf>.
7. Statistics on ICT use in tourism [Electronic resource] – Mode of access : // http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_ICTuse_in_tourism.
8. Глебова А. О. Інформаційно-інноваційні технології в процесах туристичного обслуговування / А. О. Глебова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип.13. – С. 230–235.
9. Иконников В. Ф. Информационные технологии в индустрии туризма : учеб-метод. пособие / В. Ф. Иконников, М. Н. Садовская. – Минск : РИПО, 2014. – 78 с.
10. Интернет изменит туристическую индустрию в ближайшее время / Держ. служба туризму і курортів Міністерства культури і туризму України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx>.
11. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теоретичні та практичні аспекти / С. В. Мельниченко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2(6). – С. 129–138.

References

1. Europe, the worlds No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe [Electronic resource] – Mode of access : // <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0352&from=EN>
2. Ficarelli S. Effects of Web Technologies on Tourism Industry in some Southern European Countries / S. Ficarelli, S. Sendra, L. Ferrando, J. Lloret // [Electronic resource]. – Mode of access : [web_2013_2_50_40114%20\(2\).pdf](http://web_2013_2_50_40114%20(2).pdf)
3. Januszewska M. (2015). The effects of the use of ICT by tourism enterprises / M. Januszewska, D. E. Jaremen, E. Nawrocka // Szczecin University Scientific Journal, 2015. – No. 883. Service Management, 16 (2). – P. 65–73.
4. Ljiljana Radulović The role and potential of Global Distribution System Amadeus for tourism development at the global level / Radulović Ljiljana // Singidunum Journal. – 2013. – № 10 (1). – P. 28–38.
5. Samipatra Das Global Distribution Systems in Present Times / Das Samipatra [Electronic resource] – Mode of access : // http://www.hotel-online.com/News/PR2002_4th/Oct02_GDS.html
6. Schulz A. The Role of Global Computer Reservation Systems in the Travel Industry Today and in the Future / A. Schulz [Electronic resource] – Mode of access : // <https://pdfs.semanticscholar.org/c085/d27d3db25a89c89a3ed630290668f5474a5c.pdf>.
7. Statistics on ICT use in tourism [Electronic resource] – Mode of access : // http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_ICTuse_in_tourism.
8. Нлієбова А. О. Інформаційно-інноваційні технології в процесах туристичного обслуговування / А. О. Нлієбова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип.13. – С. 230–235.
9. Ykonnykov V. F. Ynformatsiynnye tekhnolohyy v yndustryyi turyzma : ucheb-metod. posobyie / V. F. Ykonnykov, M. N. Sadovskaia. – Mynsk : RYPO, 2014. – 78 s.
10. Ynternet yzmenyt turyndustryiu v blyzhaishee vremia / Derzh. sluzhba turyzmu і kurortiv Ministerstva kultury і turyzmu Ukrainy. [Електронний ресурс]. – Rezhym dostupa : <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx>.
11. Melnychenko S. V. Informatsiini tekhnolohii v turyzmi: teoretychni ta praktychni aspekty / S. V. Melnychenko // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. – 2010. – № 2(6). – S. 129–138.

Пикулик Оксана. Использование международных информационных систем в туристической деятельности: европейский опыт. Рассмотрены основные направления применения информационных технологий в туризме. Проанализированы возможности использования глобальных распределительных сетей в туристической деятельности. Исследованы особенности и преимущества международных систем бронирования и резервирования Амадеус и Галилео. Проанализированы направления использования компьютерных сетей, в частности сети Интернет, в организации туризма. Рассмотрен европейский опыт использования информационных и коммуникационных технологий в туристической деятельности. Обобщены основные преимущества использования международных информационных систем в туристической деятельности

Ключевые слова: туристическая деятельность, международные информационные системы, международные системы бронирования, компьютерные сети, туристические услуги.

Пикулик Оксана. Використання міжнародних інформаційних систем у туристичній діяльності: європейський досвід. Розглянуто основні напрями застосування інформаційних технологій у туризмі. Проаналізовано можливості використання глобальних розподільчих мереж у туристичній діяльності.

Досліджено особливості та переваги використання міжнародних систем бронювання й резервування Амадеус і Галілео. Проаналізовано напрями використання комп'ютерних мереж, зокрема мережі Інтернет, в організації туризму. Розглянуто європейський досвід застосування інформаційних та комунікаційних технологій у туристичній діяльності. Узагальнено основні переваги використання міжнародних інформаційних систем у туристичній діяльності.

Ключові слова: туристична діяльність, міжнародні інформаційні системи, міжнародні системи бронювання, комп'ютерні мережі, туристичні послуги.

Стаття надійшла до редколегії
05.05.2017 р.

УДК 338.48:379.85(438)

Віктор Патійчук

Основні центри православного релігійно-паломницького туризму Польщі

Узагальнено теоретичні положення щодо функціонування релігійно-паломницьких центрів різного рівня територіальної організації. Досліджено особливості розвитку православного паломництва в Польщі. Вивчено історичні передумови розвитку православного паломництва на польській території. Розкрито значення православних святинь країни для розвитку релігійної культури та популяризації паломництва серед населення. Розглянуто значення релігійно-паломницького туризму для розвитку економіки цієї держави. Проаналізовано особливості поширення основних міжнародних православних релігійно-паломницьких центрів на території країни. Досліджено головні православні релігійно-паломницькі центри Польщі й описано їхні головні святині. Акцентовано на основних проблемах та перспективах розвитку православного релігійно-паломницького туризму в Польщі у контексті функціонування міжнародного паломництва.

Ключові слова: релігійно-паломницький туризм, сакральні об'єкти, паломництво, релігійно-паломницький центр, Польща.

Постановка наукової проблеми та її значення. Релігійно-паломницький туризм стає все більше популярним у країнах світу, а особливо в країнах Центрально-Східної Європи, після падіння атеїстично-комуністичного режиму. В останні роки активізувалися релігійно-паломницькі тури й паломницькі поїздки в Чехії, Болгарії, Румунії, Грузії, країнах Балтії, а найбільше – у Польщі, яка навіть у період соціалізму відкрито заявляла про те, що її населення сповідує християнську мораль. Остання, за офіційними статистичними даними, є переважно католицькою державою, адже майже 87 % її громадян є католиками, решту (13 %) – становлять православні, протестанти, віряни інших релігій та атеїсти [5]. Така ситуація склалася історично, адже католицизм для цієї країни є невід'ємною частиною польської національної ідеології й у минулому державні структури цієї країни всіляко намагалися перешкодити відродженню та діяльності інших релігійних конфесій і течій на її території, включаючи наявність великої української, словацької, білоруської спільнот в прикордонних регіонах Польщі, які переважно сповідували православ'я [1]. Польська Республіка й на сучасному етапі її розвитку офіційно визнає себе переважно католицькою державою й намагається всіляко сприяти розвитку паломницького туризму в країні та переміщенню своїх громадян до відомих християнських святинь поза її межами. У країні функціонує законодавча підтримка релігійно-паломницького туризму, адже на її території сконцентровано значні паломницько-туристичні ресурси й центри, такі, наприклад, як м. Краків, Варшава, Ченстохов, Гнезно та інші. Для православних паломників деякі сакральні об'єкти Польщі є також цікавими з історичної й культурної позицій. Для православних українців, на нашу думку, буде цікавим відвідання й вивчення таких православних святинь і культурно-історичних місць на території сусідньої Польщі, що й зумовило вибір тематики цієї наукової публікації.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питаннями наукового осмислення проблем розвитку релігійно-паломницького туризму займаються науковці різного плану, як зарубіжні (А. Бабкін,

М. Бютнер, В. Гаворескі, А. Джаковскі, П. Пучков, В. Сенін, Т. Тодер, Т. Христов, Т. Щербаков, А. Яцковскі та ін.), так й українські (О. Бейдик, О. Бордун, І. Винниченко, О. Жаровська, І. Козьменко, В. Кравців, Р. Кравчук, І. Лошенко, О. Любіцева, І. Мініч, В. Мусієнко, Т. Ореховська, П. Романчик, З. Сапелкіна, І. Школа та ін.). Особливий науковий інтерес становлять публікації щодо розвитку релігійно-паломницького туризму на локальному й регіональному рівнях. Проте досліджень функціонування релігійно-паломницьких центрів окремих країн регіонального міжнародного плану, включаючи православні релігійно-паломницькі центри Польщі, поки що недостатньо, що й зумовило потребу цієї наукової статті.

Мета дослідження – вивчення головних православних релігійно-паломницьких центрів Польщі. Основними завданнями публікації є характеристика провідних релігійно-паломницьких центрів Польщі та їх сакральні-культурних об'єктів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Основними паломницькими об'єктами, на думку фахівців, є релігійно-паломницькі центри [10]. Останні слід розглядати як сукупність різнопланових, функціонально спрямованих сакральні-паломницьких об'єктів, що приваблюють до себе значні потоки паломників [8]. Науковці розрізняють функціональну й територіальну таксономію релігійно-паломницьких центрів. Зокрема, місцеві релігійно-паломницькі центри обслуговують культурно-духовні потреби паломників локального рівня, а регіональні – виконують функції паломницького обслуговування для паломників внутрідержавного рівня, а також інколи – сусідніх територій. Світові релігійно-паломницькі центри відіграють роль міжнародних культурно-релігійних центрів і приваблюють до себе масові потоки іноземних паломників [9]. У таких центрах можуть функціонувати також сакральні-релігійні об'єкти національного та місцевого значення. Святі місця світового й релігійного значення є чинником формування міжнародних паломницьких потоків, а святині локального та місцевого значення створюють переважно внутрішні паломницькі потоки [10].

На сучасному етапі свого культурно-політичного розвитку Польща є переважно католицькою країною, проте на її території повноправно функціонує Польська автокефальна православна церква (ПАПЦ), яку очолює Блаженніший митрополит Варшавський і всієї Польщі Сава. До її складу входять сім єпархій, понад 250 парафій, 410 церков, 260 священнослужителів і понад 700 тисяч віруючих [6]. За історичними даними, Польща прийняла хрещення за східним обрядом, а за сторіччя до того південні польські землі, суміжні з Великою Моравією (Сілезія, Краків і Мала Польща), перебували під впливом місії святих братів Кирила й Мефодія та входили до складу Велиградської єпархії. На території держави археологи виявили фундаменти храмів, збудованих у саме у візантійському стилі. За свідченням істориків, на території, що входять до складу сучасної Польщі, християнство проникало з різних сторін: Великого Моравського князівства, німецьких земель і з Київської Русі [2]. Цілком природно, що польські землі як суміжні з Великою Моравією, випробували на собі вплив місії св. братів Кирила й Мефодія. За літописними даними, у 966 р. польський князь Мешко I приймає християнство східного греко-слов'янського обряду й сприяє хрещенню свого народу. Проте після його одруження із саксонською принцесою в Польщі починається латинізація християнства. Поширення християнства в країні продовжив Болеслав I Хоробрий. У 1000 р. засновано польське архієпископство в столиці Гнезно та ще три єпископства – у Вроцлаві, Кракові й Колобжезі. Трохи раніше – єпископ Адальберт Празький (святий Войцех) оселився в Польщі, але в 997 р. він прийняв мученицький вінець від рук язичників-пруссів, його останки упокоїлися в соборі м. Гнезно [5].

Археологічні розкопки свідчать про те, що ще до хрещення Мешко на території сучасної Польщі існували храми, збудовані у візантійському стилі. На час хрещення Русі землі по західній стороні р. Буг, де розміщені такі відомі польські міста, як Холм і Перемишль, входили до складу Київського князівства. На цій території християнство посилювало свій вплив одночасно з його поширенням в інших руських землях. В XI ст. на Західній Русі виникли два самостійні князівства – Галицьке й Волинське, які в кінці XII ст. були об'єднані в єдине – Галицько-Волинське. У XIII ст. за князя Данила Романовича це державне утворення досягає своєї могутності. У його столиці – м. Холмі – турботами князя була заснована православна єпископська кафедра, де в центральному соборі міста перебувала дарована князю візантійськими імператорами чудотворна ікона Божої Матері Одигітрія (пізніше названа Хомською), яка, за переданнями, була написана апостолом і євангелістом Лукою

[6]. Діти й онуки князя Данила зберігали вірність православ'ю, проте в другій чверті XIV ст. рід Галицько-Волинських князів по чоловічій лінії згасає, а галицькі князні виходять заміж за Литовського й Мазовецького князів, що призвело до того, що Холмські землі та всі Червенські міста потрапляють під вплив окатоличених князів, які намагалися нав'язати латинську віру своїм підданам [1]. У цілому християнізація польських земель пройшла довгий та складний шлях випробувань, залишивши за собою не тільки визначні сакральні-релігійні об'єкти, але і їх руїни та гірку пам'ять про різні події.

Найбільш відомі релігійно-паломницькі центри для православних у Польщі є Гора Хрестів у с. Грабарка в Підляському воєводстві. Вона прославилась у кінці XVII ст. – на початку XVIII ст., коли на території Польщі населення помирало від лютого мору. За переказами, люди, котрі проживали в цій місцевості, сподобилися Божого одкровення про те, що потрібно піднятися на гору Грабарку з хресним ходом і встановити там хрести для молитви [12]. Віряни виконали це Боже повеління та, піднявшись на гору з хресним ходом і провівши там службу, установили принесені туди хрести. Після цього епідемія мору пішла на спад. Тут була встановлена каплиця для молитви, а поблизу гори облаштоване джерело зі святою водою, яке має чудодійні властивості. Паломники з усієї Польщі та сусідніх територій часто приїздять сюди помолитися, напитися святої води й за традицією встановлюють привезені або принесені сюди хрести. Тому хрестів на цій святій горі зараз є дуже багато. Перша згадка про встановлений хрест на Грабарці датується 1710 р. У Мельницькій пуці, недалеко від міста Сім'ятичі, поруч із селом Грабарка, від якого й отримала назву свята гора, у 1947 р. був заснований православний Марфо-Маріїнський жіночий монастир [5]. Зараз це найбільш відвідуваний православний релігійно-паломницький центр Польщі. Біля підніжжя святої гори є старовинне джерело, за яким на вершину пагорба ведуть широкі сходи, які паломники долають на колінах. На вершині Грабарки стоїть багато хрестів, які були встановлені паломниками, та збудований храм Преображення Господнього, а також є православне кладовище. За офіційними даними, щорічно Святу Гору Грабарка (інша назва – Музей Молитви) відвідують десятки тисяч православних паломників із різних куточків світу [15].

Іншою досить відомою православною святинею Польщі є Супрасльський Благовіщенський чоловічий монастир у Підляшші, або Супрасльська лавра, як його часто називають самі поляки. Він був заснований у ще XV ст. у селищі Супрасль православним фундатором Олександром Ходкевичем [3]. Монастир розміщений в урочищі Сухий Груд, на березі річки Супрасль, де була збудована перша монастирська церква на честь св. апостола Іоанна Богослова, небесного покровителя Івана, батька Олександра Ходкевича. За переказами, церкву збудували там, де пристав до берега човен, що перевозив монахів, які мали з собою хрест із часточкою Чесного Животворящого Хреста Господнього [14]. Зараз Супрасльський монастир є одним із п'яти чоловічих православних монастирів на теренах Польщі, що належить до білостоцько-гданської дієцезії Польської православної церкви. Початок будівництва монастиря датується 1501 р., а в 1915 р., під час першої світової війни його було зруйновано, а згодом відбудовано. У 1944 р. німці, відступаючи, підірвали всі висотні споруди монастиря, уключаючи дзвіницю та Благовіщенську церкву, а в 1984 р. монастир знову відроджено. Тут ведеться Супрасльський літопис із кінця XV ст. – поч. XVI ст., який разом із храмовими спорудами був у 2007 р. включений до переліку ЮНЕСКО «Пам'ять світу». За переказами, перші ченці – вихідці з Києво-Печерської лаври, поселилися тут ще у XII–XIII ст., після захоплення Києва татарами-монголами. Інша версія свідчить про те, що монастир був заснований грецькими й руськими ченцями з монастирів Афону, що втікали від турків після падіння Константинополя [16]. Посприяли відкриттю монастиря й польські королі Олександр Ягеллончик (1504 р.) та Сигізмунд I Старий (1509 р.), які спеціальними грамотами підтвердили дозвіл на його відкриття. Головною окрасою монастиря є Благовіщенський собор у візантійському стилі, який закладено в 1503 р., а освячено в 1511 р. Київським митрополитом Іосифом Солтаном, який подарував монастиреві копію чудотворної ікони Смоленської Богородиці «Одигітрія», що згодом прославилась багатьма чудесами й зціленнями [18]. У 1915 р. під час військових дій Першої світової війни вона була вивезена до Москви, після чого зникла в період більшовицької революції (або після неї в часи злісної атеїзації). Зараз у монастирі встановлено копію цієї ікони, яку виготовили в 1897 р. до 500-річчя започаткування монастиря. Вона теж прославилась багатьма чудесами й зціленнями та зараз ця чудотворна ікона Божої Матері іменується Супрасльською й шанується не тільки

православними, але й католиками всієї Польщі та світу [19]. У 1557 р. Благовіщенський собор був розписаний фресками в балканському стилі під керівництвом сербського іконописця Нектарія. Монастир у цей період набув значного розвитку й прославився своїм книговидавництвом та друкуванням повчальних праць проти окатоличення населення. Він став значним центром чернечого життя Київської митрополії, що підтримував зв'язки з чернечими осередками України, Сербії, Болгарії, Афону. У 1582 р. Супрасльський монастир відвідав болгарський патріарх Гавриїл і проголосив його місцевою лаврою, а в 1590 р. Константинопольський патріарх Єремія II Транос змінив статут обителі, надавши йому статус ставропігії [14]. У XVI ст. у монастирі прославився своїми подвигами та діяльністю преподобний Антоній Супрасльський, храм на честь якого зараз збудований у монастирських приміщеннях. Наприкінці XVII ст. на південь від монастиря ченці розбили італійський парк. Під спорудами монастиря є численні катакомби з похованнями, що викликають інтерес у туристів та паломників. Із 2006 р. при Супрасльському монастирі функціонує духовна академія й семінарія та музей ікон. Монастир ради приймає паломників з усього світу, надаючи їм духовну поміч, житло та смачну трапезу.

Яблочинський чоловічий монастир св. Онуфрія є відомим паломницьким центром усіх православних поляків та закордоння. Він був заснований ще в XV ст. біля села Яблочина в Більському повіті Люблінського воєводства Польщі. У XVII ст. в монастирі побудовано кам'яну церкву на честь його покровителя святого Онуфрія Великого, дзвіницю й чернечі келії. У 1838–1840 рр. у монастирі збудовано трипрестольну церкву та обнесено муровану стіну [4]. За час свого існування цей монастир ніколи не приймав унії та постійно перебував у православних традиціях богослужіння. До 1914 р. при Яблочинському монастирі діяли дяківські курси, школа церковно-приходських учителів і трирічна сільськогосподарська школа. У часи Першої світової війни монастирські храми зруйновано, а польська влада відібрала шкільні будинки й майже всю землю. Друга світова війна знову завдала великої шкоди монастиреві – у 1942 р. згоріла більша частина його приміщень [17]. У 1974 р. в Яблочинський монастир із Варшави перенесено старші класи духовної семінарії й відновлено дяківську школу та створено притулок для пристарілих і немічних священиків. Протягом багатьох років цей монастир був єдиним діючим чоловічим православним монастирем у Польщі. У ньому зберігаються давні ікони, у тому числі й чудотворна ікона св. Онуфрія XV ст. з часткою його мощей та древні книги й рукописи. Щороку до Яблочинського монастиря відбувається велика проща на свято преподобного Онуфрія Великого.

Жіночий монастир Рождества Пресвятої Богородиці поблизу міста Білосток є порівняно молодим, проте найбільш шанованим православним об'єктом для паломників, адже тут є нетлінні мощі младенця Гавриїла Білостоцького, який постраждав від жидів у XVII ст. Він був заснований у с. Звірки в 1996 р., неподалік від с. Заблудів, звідки був родом 6-річний младенець-мученик Гавриїл, якого ритуально розіп'яли жиди в лісі при звершенні своїх сатанинсько-кабалістичних жертвоприношень [7]. Цей угодник Божий прославився багатьма чудесами зцілень від невиліковних хвороб, а також допомогою віруючим людям у складних невіршених справах, окрім того, святого младенця Гавриїла вважають покровителем виховання дітей і просять допомоги в народженні та благочестивому вихованні дітей. Його дуже поважають і йому моляться не тільки православні всього світу, але й католики Польщі та інших християнських країн. Багато прочан щорічно прибуває в м. Білосток у кафедральний Свято-Миколаївський собор 2 травня, напередодні свята на честь младенця Гавриїла, де почивають його нетлінні мощі й наявна чудотворна ікона Божої Матері «Красностоцька», а також часточки мощей багатьох угодників Божих, а потім, після літургії, їх обносять навколо храму і переносять хресною ходою за 20 км у жіночий монастир, у с. Звірки [5]. Тут відбуваються щорічні святкові служби 3 травня, у день пам'яті цього великого угодника Божого і його мощі залишаються до 21 вересня – престольного свята монастиря на честь Рождества Богородиці, після чого 22 вересня вони знову урочисто переносяться до м. Білостока. У цей період відбуваються значні напливи паломників та місцеві торжества.

Місто Ченстохов, що на річці Варта, у північній частині Краківсько-Ченстоховської височини, є масовим місцем паломництва не лише поляків та католиків усього світу, але й православних християн. Тут у католицькому монастирі ордену павліан, що на Ясній Горі, у центральній базиліці міститься відома християнська святиня – чудотворний образ Божої Матері Ченстоховської, що, за переказами, був написаний апостолом та євангелістом Лукою. У кінці XIV ст. цю ікону вкрали

католики й вивезли з Галичини (міста Белза), куди вона потрапила з Константинополя після його падіння. Католики намагалися відвезти цю чудотворну ікону богородиці у Ватикан, проте, довізши її до міста Ченстохова, не змогли зрушити з місця повозку з упряжою коней і волів, яка переправляла цей чудотворний образ. Це було сприйнято як знак зверху, що Матір Божа не бажає залишати ці землі [2]. Саме на цьому місці в 1382 р. збудовано першу церкву на честь Божої Матері, а згодом – потужний монастирський комплекс чернечого ордену павліан, що опікувався охороною чудотворного образу Богородиці. Зараз тут побудовано Санктуарій Пресвятої Діви Марії Ясногорської цього чернечого ордену. Православні християни іменують цей святий образ «Побідою Непобедимою», а на Заході вона відома як «Чорна Мадонна» через сумний і потемнілий лик Пречистої та її темний одяг. Зараз це місто – головний культурно-релігійним центр Діви Марії всієї країни. Самі поляки вважають це місто духовною столицею Польщі. Щодня до чудотворної ікони Божої Матері Ченстоховської на Ясній Горі приїжджають тисячі паломників, у тому числі й православні з України, щоб помолитися за допомогу та зцілення, а також подякувати Богові за його благодіяння. Монастир приймає й розміщує паломників у своїх готелях і хостелах. Цей образ зробив монастир на Ясній Горі місцем паломництва всіх християнських конфесій, які шанують Богородицю.

Варшава – одне з найвідвідуваніших туристичних міст Східної Європи, у якому нараховується близько тисячі різних пам'яток історії міста та країни. Середньовічні споруди старого міста Варшави включені до Переліку світової культурної спадщини ЮНЕСКО. Тут розміщені унікальні готичні костели, будинки в стилі ренесанс і бароко. Найбільш відомий сакральний об'єкт польської столиці – кафедральний собор св. Яна, який є однією з найстаріших пам'яток архітектури країни, а також Королівський замок – символ Польської держави. Тут містяться й відомі православні святині – кафедральний храм святої рівноапостольної Марії Магдалини, який виконаний у бароково-руському стилі. У ньому щоденно звершуються богослужіння. У храмі є частки мощей багатьох угодників Божих. Сюди перенесено кафедру предстоятеля ПАПЦ після руйнування Олександрівського кафедрального собору у Варшаві.

Крім згаданих, у юрисдикції ПАПЦ на території Польщі перебувають ще такі православні монастирські спільноти, як чоловічий монастир Святої Трійці в Уйковицях; у м. Саках (великомученика Димитрія Солунського) [13]; нові монастирі у Висовій, Войнові та Залішанах; скит святих преподобних Антонія та Феодосія Києво-Печерських в урочищі Кудак; чоловічий монастир св. преподобного Серафима Саровського у с. Костомлотах у гміні Кодень Люблінського воєводства, а також жіночий монастир Покрови Пресвятої Богородиці в Турковичах й інші православні святині Польщі.

Територіальна концентрація православних релігійно-паломницьких центрів Польщі спостерігається вздовж південно-східних кордонів країни. Така закономірність не є випадковою, адже православне населення теж розміщується саме на цій території держави. Окрім того, відчувається культурно-духовне тяжіння віруючих поляків цієї території країни до сусідніх територій православної України та Білорусі.

Багато паломників з усієї Польщі з'їжджаються на різноманітні культурно-релігійні заходи, які організовує ПАПЦ. Щорічно влітку в Польщі відбуваються дні слов'янської культури, що супроводжуються масовими культурно-пізнавальними заходами та відвідуванням відомих монастирів країни. Окрім того, православні поляки щорічно беруть участь у 2-недільній пішій паломницькій ході на честь свята Почаївської ікони Божої Матері (5 серпня) до Свято-Успенської Почаївської лаври в Україну, які поєднуються з відвідуванням відомих православних монастирів Волині, Рівненщини та Тернопільщини.

ПАПЦ співпрацює зі структурними підрозділами Української православної церкви, так, наприклад, завдяки діяльності яким, на початку червня 2017 р. у Польщі було відкрито православну виставку чудотворних ікон «Україна – дім Пресвятої Богородиці» у м. Соколовсько. Остання є частиною благодійного проекту «Наша Лепта», що діє при храмі святителя Миколая Чудотворця при 17-й лікарні м. Києва. Виставка прибула до Польщі на запрошення Вроцлавської й Щетинської єпархії ПАПЦ та була представлена в конференц-залі Православного дому на честь святої преподобномучениці Єлизавети. На урочистостях із нагоди відкриття виставки були присутні офіційні представники місцевої влади, духовенство єпархії та жителі міста. Протягом роботи виставки відвідувачі мали змогу ознайомитися з історією та переказами, пов'язаними із 107-ма

чудотворними та місцевошанованими іконами Божої Матері, що прославилися на українській землі за часи прийняття християнства, копії яких були представлені в цій експозиції [11]. Робота виставки також супроводжувалася щоденними лекційними оглядами. Виставку відвідало багато вірян та приїжджали паломники з різних куточків Польщі, включаючи католицьке населення країни. Щоденно священики спільно з відвідувачами виставки спільно молилися за порозуміння та добросусідські відносини між українським і польським народами.

Отже, православ'я на теренах Польщі має давні традиції. Християнство прийшло в межі нинішньої Польщі з південного заходу з Моравського князівства, із заходу з Германських земель і зі сходу з Київської Русі. У 966 р. відбулося хрещення польського народу. У XIII ст. засновано православну єпископську кафедру в м. Холмі. У 1840 р. засновано православну Варшавську єпархію. У 2003 р. ПАПЦ зарахувала до лику святих мучеників Холмських і Підляських, які постраждали у XX ст. за православну віру, що стало фактом визнання церквою мучеництва й вірності святому православ'ю українського народу Холмщини та Підляшшя, що потерпіли за віру Христову [6]. Для православних холмшаків значний паломницький інтерес становить церква святого святителя Петра Могили в Любліні, а також костел Різдва Пресвятої Богородиці в м. Холмі (колишній православний собор, де зберігався чудотворний образ Хомської Божої Матері), який був відібраний католиками в місцевих православних християн у 1923 р., та інші православні святині сучасної Польщі [1].

Отже, Польща має достатню кількість православних релігійно-паломницьких центрів для розвитку міжнародного релігійно-паломницького туризму. Польський уряд намагається стимулювати ріст чисельності паломників із різних країн світу, у тому числі й Центрально-Східної Європи та України. Тому релігійно-паломницький туризм у цій державі має подальші перспективи. Проте між нашою країною й Республікою Польща існують певні політичні непорозуміння щодо історичних подій минулого XX ст., таких, наприклад, як «Волинська різня» (трагедія в населених пунктах Павлівка, Павлокома та ін.) та неоднозначне оцінювання політиками наслідків операції «Вісла», яка була узгоджена між більшовицькими урядами Радянського Союзу та Польської Народної Республіки й супроводжувалися кривавими подіями та насильницьким переселенням і забороною православної церкви на польській території. Це викликає нездорову політичну ситуацію з боку пронаціоналістичних сторін по обидва боки кордону та супроводжується інколи негативними заявами в пресі й політичними провокаціями, що може перешкоджати розвитку православного паломництва на польській та українській території, а це – недопустиме явище в контексті мирного співіснування сучасних держав.

Окрім того, сучасна економічна ситуація в Польщі є значно сприятливішою, ніж в Україні, тому рівень життя польського населення в цілому порівняно вищий від матеріальної спроможності наших співвітчизників, які досить часто приїждять на заробітки в цю країну. Це викликає певні соціально-фінансові складнощі щодо перебування наших громадян у Польщі, у тому числі й паломників, що потребує певного узгодження з приймаючою стороною з боку релігійно-паломницьких структур чи туристичних фірм. Тому туроператорам, які працюють на туристично-паломницькому ринку країн Центрально-Східної Європи та інших регіонів світу з меншими доходами населення, потрібно враховувати ціну на організацію й проведення релігійно-паломницьких турів [10]. Тобто існують певні проблеми щодо забезпечення проведення православних паломницьких турів у цю європейську країну, які, зокрема, стосуються підвищеної вартості таких паломницьких турів, що не завжди прийнято для українського туристичного ринку та матеріальної спроможності населення значної частини постсоціалістичних країн, які переважно сповідують православ'я (Болгарії, Румунії, Молдови, Грузії, Сербії й ін.) [8]. Окрім того, у католицьких церквах, на відміну від православних, існує багато відмінностей у богослужбовій практиці та формах і способах поклоніння святиням, а також діє чітка система строгих графіків їх відвідування тощо.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Польща – визначний центр релігійно-паломницького туризму серед європейських країн. На її території сконцентровано вагомі християнські святині, включаючи й православні. Останні становлять значний паломницький інтерес не тільки польської православної спільноти, але й православних віруючих країн сусідніх територій. Головні православні релігійно-паломницькі центри сконцентровані на Сході та Півдні країни. Серед найбільш відомих православних релігійно-паломницьких центрів Польщі – міста Білосток, Ченстохов, Холм, Варшава, Люблін, Свята гора Грабарка і Яблочинський чоловічий монастир. Досвід розвитку православного паломницького туризму в Польщі корисний для українського туристичного ринку й заслуговує на подальшу наукову увагу.

Джерела та література

1. Купріянович Г. Про руйнування церков у Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.cerkiew1938.pl
2. Купріянович Г. Тисячолітнє свідчення Православ'я на Холмсько-Підляській землі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chresto-vozd.harazd.net/lib/muchenyky.html>.
3. Мицик Ю. А. Супрасльський Благовіщенський монастир / Ю. А. Мицик // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. – Київ : Наук. думка, 2012. – Т. 9 : Прил. – С. 906.
4. Мицик Ю. А. Онуфріївський Яблочинський монастир / Ю. А. Мицик // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. – Київ : Наук. думка, 2010. – Т. 7 : Мл – О. – С. 601.
5. Мойсеєнко В. Християнство в Польщі / В. Мойсеєнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cpg.in.ua/hristiyanstvo-v-polshhi/>.
6. Офіційний сайт Холмсько-Люблінської єпархії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lublin.cerkiew.pl/>
7. Официальный сайт Свято-Никольского собора в г. Белосток [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.http:soborbialystok.pl/
8. Патійчук В. О. Італія як міжнародний центр православного релігійно-паломницького туризму / В. О. Патійчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Географічні науки. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – № 15 (340). – С. 86–93.
9. Патійчук В. О. Специфіка класифікації релігійно-паломницьких турів / В. О. Патійчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Географічні науки. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – № 14 (315). – С. 36–48.
10. Патійчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницького туризму / В. Патійчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Географічні науки. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – № 15 (316). – С. 33–45.
11. Сайт проекту «Наша Лепта» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nasha-lepta.com.ua>.
12. Grabarka. Monaster na świętej górze. – Białystok : Fundacja im. księcia Konstantiego Ostrogi, 2007. – 127 с.
13. Klasztor św. Dymitra Sołuńskiego w Sakach [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.saki.pl
14. Klasztor Zwiastowania NMP i św. Jana Teologa w Supraślu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.monaster-suprasl.pl
15. Maroszek J., Grabarka. Początki sanktuarium w świetle nieznanych źródeł / J. Maroszek. – Lublin : «Gryfita», 1997–Nr. 1(13).
16. Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku / A. Mironowicz. – Białystok : Dział Wydawnictw Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, 1991. – S. 125–127.
17. Staupigialny Klasztor św. Onufrego w Jabłecznej [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.klasztorjableczna.pl
18. Tomalska J. Ikona podlaska / J. Tomalska. – Pl Ośrodek Badań Europy : «Zeszyty Dziedzictwa Kulturowego», 2007. – S. 35.
19. Załęski W. Losy unickiego ikonostasu z bazyliki p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Supraślu [w:] red. R. Dobrowolski, M. Zemło, Śladami unii brzeskiej. – Lublin-Supraśl : Wydawnictwo KUL, 2010. – S. 590–608.

References

1. Kupriianovych H. Pro ruinuвання tserkov u Polshchi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : www.cerkiew1938.pl.
2. Kupriianovych H. Tysiacholitnie svidchennia Pravoslav'ia na Kholmско-Pidliaskii zemli [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.chresto-vozd.harazd.net/lib/muchenyky.html>.
3. Mytsyk Iu. A. Suprasl'skyi Blahovishchenskyi monastyr // Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t. / redkol. : V. A. Smolii (holova) ta in. ; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. – K. : Nauk. dumka, 2012. – T. 9 : Pryl – S. 906.
4. Mytsyk Iu. A. Onufriivskiy Yablochynskiy monastyr // Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t. / redkol. : V. A. Smolii (holova) ta in. ; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. – K. : Nauk. dumka, 2010. – T. 7 : Ml – O. – S. 601.
5. Moiseienko V. Khrystianstvo v Polshchi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://cpg.in.ua/hristiyanstvo-v-polshhi/>.

6. Ofitsiyniyi sait Kholmско-Liublinskoi yeparkhii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.lublin.cerkiew.pl/>.
7. Ofytsyalnyi sait Sviato-Nykolskoho sobora v h. Belostok [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : [www.http://www.soborbialystok.pl/](http://www.soborbialystok.pl/).
8. Patiichuk V. O. Italiia yak mizhnarodnyi tsentr pravoslavnoho relihiino-palomnytskoho turyzmu / V. O. Patiichuk // Naukovyi visnyk Skhidnoieuropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii : Heohrafichni nauky. – Lutsk : Vezha, – 2016. – № 15 (340). – S. 86–93.
9. Patiichuk V. O. Spetsyfika klasyfikatsii relihiino-palomnytskykh turiv / V. O. Patiichuk // Naukovyi visnyk Skhidnoieuropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii : Heohrafichni nauky. – Lutsk : Vezha, – 2015. – № 14 (315). – S. 36–48.
10. Patiichuk V. Funktsionalni osoblyvosti orhanizatsii relihiino-palomnytskoho turyzmu / V. Patiichuk // Naukovyi visnyk Skhidnoieuropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii : Heohrafichni nauky. – Lutsk : Vezha, – 2015. – № 15 (316). – S. 33–45.
11. Sait proektu «Nasha Lepta» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://nasha-lepta.com.ua>.
12. Grabarka. Monaster na świętej górze. – Białystok : Fundacja im. księcia Konstantiego Ostrogi, 2007. – 127 s.
13. Klasztor św. Dymitra Soluńskiego w Sakach [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : www.saki.pl.
14. Klasztor Zwiastowania NMP i św. Jana Teologa w Supraślu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : www.monaster-suprasl.pl.
15. Maroszek J., Grabarka. Początki sanktuarium w świetle nieznanych źródeł / J. Maroszek. – Lublin : «Gryfita», 1997, nr 1(13).
16. Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku / A. Mironowicz. – Białystok : Dział Wydawnictw Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, 1991. – S. 125–127.
17. Stauropigialny Klasztor św. Onufrego w Jabłecznej [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : www.klasztorjableczna.pl.
18. Tomalska J. Ikona podlaska / J. Tomalska. – Pl Ośrodek Badań Europy : «Zeszyty Dziedzictwa Kulturowego». 2007. – S. 35.
19. Załęski W. Losy unickiego ikonostasu z bazyliki p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Supraślu [w :] red. R. Dobrowolski, M. Zemło, Śladami unii brzeskiej. – Lublin-Supraśl : Wydawnictwo KUL, 2010. – S. 590–608.

Патийчук Виктор. Основные центры православного религиозно-паломнического туризма Польши.

Обобщаются теоретические положения о функционировании религиозно-паломнических центров разного уровня территориальной организации. Исследуются особенности развития православного паломничества в Польше. Изучаются исторические предпосылки развития православного паломничества на польской территории. Раскрывается значение православных святынь страны для развития религиозной культуры и популяризации паломничества среди населения. Рассматривается значение религиозно-паломнического туризма для развития экономики этого государства. Проанализированы особенности распространения основных международных православных религиозно-паломнических центров на территории страны. Изучаются главные православные религиозно-паломнические центры Польши и описываются их главные святыни. Акцентируется внимание на основных проблемах и перспективах развития православного религиозно-паломнического туризма в Польше в контексте функционирования международного паломничества.

Ключевые слова: религиозно-паломнический туризм, сакральные объекты, паломничество, религиозно-паломнический центр, Польша.

Patiychuk Viktor. The Main Centers of the Orthodox Religious Pilgrimage Tourism of Poland. The theoretical positions concerning the functioning of religious-pilgrim centers of different levels of territorial organization are generalized. The peculiarities of the development of the Orthodox pilgrimage in Poland are explored. The historical preconditions of the development of the Orthodox pilgrimage on the Polish territory were studied. The significance of the Orthodox shrines of the country for the development of religious culture and popularization of pilgrimage among the population are revealed. The significance of religious pilgrimage tourism for the development of the economy of this state is considered. The peculiarities of distribution of the main international Orthodox religious-pilgrimage centers on the territory of the country are analyzed. The main Orthodox religious-pilgrimage centers of Poland are described and their main shrines are described. The main issues and perspectives of the development of Orthodox religious-pilgrimage tourism in Poland in the context of the operation of the international pilgrimage are emphasized.

Key words: religious-pilgrimage tourism, sacred objects, pilgrimage, religious-pilgrimage center, Poland.

Стаття надійшла до редколегії
25.05.2017 р.

Ірина Мандрик,
Тетяна Михальчук

Країни Південної Європи як найважливіші центри міжнародного купально-пляжного туризму

Розглянуто особливості розвитку купально-пляжного туризму в країнах Південної Європи. Названо умови, яким повинні відповідати райони розвитку купально-пляжного туризму. Указано, що країни Південної Європи є найважливішими центрами міжнародного купально-пляжного туризму. Визначено найважливіші природно-географічні чинники розвитку купально-пляжного туризму в регіоні. Зазначено, що одним із визначальних чинників розвитку купально-пляжного туризму в Середземноморському басейні є субтропічний середземноморський клімат. Виявлено характерні риси та особливості організації купально-пляжного туризму. Наголошено на тому, що важливе значення для купально-пляжного відпочинку мають тип пляжу та ступінь його забезпеченості туристичною інфраструктурою. Охарактеризовано пляжі та найважливіші пляжні курорти Іспанії, Португалії, Італії, Греції й Мальти як найважливіших центрів купально-пляжного туризму.

Ключові слова: купально-пляжний туризм, пляж, пляжний курорт, Південна Європа.

Постановка наукової проблеми та її значення. Купально-пляжний туризм – це вид туризму, який передбачає відпочинок на узбережжі морів, океанів, річок, озер тощо з метою відновлення фізичних та духовних сил людини та поєднує три основні фактори – це наявність пляжів, температурний режим водойм і відповідний клімат для купання. В останні роки купально-пляжний туризм залишається одним із найпопулярніших видів туризму у світі. Найбільш привабливі для туристів морські узбережжя як складова частина формули пасивного відпочинку, відомої як «три S»: море-сонце-пляж (Sea-Sun-Sand) [2]. Лікувальний ефект приморського клімату й таласотерапії, високий рівень обслуговування перетворили приморські території багатьох країн на курорти світового значення. Першість за розвитком купально-пляжного туризму у світі й надалі утримують країни Середземномор'я, особливо економічно розвинені держави Південної Європи. Саме в приморських регіонах Іспанії, Італії, Португалії, Греції, Мальти створено потужну туристичну індустрію, яка забезпечує високоякісний пляжний відпочинок. Тому вивчення досвіду організації купально-пляжного відпочинку в країнах Південної Європи досить актуальне з огляду на збільшення туристичних потоків українських туристів до країн регіону.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідження туризму в країнах Південної Європи розкривається в численних працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Туристично-країнознавчу характеристику окремих країн Південноєвропейського туристичного регіону подано в підручниках і навчальних посібниках із географії міжнародного туризму й туристичного країнознавства А. Александрової, В. Воскресенського, Л. Гайдукевича [1], А. Глушко та А. Сазикіна [2], А. Косолапова [3], О. Любіцевої, М. Мальської, І. Смаля [14] та ін. Особливості розвитку туризму в Португалії висвітлено в статті І. Мандрик і І. Степасюк [6]. Проте праць, у яких би було досліджено купально-пляжний туризм у країнах Південної Європи, дуже мало. Зокрема, у статті Л. Ткачук виявлено особливі риси та форми, у яких здійснюється узбережний туризм [15]. І. Мандрик і Т. Михальчук досліджували природно-географічні чинники розвитку курортно-пляжного туризму в Іспанії й Італії [7; 8]. М. Лепеха та О. Гречуха дали порівняльну характеристику купально-пляжного туризму в Середземноморському й Тихоокеанському басейнах [4]. Тому дослідження купально-пляжного туризму в країнах Південної Європи є актуальним і має практичну цінність.

Мета статті – вивчення особливостей розвитку купально-пляжного туризму в країнах Південної Європи. Згідно з поставленою метою виконувалися такі **завдання**: визначити основні передумови та чинники розвитку купально-пляжного туризму в країнах Південної Європи; виявити особливості організації купально-пляжного туризму в країнах регіону; охарактеризувати пляжі та пляжні курорти Італії, Іспанії, Португалії, Греції й Мальти як провідних країн Південноєвропейського туристичного регіону.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Райони, які спеціалізуються на купально-пляжному туризмі, практично завжди відповідають трьом найважливішим умовам: розміщені на стиках граничної кількості контрастних середовищ (ідеальне поєднання: гори – моря – різноманітне культурне середовище); являють собою зону підвищеної комфортності (ідеальне поєднання таких показників: тривалість без морозного періоду від – 180 до 240 днів, тривалість купального сезону – понад 90 днів, тривалість сонячного сяйва – до 300 днів, середньорічний атмосферний тиск – близько 760 мм ртутного стовпчика, відносна вологість повітря – 40–60 %); додатково орієнтуються на розважальний туризм (зазвичай супроводжуються розвиненою інфраструктурою, уключаючи санаторії, пансіонати, готелі, яхт-клуби, казино та інші розважальні заклади) [4]. Названим вище умовам найбільшою мірою відповідають приморські й острівні території, що розміщені в одному регіоні.

Середземномор'я – це один з трьох найважливіших світових регіонів, які спеціалізуються на купально-пляжному туризмі, абсолютний лідер за кількістю прибуттів. До Середземноморського басейну входять країни Південної та Південно-Східної Європи, Північної Африки й Південно-Західної Азії. Однак саме в країнах Південної Європи склалися найкращі передумови для розвитку купально-пляжного туризму. Тепле море, чисті пляжі, комфортний клімат – усі ці чинники сприяють розвитку курортів по всьому узбережжю Середземного моря. Країни Південної Європи розміщені переважно на півостровах (Піренейському, Апеннінському, Балканському) та островах, мають велику протяжність берегової лінії. Узбережжя відрізняється значною посіченістю, достатком внутрішніх морів, заток, бухт, що сприяло створенню на узбережжях численних курортних комплексів.

Одним із найважливіших чинників розвитку купально-пляжного туризму в країнах Південної Європи залишаються кліматичні умови. До них належать температурний та вітровий режим, кількість опадів, які можуть бути визначальними під час оздоровчо-відпочинкових процедур [14]. Клімат на більшій частині території типово субтропічний середземноморський, із сухим жарким літом, м'якою дощовою зимою, ранньою весною й довгою теплою осінню, що сприяє рекреації та туризму. Середні температури липня коливаються від +21° С у Португалії до +27° С у Греції, температури зими становлять у середньому -1...+9° С. Оподи бувають переважно в зимовий період – 500–1200 мм [1; 2]. Купальний сезон у країнах регіону, зазвичай, починається в травні, хоча й у квітні вже можна приймати «морські» та «сонячні» ванни, а закінчується в кінці жовтня.

Купально-пляжний туризм, передусім, передбачає відпочинок на пляжі, а також рекреаційні заняття, безпосередньо зумовлені близькістю моря: прогулянки узбережжям, відвідування розважальних й оздоровчих комплексів, у яких використовуються морські ресурси. Неоднорідність узбережжя і наявність відповідної інфраструктури та устаткування визначає різноманіття рекреаційних занять: повітряні й сонячні ванни, пляжний волейбол, майстер-класи зі створення піщаних скульптур, піщаний і водний серфінг, віндсерфінг, катання на водних лижах, водних мотоциклах, розваги на водних атракціонах, рибалка з берега тощо [15].

Зважаючи на все вищесказане, можна виокремити такі особливості організації купально-пляжного туризму: 1) Необхідна розвинена туристська інфраструктура. 2) Наявність необхідних рекреаційних ресурсів: водні об'єкти, клімат, ландшафт. 3) Важлива наявність великої кількості додаткових послуг: заклади харчування (ресторани, кафе, бари); спортивні споруди (басейни, аквапарки, спортзали, майданчики для тенісу, гольфу, волейболу тощо); дитячі майданчики, басейни; розважальні програми (денні, вечірні, дитячі, анімаційні програми, ігри, конкурси); розважальна індустрія курортів (дискотеки, казино); прокат (автомобілів, човнів, катерів, спортивного інвентарю) [4].

Купально-пляжний відпочинок, передусім, пов'язаний із пляжем. Тому тип пляжу та якість обслуговування туристів на ньому значною мірою визначають якість відпочинку. Коротко охарактеризуємо пляжі та пляжні курорти в окремих країнах Південної Європи.

У Португалії загальна протяжність пляжів становить 1800 км, тут є і піщані, і галькові, і кам'яні пляжі. Усі пляжі Португалії муніципальні. Більшість їх обладнано парасольками та зручними лежачками, оренда яких платна. Частина пляжів відмічена престижним «Блакитним прапором», але в країні є також багато диких пляжів, які облюбували любителі побути наодинці з природою. На узбережжях, зазвичай, встановлено прапорці, які попереджають про стан океану [9].

Уважається, що найкращі пляжі для комфортного відпочинку розміщені в Алгарве. Цей регіон славиться дивовижним поєднанням прекрасних пляжів лимонного кольору, чудернацьких скель і морської води кольору індиго. Найгарніший пляж в Алгарве – Прайа-де-Роша.

Прекрасний пляжний відпочинок на курортах Ліссабонської Рив'єри. Тут зосереджено фешенебельні готелі, вишукані ресторани з широким асортиментом страв із морепродуктів і дуже гарні пляжі. Найвідомішим пляжем вважається Гіньшу: крім ідеальної природи, тут є ідеальні умови для занять серфінгом. Для любителів поплавати з аквалангом найкраще підійдуть пляжі Азорських островів. Вони підкорюють багатьох туристів підводним багатством, багатою рослинністю й можливістю побачити дельфінів або китів.

Особливість пляжів Мадейри полягає в тому, що пісок золотистого кольору не місцевого походження, а завезений із Марокко. Через природні особливості більшість пляжів Мадейри (багато з них покриті базальтовим камінням) облаштувалися бетонними платформами або засипалися привозним піском. Невеликий дискомфорт компенсується дуже чистою водою й красою прибережних скель. На Мадейрі також є й піщані пляжі. У містечку Канісал наявний незвичайний пляж із вулканічним чорним піском, який виглядає дуже екзотично в поєднанні з довколишніми скелями охристого кольору. Не менш дивовижно виглядає пляж у районі Порту-да-Круш із піском чорного кольору на фоні білої гальки [11].

Пляжі – багатство Іспанії. Ця країна має величезну кількість пляжів усіх видів: піщаних, галькових, кам'янистих і навіть із вулканічного чорного піску. Курортно-пляжні зони наявні як на материковій, так і острівній частинах Іспанії. Головна перевага пляжів Іспанії – те, що практично всі вони мають статус екологічно чистих, що підтверджено численними нагородами «Блакитний прапор» (480 пляжів). Усі пляжі Іспанії – муніципальні й безкоштовні, оплачується лише оренда лежаків і парасольок (2–3 євро в день). До послуг туристів – понад півтори тисячі пляжів із розвинутою інфраструктурою [9].

Зі сходу Іспанія омивається Середземним морем. Багатокілометрова берегова лінія включає каталонські курорти Коста-Брава, Коста-дель-Мересме, Коста-дель-Гарраф і Коста-Дорада, а також валенсійський курортний регіон Коста-Бланка. Південний іспанський берег виходить на Гібралтарську протоку. Тут розміщена Андалусія зі своїми курортами Коста-дель-Соль і Коста-де-ла-Луз. На ділянці узбережжя між Францією й Португалією, яку омивають води Біскайської затоки Атлантичного океану, виділяють три пляжні зони – Галісію, Коста-Верде та Кантабрію. У Середземному морі розміщені пляжні курорти Балеарських островів – Майорка, Менорка, Ібіца й Ферментера. Протягом усього року приваблюють любителів пляжного відпочинку Канарські острови.

Узбережжя Коста-Дорада та Коста-дель-Мересме приваблює для сімейного відпочинку, на Ібіцу традиційно ідуть любителі клубного життя. Туристам, які шукають спокійного, усамітненого відпочинку, найбільше подобаються пляжі Коста-де-ла-Лус [5].

Пляжні курорти розміщені в Італії по всьому периметру країни – усього понад 7500 км. Практично все узбережжя країни має пологий вхід у море й гарні бухти. Усі пляжі Італії муніципальні. Однак прибережна територія ділиться на ділянки та здається в оренду приватним підприємцям. У кожній ділянці є пляжний наглядач – «боніно», який слідкує за порядком на території й бере плату за оренду лежаків та парасольок (близько 10 євро за комплект). За місцевими правилами, перші 5 м пляжу від води – безкоштовні. Італія має піщані, білі піщані, галькові, піщано-галькові, кам'янисті й трав'яні пляжі. Понад 200 пляжів Італії відмічені «Блакитним прапором» [9].

Найбільш популярний італійський пляжний курорт – Ріміні. Це 15 км піщаних пляжів, великий вибір бюджетних готелів на узбережжі та весь спектр розваг. До послуг заможної публіки – Лідо-ді-Езоло й уся Венеціанська рив'єра з доломітовим піском, мілководдям і дуже теплою водою, а також Тосканська рив'єра з її розкішними готелями та ресторанами. Для тих, хто любить тусовки й свята до ранку сім днів на тиждень, буде привабливим Сан-Ремо, а бажаним відпочити серед незайманої природи – Адріатичне узбережжя Апулії та Емілії Романьї.

Основні ділянки узбережжя Італії (зверху «чобота» проти годинникової стрілки):

– Лігурійська рив'єра (із центром у Генуї), яка поділяється на дві частини: Рив'єра-ді-Поненте (від кордону з Францією до Генуї) і Рив'єра-ді-Леванте (від Генуї до кордону з областю Тоскана);

- Тосканська рив'єра – престижні й, відповідно, дорогі курорти, орієнтовані на індивідуальних туристів;
- Рив'єра Лаціо – дуже чисте Тірренське море поблизу Риму;
- узбережжя Кампанії, неаполітанська затока й Амальфітанське узбережжя – тихий південь, сусідство Везувія, історія Помпеїв і Геркуланума;
- Тірренське та Іонічне узбережжя (область Калабрія) – чудові піщані пляжі в оточенні гір і близькість Африки;
- Адріатичне узбережжя Апулії, Аbruццо та Емілії-Романьї – Марке – дуже гарні гроти, скелі й підводні карстові печери, чисте повітря, незаймана природа та найкращі оливки й виноград;
- Венеціанська рив'єра – відносно мілководдя та, як наслідок, завжди тепла вода;
- острови Італії: Капрі та Іск'я, Сицилія, Сардинія й Ельба [13].

Протяжність узбережжя материкової Греції та її численних островів – близько 16 тис. км. Більшість пляжів Греції піщані – із білим або чорним вулканічним піском; трапляються також піщано-галькові, дрібногалькові й кам'яністі пляжі. Усі пляжі муніципальні, оренда лежаків і парасольок – платна (близько 4–6 євро в день). Багато пляжів володіють добре розвинутою інфраструктурою: до послуг туристів-ресторани та кафе, пункти прокату спорядження для занять водними видами спорту. Занурення з аквалангом і підводні зйомки заборонені в місцях, де розміщені античні древності. На всьому узбережжі дозволено засмагати топлес. Понад 400 грецьких пляжів відмічені «Блакитним прапором». У цілому пляжі на материку більш шумні, ніж на островах; на останніх багато затишних бухт і море частіше більш спокійне [9].

Один із найкращих пляжів розміщений на острові Міконос – це Super Paradise Beach, який славиться своїми вечоринками. Відмінний пляж на острові Кос біля готелю «Club Salut» — Marmari Beach із білосніжним піском. Чимало гарних пляжів Греції є на острові Крит. Серед них особливо виділяються Балос, де зливаються три моря. Розфарбовуючи воду в неймовірну кількість відтінків синього й зеленого, і Елафонісос із його рожевим піском. Останній по праву вважається кращим пляжем Криту. Прекрасний пляж Навагіо, розміщений на острові Закінтос. У десятку кращих пляжів Греції також входять Егремні (Лефкада), Міртос (Кафалонія), Фанікас (Пано Куфонісі) [10].

Берегова лінія Мальти дуже порізана й утворює багато заток і бухт. Тут можна знайти місце біля моря на будь-який смак: є пляжі піщані й кам'яністі, цивілізовані та дикі. Тут практично немає припливів і відпливів, а також підводних течій. Немає небезпечних риб і медуз. Тому купання безпечне й приємне. Багато готелів мають власні пляжі, вхід на які безкоштовний для відпочивальників; інші можуть скористатися пляжем за окрему плату (від 1 євро). Крім того, є також приватні пляжі, названі Beach Club. Вони не належать готелям, і вхід на них платний для всіх. Приватні пляжі також обладнані лежачками й парасольками, на багатьох із них розміщені центри водного спорту [9]. На Мальті трапляються піщані, галькові та кам'яністі пляжі. Найвідоміші піщані пляжі Мальти – Меліха-Бей (Mellieha Bay), Голден-Бей (Golden Bay), Айн-Туфіха (Ghajn Tuffieha), Парадайз-Бей (Paradise Bay), Джнейна-Бей (Gnejna Bay), Претті-Бей (Pretty Bay). Кам'яністі пляжі розміщені вздовж узбережжя міст Сліма (Sliema), Сент-Джуліанс (St Julian's), Буджиба (Bugibba), Аура (Qawra), Марсаскала (Marsascala) и Зурік (Zurrieq) [12].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, країни Південної Європи залишаються провідними світовими центрами купально-пляжного туризму. Тепле море, чисті пляжі, комфортний клімат – усі ці природно-географічні чинники в поєднанні з розвинутою туристичною інфраструктурою та багатою культурно-історичною спадщиною створюють найсприятливіші передумови для розвитку пляжних курортів по всьому узбережжю Середземного моря. Найбільший досвід в організації купально-пляжного туризму мають Іспанія, Італія, Португалія, Греція та Мальта. Тому досвід розвитку купально-пляжного туризму в провідних країнах Південної Європи корисний для України й потребує подальшого наукового дослідження.

Джерела та література

1. География международного туризма : пособие : в 2-х ч. – Ч. 1 / Л. Гайдукевич, С. Хомич, В. Клицунова. – Минск : БГУ, 2002. – 268 с.
2. Глушко А. А. География туризма / А. А. Глушко, А. М. Сазыкин. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 2002. – 270 с.

3. Косолапов А. Б. Туристское страноведение: Европа и Азия. / А. Б. Косолапов – Москва : КНОРУС, 2005. – 400 с.
4. Лепеха М. С. Порівняльна характеристика купально-пляжного туризму у Середземноморському й Тихоокеанському басейнах / М. С. Лепеха, О. В. Гречуха // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луцьк, 14–15 трав. 2015 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 147–150.
5. Лучшие пляжи Испании: отдых в Испании с умом! [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.saga.ua/43_articles_showarticle_99.html.
6. Мандрик І. П. Особливості розвитку туризму в Португалії / І. П. Мандрик, В. Степасюк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Географічні науки. – 2012. – № 9 (234). – С. 153–158.
7. Мандрик І. П. Природно-географічні чинники розвитку курортно-пляжного туризму в Італії / І. П. Мандрик, Т. В. Михальчук // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали V Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луцьк, 18–19 трав. 2017 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – С. 53–56.
8. Михальчук Т. В. Природно-географічні чинники розвитку курортно-пляжного туризму в Іспанії / Т. В. Михальчук // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луцьк, 15–16 лист. 2016 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – С. 139–141.
9. Пляжные курорты и пляжи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://guide.travel.ru/guides/resorts/beaches/>.
10. Пляжные курорты Греции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://guide.travel.ru/greece/resorts/beaches/>.
11. Пляжный отдых в Португалии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://tonkosti.ru/83%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B8>.
12. Пляжи Мальты [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.tourister.ru/world/europe/malta/beachs>.
13. Популярні морські курорти Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://travel-tours.com.ua/populyarni-morski-kurorti-italii/>
14. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. – Ніжин : Вид-во Ніжин. держ. ун-ту ім. М. Гоголя, 2010. – 336 с.
15. Ткачук Л. Актуальні проблеми розвитку туризму на узбережжях морів і океанів / Л. Ткачук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Географічні науки. – 2014. – № 11 (288). – С. 149–155.

References

1. Geografija mezhdunarodnogo turizma : v 2-h ch. Ch. 1: posobie / L. Gajdukevich, S. Homich, V. Klicunova. – Minsk : BGU, 2002. – 268 s.
2. Glushko A. A. Geografija turizma / A. A. Glushko, A. M. Sazykin. – Vladivostok : Izd-vo Dal'nevostochnogo un-ta, 2002. – 270 s.
3. Kosolapov A. B. Turistskoe stranovedenie: Evropa i Azija. – M. : KNORUS, 2005. – 400 s.
4. Lepeha M. S. Porivnjal'na harakteristika kupal'no-pljazhnogo turizmu u Seredzemnomors'komu j Tihookeans'komu basejnah / M. S. Lepeha, O. V. Grechuha // Aktual'ni problemi kraïnoznavchoï nauki : materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konferencii (m. Luc'k, 14–15 travnja 2015 r.) / za red. V. J. Lazhnika. – Luc'k : Vezha-Druk, 2015. – S. 147–150.
5. Luchshie pljazhi Ispanii: otdyh v Ispanii s umom! [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : http://www.saga.ua/43_articles_showarticle_99.html
6. Mandrik I. P. Osoblivosti rozvitku turizmu v Portugaliï / I. P. Mandrik, I. V. Stepasjuk // Naukovij visnik Volins'kogo nacional'nogo universitetu imeni Lesi Ukraïнки. – Serija : Geografichni nauki. – 2012. – № 9 (234). – S. 153–158.
7. Mandrik I. P. Prirodno-geografichni chinniki rozvitku kurortno-pljazhnogo turizmu v Italiï / I. P. Mandrik, T. V. Mihal'chuk // Aktual'ni problemi kraïnoznavchoï nauki : materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konferencii (m. Luc'k, 18–19 travnja 2017 r.) / za red. V. J. Lazhnika. – Luc'k : Vezha-Druk, 2017. – S. 53–56.
8. Mihal'chuk T. V. Prirodno-geografichni chinniki rozvitku kurortno-pljazhnogo turizmu v Ispanii / T. V. Mihal'chuk // Aktual'ni problemi kraïnoznavchoï nauki : materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-

- конференції (м. Луцьк, 15–16 листопада 2016 р.) / за ред. В. Я. Лазьника. – Луцьк : Vezha-Druk, 2016. – С. 139–141.
9. Pljazhnye kurorty i pljazhi [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://guide.travel.ru/guides/resorts/beaches/>.
  10. Pljazhnye kurorty Grecii [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://guide.travel.ru/greece/resorts/beaches/>.
  11. Pljazhnyj otdyh v Portugalii [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <https://tonkosti.ru/83%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B8>
  12. Pljazhi Mal'ty [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <https://www.tourister.ru/world/europe/malta/beachs>.
  13. Populjarni mors'ki kurorti Italii [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupa : <https://travel-tours.com.ua/populyarni-morski-kurorti-italii/>
  14. Smal' I. V. Turistichni resursi svitu / I. V. Smal'. – Nizhin : Vid-vo Nizhin. derzh. un-tu imeni M. Gogolja, 2010. – 336 s.
  15. Tkachuk L. Aktual'ni problemi rozvitku turizmu na uzberezhzhjah moriv i okeaniv / L. Tkachuk // Naukovij visnik Shidnoevropejs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Lesi Ukraïнки. – Serija : Geografichni nauki. – 2014. – № 11 (288). – С. 149-155.

Мандрик Ирина, Михальчук Татьяна. Страны Южной Европы как важнейшие центры международного купально-пляжного туризма. Рассмотрены особенности развития купально-пляжного туризма в странах Южной Европы. Названы условия, которым должны отвечать районы развития купально-пляжного туризма. Указано, что страны Южной Европы являются важнейшими центрами международного купально-пляжного туризма. Определены важнейшие природно-географические факторы развития купально-пляжного туризма в регионе. Указано, что одним из определяющих факторов развития купально-пляжного туризма в Средиземноморском бассейне является субтропический средиземноморский климат. Определены характерные черты и особенности организации купально-пляжного туризма. Отмечается, что важное значение для купально-пляжного отдыха имеют тип пляжа и степень его обеспеченности – туристической инфраструктурой. Охарактеризованы пляжи и важнейшие пляжные курорты Испании, Португалии, Италии, Греции и Мальты как важнейшие центры купально-пляжного туризма.

Ключевые слова: купально-пляжный туризм, пляж, пляжный курорт, Южная Европа.

Mandryk Irina, Myhalchuk Tetiana. The Countries of Southern Europe as the Most Important Centers of International Bathing Beach Tourism. The article describes features of bathing-beach tourism in the countries of Southern Europe. The conditions that should correspond to areas of bathing-beach development were named. It is stated that the countries of Southern Europe are the most important centers of international bathing-beach tourism. The most important natural-geographical factors of development for bathing-beach tourism were determined. It is noted that one of the determinant factors in bathing-beach tourism in the Mediterranean basin is the subtropical Mediterranean climate. It is emphasized that the type of beach and the degree of its provision of tourist infrastructure is important for a swimming beach holiday. The beaches and the most important beach resorts of Spain, Portugal, Italy, Greece and Malta are described as the most important centers of beach tourism.

Key words: bathing beach tourism, beach, beach resort, southern Europe.

Стаття надійшла до редколегії
27.06.2017 р.

УДК 379.8 (477)

**Сергій Коротун,
Маргарита Яковишина,
Микола Шевчук**

Подієвий туризм на Рівненщині: проблеми та перспективи розвитку

У статті висвітлено сучасний стан подієвого туризму в Рівненській області. Акцентовано увагу на недостатньо розвиненій у регіоні мережі засобів розміщення для туристів. Наведено результати

© Коротун С., Яковишина М., Шевчук М., 2017

опитування жителів області щодо визначення туристичних пріоритетів. Найбільше туристи зацікавлені у відпочинку на природі. Головним центром формування пропозицій туристичних подій є обласний центр і рекреаційні території природних парків. Туристичні події розглянуто в розрізі сезонів. Найбільша кількість заходів припадає на весняно-літній період. Найпопулярнішими заходами за кількістю відвідувачів є фестивалі «ArtJazzCorporation», «Бурштиновий шлях», «Музейні гостини». Великий потенціал мають фестивалі й веломарафони, організовані в мальовничих регіонах області: «Поліська Січ», «Буща папороть», «Новомалинська Любава», «Тарас Бульба» та ін. Найактивніша участь в організації туристичних подій Рівненщини належить громадським організаціям. Серед перспективних напрямів – апітуризм і зелений маршрут «Медове коло». Акцент цього туристичного маршруту ґрунтується на бортництві – древній формі бджільництва. Апітуризм – найперспективніший для залучення іноземних туристів, оскільки в Рівненській області до цього часу збереглися родини, які отримують мед таким давнім автентичним способом, як бортництво. Для покращення розвитку подієвого туризму на Рівненщині запропоновано такі перспективні напрями, як розвиток апітуризму, розміщення детальної багатомовної інформації про туристичні заходи на веб-сайтах, розвиток екскурсійної діяльності з елементами інтерпретації природи й історико-культурної спадщини, здійснення потужної інформаційної реклами туристичної події, розробка маркетингової стратегії просування подієвого туризму, залучення інвесторів і спонсорів.

Ключові слова: подієвий туризм, туристична подія, фестиваль, апітуризм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Нині більшість країн, у тому числі й Україна, активно змагаються за те, щоб проводити на власній території різноманітні події. Країни за рахунок цих подій виконують багато різних завдань: модернізацію інфраструктури, створення нових робочих місць, важливим також є підвищення культурно-освітнього рівня населення, просування на світовому рівні, залучення інвесторів. У наш час актуальне завданням – це розробка та впровадження Державної програми створення й просування позитивного образу України та її окремих регіонів за кордоном. Успішному виконанню цього завдання сприятиме розвиток подієвого туризму. Політична та економічна ситуація в Україні призвела до зниження показників в'їзного туризму й активного розвитку внутрішнього, останній, зі свого боку створює умови для вивчення та кращого розуміння історії, обміну культурними цінностями, навчає толерантності. Організація й популяризація цікавих подій здатні сформувати значний туристичний потік, зокрема й у низький сезон, що актуально для формування стабільного заробітку для туристичного бізнесу кожного регіону. Тому питання розвитку подієвого туризму досить актуальне.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблемою розвитку подієвого туризму в Україні, зокрема фестивалів, нині займаються багато фахівців. Заслуговують на увагу праці Л. М. Устименко, П. В. Тищенко та інших науковців [2, 3]. Деякі аспекти подієвого туризму з акцентом на фестивальному в Рівненській області досліджували С. Коротун, М. Яковичина, О. Яроменко, О. Токар, Т. Бабей та інші дослідники [1, 4]. Однак наукових робіт із комплексних досліджень розвитку подієвого туризму на Рівненщині недостатньо. Це питання потребує подальшого розвитку.

Мета дослідження – визначення сучасних тенденцій, проблем і перспектив розвитку подієвого туризму на Рівненщині, а також розробка рекомендацій щодо покращення організації та розвитку подієвого туризму на території Рівненської області. Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:** установити основні туристичні пріоритети жителів Рівненщини; розглянути вагомі туристичні події регіону; дослідити основні організації, що займаються організацією фестивалів на Рівненщині; розробити рекомендації щодо покращення їх організації та розвитку.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Туристичний потенціал області щороку представлений під час усеукраїнських і міжнародних заходів. Успішність регіонального туристичного продукту значною мірою залежить від його інфраструктурного забезпечення, яке сьогодні в області є недостатнім. У малих містах немає можливості розміщення великої кількості туристів. Особливо гострою є проблема для найбільш відвідуваних і відомих міст Дубно, Острог, Корець, які внаслідок цього не вважаються туристичними центрами, а лише екскурсійними [5].

Географічне положення Рівненської області, особливості її рельєфу та багата історико-культурна спадщина створюють хороші передумови для розвитку подієвого туризму. Найбільший потенціал для еволюції подієвого туризму на Рівненщині мають етнофестивалі. Цей вид подієвого туризму, зважаючи на багатотисячлітню історію й збереження традицій українського народу, досить перспективний як в Україні, так і на Рівненщині [1, 4].

Великий етнокультурний та історичний потенціал для залучення туристів мають такі об'єкти Рівненщини: Тараканівський форт, Дубенський замок, «Тунель кохання». Найперспективнішими в розкритті потенціалу подієвого туризму на Рівненщині є вузькоколійна залізниця «Антонівка – Зарічне» та рекреаційні території Дермансько-Острозького національного природного парку [1, 4].

Однією з найважливіших складових частин туристичної індустрії, яка визначає туристичний потенціал Рівненської області, є готельне господарство. Без розвиненої мережі готельного господарства подієвий туризм не може розвиватися. На сьогодні ринок гостинності Рівненської області нараховує 47 готелів, із них 14 розміщені в місті Рівному, 65 агросадиб, вісім мотелів [5].

Розвиток будь-якої території пов'язаний з інтересами її населення, жоден стратегічний план не може бути успішним без урахування суспільної думки. Для визначення туристичних пріоритетів громади Рівненщини під час проходження виробничої практики в Управлінні культури і туризму Рівненської облдержадміністрації студентами проведено анкетування серед жителів і гостей області, у рамках якого охоплено 537 осіб. Більшість опитаних – це особи віком від 30 до 55 років (46 %) і молоді віком від 18 до 30 років (37 %), тобто люди, котрі перебувають в активній фазі життя та мають безпосередній стосунок до туризму.

Щодо кількості подорожей на рік, то 39 % опитаних подорожує принаймні один раз на рік, 26 % відпочивають двічі, 20 % – 3–5 разів на рік, 13 % – понад п'ять разів. Подорожі територією Рівненщини 46 % здійснюють 1–3 рази на рік, 18 % – 3–5, 16 % – 5–7, 15 % – щомісяця та 4 % – кожні вихідні. Тривалість подорожей, згідно з опитуванням, становить 1–2 дні (понад 80 %). Радіус подорожі переважно становить 50–100 км (36 %) і понад 100 км (28 %). На одну подорож респонденти витрачають до 500 грн – 57 %, до 1000 грн – 22 %, понад 1000 грн – 18 % (рис. 1).

Рис. 1. Структура основних витрат туриста під час подорожі [5]

Із діаграми видно, що найбільше коштів туристи витрачають, подорожуючи територією Рівненської області, на харчування, удвічі менше коштів – на проживання й сувеніри, найменша кількість коштів призначається на інші додаткові послуги.

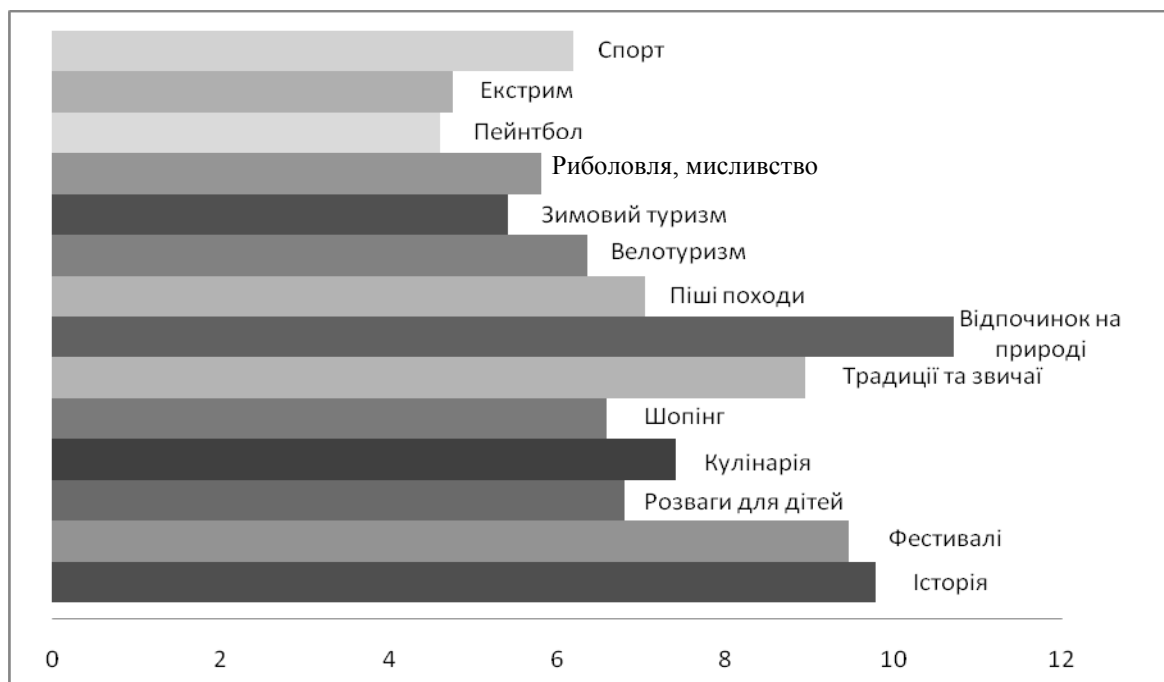

Рис. 2. Аналіз туристичних пріоритетів за даними опитування (за 12-бальною шкалою) [5]

За даними соціологічного опитування (рис. 2) визначено, що подорожуючи, найбільше туристи, зацікавлені у відпочинку на природі: за 12-бальною шкалою цей пріоритет набрав 11 балів, на другому місці – історія (близько 10 балів), трійку найкращих замикають фестивалі (9 балів), найменше люди зацікавлені в пейнтболі (близько 5 балів).

Майже кожне місто й селище міського типу Рівненської області цікаве своїми культурними подіями та фестивалями, які відвідує велика кількість глядачів. Фестивалі й туристичні події на Рівненщині різноманітні: музичні, етнографічні, театральні, спортивні. Основним центром формування масової пропозиції туристичних подій різних типів у Рівненській області є її адміністративний і культурний центр м. Рівне. На жаль, в інших районах Рівненської області проводиться незначна кількість заходів. Це переважно етнофестивалі та музичні події.

У табл. 1 подано найбільш вагомий туристичні події Рівненщини за часовим критерієм:

Таблиця 1

Найбільші туристичні події Рівненської області 2016 р. *

№ з/п	Назва	Місце проведення	Кількість днів	Дата проведення
1	2	3	4	5
Весняні				
1	Рівненська «Ліга сміху»	м. Рівне	1	27 березня
2	Міжнародні змагання з легкої атлетики Кубок Рівного	м. Рівне	2	15–16 квітня
3	«Сімейні перегони»	м. Березне	1	29 квітня
4	«Гурби-Антонівці»	Лісовий масив на межі Рівненської та Тернопільської областей	4	29 квітня–2 травня
5	Міжнародні змагання зі спідвею	м. Рівне	1	2 травня
6	«Замкові гостини»	м. Острог	2	17–18 травня

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5
7	«Дзвенить оркестрів мідь»	смт Клевань Рівненського району	2	21–22 травня
8	«Музейні гостини»	м. Рівне	1	22 травня
9	Кубок ім. Лісіцина з планерного спорту	с. Воронів Гощанського району	11	20–30 травня
Літні				
1	Веломарафон «Поліська Січ»	м. Рівне – м. Березне – с. Маринин – м. Рівне	3	18–20 червня
2	«Шляхами нескореними»	с. Батьківці Острозького району	3	24–26 червня
3	«Горлиця»	урочище «Щербовець» поблизу с. Маринин	2	25–26 червня
4	«Трансильванія»	с. Суськ Рівненського району	1	26 червня
5	Фестиваль «Нолі»	м. Сарни	1	26 червня
6	«Бурштиновий шлях»	с. Антонівка, Володимирецького району	3	26–28 червня
7	«Берестецька варта»	с. Пляшева Радивилівського району	3	1–3 липня
8	«Русь Пересопницька»	с. Пересопниця Рівненського району	3	1–3 липня
9	«AquaDJ'sParade та JeepFest»	с. Хрїники Демидівського району	3	1–3 липня
10	«Літо в Скольмо»	смт Клевань Рівненського району	1	9 липня
11	«Новомалинська Любава»	с. Новомалин Острозького району	4	28–31 липня
12	Рок-фестиваль	м. Корець	1	13 серпня
13	«ДеТоНація»	м. Костопіль	3	20–22 серпня
14	«ArtJazzCorporation»	м. Рівне	4	25–28 серпня
Осінні				
1	«TheHardkiss»	м. Рівне, стадіон «Мототрек»	1	18 вересня
2	Міжнародний турнір із баскетболу «Дружба-2016 із Сергієм Ліщуком»	м. Рівне, спортивний зал ДЮСШ № 4	3	23–25 вересня
3	«Красносільські вітряки»	с. Красносілля Гощанського району	1	2 жовтня
4	«ФотOVERнісаж на Покрову»	м. Рівне, виставковий зал міського будинку культури	1	14 жовтня
5	«Покровський вітер»	м. Рівне	2	13–14 жовтня
6	«Urbanfest.Rivne»	м. Рівне	1	15 жовтня
7	Міжнародний театральний фестиваль «ЛіхтArt»	м. Рівне	5	1–5 листопада
Зимові				
1	фестиваль «JazzBez»	м. Рівне, міський будинок культури та бар-ресторан «Блюз&Jazz»	2	1–2 грудня
2	Всеукраїнський чемпіонат «Hip-HopBattleHore»	м. Рівне, «МПК Текстильник»	1	10 грудня
3	фестиваль «Коляда»	с. Пересопниця Рівненського району	1	19 січня
4	Фестиваль «Різдвяні піснеспіви»	м. Рівне	13	7–19 січня

*Складено за: [1, 4, 5].

У 2016 р. найбільша кількість туристичних подій припадає на весну й літо: 26 і 41 % відповідно, зазвичай це етнографічні та музичні події. Події заходи регіону в основному відвідують туристи з

України, Білорусі й Польщі. Серед туристичних подій Рівненщини у 2016 р. найбільш популярним виявився фестиваль «ArtJazz Corporation» (табл. 2).

Таблиця 2

**Кількість відвідувачів популярних туристичних заходів Рівненської області 2016 р.,
тис. осіб**

№ з/п	Назва події	Кількість відвідувачів, тис. осіб
1	Фестиваль «ArtJazz Corporation»	30 000
2	Фестиваль «Бурштиновий шлях»	12 000
3	Фестиваль «Музейні гостини»	11 000
4	Міжнародні змагання зі спідвею	8000
5	Матч 1 Ліги України з футболу Верес (Рівне) – Авангард (Краматорськ)	4500
6	Фестиваль «AquaDJ'sParade»	4000
7	Фестиваль «Русь Пересопницька»	2000
8	Фестиваль «Горлиця»	2000
9	Фестиваль «Новомалинська Любава»	1000
10	Міжнародний салон художньої фотографії «ФотOVERнісаж на Покрову»	1000

Зазвичай організатори подієвих заходів співпрацюють з обласними, районними державними адміністраціями, історико-культурними заповідниками, національними природними парками та музеями. Розглянемо найбільші з них:

- громадська організація «ДжЕм», яка організує фестиваль «ArtJazz Corporation»;
- платформа взаємодій «Простір» – громадська організація, яка організує соціальні та культурні проекти в місті Рівному (є співорганізатором фестивалю «Музейні гостини»);
- творче об'єднання «Коляда» – громадська організація, яка займається організацією культурних заходів та щорічно проводить фольклорний фестиваль «Коляда»;
- громадська організація «Молодіжний націоналістичний конгрес» – організація, яка захищає права та інтереси молоді України й здійснює пропаганду ідей українського націоналізму (за її ініціативи у 2016 р. проведено спортивно-патріотичну гру «Гурби-Антонівці»);
- Рівненський обласний центр народної творчості займається збереженням народних традицій, розвитком аматорського мистецтва, організацією свят та обрядів (організацією проведено музичний фестиваль «Дзвенить оркестрів мідь» у смт Клевани Рівненського району й ін.);
- команда велоактивістів Рівного, які займаються розробкою веломаршрутів, облаштуванням велостоянок, популяризацією активного дозвілля, здорового способу життя (зокрема веломарафон «Поліська Січ», «Велика пригода в Дермансько-Острозькому національному природному парку»);
- клуб історичної реконструкції «Вівериця» та Культурно-археологічний центр «Пересопниця» займаються відтворенням історичних подій (за їх ініціативи організовано фестиваль «Русь Пересопницька»);
- Острозький молодіжний клуб «Здрав будь», який займається організацією етнографічного фестивалю «Новомалинська Любава».
- етнокультурний центр Рівненського палацу для дітей та молоді, котрий щорічно співорганізує фестиваль «Різдвяні піснеспіви» в місті Рівному;
- ресторанно-готельний комплекс «Скольмо» є організатором музичного фестивалю «Літо у Скольмо» який проходить у смт Клевани, Рівненського району.

Співорганізаторами подій Рівненщини також є Управління культури і туризму Рівненської облдержадміністрації, Острозька міська рада, Острозька районна державна адміністрація, відділи культури і туризму Володимирецької, Зарічненської, Радивилівської, Корецької, Гошанської, Березнівської, Костопільської, Димидівської, Сарненської райдержадміністрацій.

Співорганізаторами етнографічних фестивалів є Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви», Острозький державний історико-культурний заповідник, Рівненський обласний краєзнавчий музей.

Наголосимо, що рушійною силою в просуванні туристичної галузі в Рівненській області на сьогодні є велоактивісти міста Рівне. За ініціативою останніх, у 2016 р. розроблено проект Зеленого маршруту «Медове коло». Акцент цього туристичного маршруту зроблено на бортництві – старовинній формі бджільництва. Цей туристичний шлях довжиною майже 300 км пролягатиме через приватні садиби та пасіки Рівненського, Костопільського, Березнівського, Корецького та Гошанського районів й охоплюватиме близько 30 населених пунктів (зокрема пролягатиме через село Пересопниця, Олександрія, Гориньград та селище Клевань). Особливістю цього маршруту є те, що, крім власне Зелених шляхів для безмоторних транспортних засобів та пішого туризму, розроблено звичайний маршрут для автомобілістів [5].

Рівненська область має великий потенціал для розвитку подієвого туризму, проте можна виділити низку проблем, які заважають його розвитку: нестача професійних кадрів в індустрії подієвого туризму, низька кількість подієвих заходів міжнародного характеру, нестача номерного фонду під час проведення заходів, відсутність ефективної реклами, застаріла транспортна інфраструктура, проблеми з транспортним сполученням.

Серед перспективних заходів варто назвати рок-фестиваль «Тарас Бульба», який після кількох років перерви проводиться у 2017 р. (уважається найстарішим та одним із найкращих рок-фестивалів України). Значний потенціал мають і такі етноекотуристичні заходи, як «Новомалинська Любава» та «Буша папороть», що проходять на території Дермансько-Острозького національного природного парку.

Задля підвищення ефективності використання потенціалу подієвих туристичних ресурсів та популяризації подієвого туризму Рівненської області пропонуємо такі рекомендації:

1. Розвивати апітуризм з організацією відповідних туристичних заходів (фестивалів меду). На нашу думку, цей вид туризму має досить значні перспективи для залучення іноземних туристів, оскільки на Рівненщині збереглися родини, які виготовляють мед таким давнім автентичним способом, як бортництво.

2. На туристичних порталах потрібно розміщувати детальну багатомовну інформацію про заходи (програму, можливість транспортного сполучення, засоби розміщення, харчування, атракції, туристичні послуги, маршрути)

3. Розвивати екскурсійну діяльність. Особливо звернути увагу на екскурсії з елементами інтерпретації природи та історико-культурної спадщини. Такі екскурсії будуть доречними під час проведення історичних та етноекотуристичних заходів.

4. Здійснювати потужну інформаційну промоцію туристичної події. Зокрема, зайнятися розробкою потужних маркетингових заходів із метою просування подієвого туризму на міжнародний ринок.

5. Залучати інвесторів та спонсорів.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, за результатами проведеного аналізу подієвих ресурсів Рівненщини можна стверджувати, що цей регіон має значний потенціал для розвитку туризму. Серед туристичних пріоритетів жителі Рівненщини виділяють відпочинок на природі. Основними проблемами на шляху розвитку туризму є незадовільне транспортне сполучення та слаборозвинена мережа засобів розміщення в сільській місцевості. Подальшим дослідженням у перспективі буде розробка екскурсійних маршрутів з елементами інтерпретації природи й адаптація їх для різних вікових груп туристів, які можна буде проводити під час історичних та етноекотуристичних заходів Рівненщини.

Джерела та література

1. Коротун С. І. Етнофестивалі як форма подієвого туризму в Рівненській області / С. І. Коротун, М. С. Яковишина // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. – Серія «Міжнародні відносини». – 2016. – Вип. 40. – С. 117–126.
2. Тищенко П. В. Теоретичні аспекти та розвиток подієвого туризму регіону [Електронний ресурс] / П. В. Тищенко // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 33, Ч. 4. – С. 124–128 – Режим доступу до ресурсу: http://tourlib.net/statti_ukr/tyschenko.htm.
3. Устименко Л. М. Подієвий туризм як історико-культурне явище / Л. М. Устименко // Культура і сучасність. – 2013. – № 1. – С. 88–92.

4. Яроменко О. Тематична та внутрішньорегіональна структури фестивального туризму Рівненської області / О. Яроменко, О. Токар, Т. Бабей // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. – Серія «Міжнародні відносини». – 2016. – Вип. 40. – С. 266–273.
5. Управління культури і туризму Рівненської облдержадміністрації [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу : <http://www.rv.gov.ua>.

References

1. Korotun S. I. Etnofestivaliy ak forma podievogo turizmu v Rivnenskiy oblasti / S. I. Korotun, M. S. Yakovishina // Visnik Lvivskogo nacionalnogo universitetu imeni Ivana Franka. Seria mizhnarodni vidnosyny. – 2016. – Vypusk 40. – S. 117–126.
2. Tishenko P. V. Teoretychni aspekty ta rozvytok podievogo turizmu regionu [Electronnyiresurs] / P. V. Tyshenko // Науковий вісник Ужгородського університету. Seria ekonomika. – 2011. – Vypusk 33, chastyina 4. – S.124–128 – Rezhim dostupu do resursu : http://tourlib.net/statti_ukr/tyschenko.htm.
3. Ustimenko L. V. Podieviy turizm yak istoriko-kulturne yavishe / L. M. Ustimenko // Kultura i suchasnist'. – 2013. – №1. – S. 88–92.
4. Yaromenko O. Tematichna ta vnutrishne regionalna struktury festivalsnogo turizmu Rivnenskoï oblasti/ O. Yaromenko, O. Tokar, T Babei // Visnik Lvivskogo nacionalnogo universitetu imeni Ivana Franka. Seria mizhnarodni vidnosyny. – 2016. – Vypusk 40. – S. 266–273.
5. Upravlinnya kultury i turizmu Rivnenskoï oblдержадministracii [Electronnyiresurs] / Rezhim dostupu do resursu : <http://www.rv.gov.ua>.

Коротун Сергей, Яковишина Маргарита, Шевчук Николай. Событийный туризм на Ровенщине: проблемы и перспективы развития. В статье рассматривается современное состояние событийного туризма в Ровенской области. Акцентируется внимание на слаборазвитой в регионе сети средств размещения для туристов. Наводятся результаты опроса жителей области по определению туристических приоритетов. Наиболее туристы заинтересованы в отдыхе на природе. Главным центром формирования предложений туристических событий выступает областной центр и рекреационные территории природных парков. Туристические события рассматриваются в разрезе сезонов. Наибольшее количество мероприятий приходится на весенне-летний период. Наиболее популярным действием по количеству посетителей оказались фестивали «ArtJazzCorporation», «Бурштыновыи шлях», «Музейные гостыни». Большой потенциал имеют фестивали и веломарафоны, организованные в живописных регионах области: «Полиська Сичь», «Буща папоротъ», «Новомалинська Любава», «Тарас Бульба» и др. Наиболее активное участие в организации туристических событий Ровенщины принимают общественные организации. Среди перспективных направлений – апитуризм и зелёный маршрут «Медове коло». Акцент данного туристического маршрута сделан на бортничество – древней форме пчеловодства. Апитуризм имеет большие перспективы для привлечения иностранных туристов, поскольку в Ровенской области до сих пор сохранились семьи, которые получают мед таким давним автентическим способом, как бортничество. С целью улучшения развития событийного туризма Ровенщины предложены перспективные направления: развитие апитуризма; размещение подробной многоязычной информации о туристических мероприятиях на веб-сайтах; развитие экскурсионной деятельности с элементами интерпретации природы и историко-культурного наследия; проведение мощной информационной рекламы туристического события; разработка маркетинговой стратегии продвижения событийного туризма; привлечение инвесторов и спонсоров.

Ключевые слова: событийный туризм, туристическое событие, фестиваль, апитуризм

Korotun Sergiy, Yakovyshyna Marharyta, Shevchuk Mykola. Eventtourism of Rivne Region: Problems and Perspectives of Development. The current state of event tourism in Rivne region is reviewed in this article. The authors emphasize that the network of accommodation for tourists is not well developed in the region. The results of the survey of the inhabitants of the region in determining the tourist priorities is provided. Most tourists are interested in outdoor activities. The main center for the formation of tourist events is the regional center and recreational areas of nature parks. Tourist events are considered in the context of the seasons. The largest number of touristic events are in the spring-summer period. The most popular events by number of visitors were the «ArtJazzCorporation», «Amber Way», «Museum feasting» festivals. Great potential has for festivals and bike marathons organized in the picturesque areas of the region: «Poliska Sich», «Bushcha Paporot», «Novomalinska Lyubava», «Taras Bulba» etc. Public organizations take the active part in the organization of touristic events in Rivne region. Among the promising directions is apiturism and the green route Medovy Kolo. The emphasis of this tourist route is based on honey harvesting – an ancient form of beekeeping. Apiturism has great prospects for attracting foreign tourists, since in the Rivne region until this time there are families who receive honey in an old authentic way, such as beekeeping. In order to improve the development of event tourism in the Rivne region, such promising directions are proposed: the

development of apitourism; provide detailed multilingual information about travel events on websites; development of excursion activities with elements of interpretation of nature and historical and cultural heritage; implementing a powerful informational advertisement of a tourist event; development of a marketing strategy for promoting event tourism; attraction of investors and sponsors.

Key words: eventtourism, tourist event, festival, apitourism.

Стаття надійшла до редколегії
19.06.2017 р.

Полудень віку Леоніда Ільїна

2017 рік – ювілейний у житті відомого українського лімнолога, доктора географічних наук, професора, завідувача кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Леоніда Володимировича Ільїна. Це ім'я добре відоме науковій спільноті географів не лише в Україні, а й за її межами.

Народився Леонід Володимирович Ільїн 2 березня 1967 року в селищі Великі Межирічі, що на Рівненщині. Із юнацьких років захопився географією, за що вдячний, зі слів самого ж ювіляра, своїй вчительці Галині Степанівні Коломієць, випускниці географічного факультету Львівського університету. Тому без вагань по закінченні школи обрав природничо-географічний факультет, на той час єдиний на Волині, Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки. Із перервою на службу в армії в Німецькій Демократичній Республіці 1991 р. Л. В. Ільїн із «червоним дипломом» закінчує педінститут й отримує кваліфікацію «вчитель географії та біології». Перспективного випускника скеровують на кафедру фізичної географії *alma mater*, а в 1992 р. зараховують аспірантом цієї ж кафедри під керівництвом професора Я. О. Мольчака.

В аспірантські роки Леонід Володимирович досліджує озерні водойми Волині, стажується в провідній Науково-дослідній лабораторії озерознавства Білоруського державного університету під керівництвом провідного лімнолога, професора О. П. Якушко. Саме науковий досвід та практика стаціонарних досліджень озер білоруської лімнологічної школи справили велике враження на майбутнього вченого, заклали теоретичний фундамент та алгоритми польових пошуків водойм на рідній Волині.

Важливою віхою в науковому житті Л. В. Ільїна став успішний захист у 1996 р. кандидатської дисертації на тему «Сучасний стан, динаміка, конструктивні основи раціонального використання та охорони озер Волинської області» зі спеціальності 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. Робота була, як на той час, піонерною не лише з цієї спеціальності, а й із лімнології в Україні, тому отримала схвальні відгуки й відкрила перспективи досліджень у царині лімнології.

Подальша наукова діяльність ученого пов'язана з кафедрою фізичної географії тоді вже Волинського державного університету, а згодом – Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Важливим науковим здобутком Л. В. Ільїна став вихід у 2000 р. монографії «Озера Волині: лімнологіко-географічна характеристика». Робота вперше відобразила комплексний лімнологічний підхід (генетичний, гідролого-морфологічний, гідрохімічний, геохімічний, ресурсний тощо) щодо оцінки озер Волинської області в розрізі адміністративних утворень, схарактеризовано вплив антропогенних чинників на лімногенез водойм і визначено шляхи раціонального використання озер.

Широкий діапазон наукових інтересів Леоніда Володимировича органічно поєднується з високим професіоналізмом ученого та організатора наукової діяльності. На початку 2000-х років Л. В. Ільїн налагоджує наукову співпрацю з Польським лімнологічним товариством, ученими Познанського, Гданського, Люблінського, Торунського та інших університетів. Науковець активно публікує свої праці в авторитетному англомовному часописі «*Limnological Review*», бере активну участь у конференціях з озерознавства під егідою Польського лімнологічного товариства.

До безперечних звитяг ювіляра належать вихід у 2008 році двотомної монографії «Лімнокомплекси Українського Полісся» та захист докторської дисертації на тему «Лімносистеми Українського Полісся: регіональні закономірності та особливості оптимізації» (2009 р.) із конструктивної географії. У монографії та дисертаційній роботі Л. В. Ільїн задекларував і розкрив теоретико-методичні засади фундаментальних напрямів конструктивної географії – екологічного озерознавства та конструктивної лімнології.

У 2008 р. Л. В. Ільїн очолив новостворену кафедру туризму та готельного господарства. Сьогодні тут ліцензовані та акредитовані напрями підготовки «Туризм» і «Готельно-ресторанна справа», спеціальності «Туризмознавство» та «Готельна і ресторанна справа» освітніх ступенів «Бакалавр», «Спеціаліст», «Магістр».

Наукові співробітники очолюваної професором Л. В. Ільїним кафедри залучені до виконання держбюджетних та госпдоговірних тем, програм із вивчення природно-ресурсного потенціалу, рекреації й туризму, готельної та ресторанної справи в Північно-Західному регіоні України, обґрунтування конструктивно-географічних основ збалансованого розвитку рекреації на Волині й національного управління туристсько-рекреаційним процесом.

Дослідження Л. В. Ільїна спрямовані на вивчення не лише прикладних аспектів лімнології, а й геохімії, екології, загального землезнавства, туризмознавства, рекреаційної географії, сфери обслуговування, термінознавства тощо. Загалом у творчому доробку вченого нараховується близько 250 наукових і навчально-методичних праць, понад 50 проектів та наукових звітів.

Високий фаховий рівень, ініціативність і творча енергія професора Л. В. Ільїна відзначається в роботі спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та Одеського державного екологічного університету. Науковець багаторазово виступав як опонент і рецензент кандидатських та докторських дисертацій, підручників, посібників тощо.

Л. В. Ільїн – заступник головного редактора фахового видання «Природа Західного Полісся та прилеглих територій», член редколегій наукових часописів, зокрема таких, як «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія», «Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки», «*Vadania fizjograficzne. Seria A. Geografia fizyczna*» (Польща), «Туризм и гостеприимство» (Білорусь), міжнародний науковий журнал «Науковий огляд», «Проблеми педагогічних технологій: збірник наукових праць», «*Innovative solutions in modern science: scientific journal*» та ін. Ювіляр – заступник голови науково-технічної ради Національного природного парку «Прип'ять–Стохід», член науково-технічної ради Черемського природного заповідника.

Професор Л. В. Ільїн здійснює наукове керівництво дисертаційними роботами аспірантів та здобувачів. Бере участь активну у роботі Малої академії наук учнівської молоді (має призерів другого та третього етапів захисту науково-дослідницьких робіт), підготував шість переможців II етапу Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт.

За багаторічну й плідну роботу на освітянській ниві Л. В. Ільїна неодноразово нагороджували грамотами Міністерства освіти і науки України, Національного еколого-натуралістичного центру МОН України, Управління освіти Волинської облдержадміністрації, Управління освіти Луцького міськвиконкому, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та ін. Нагороджений нагрудним знаком «Відмінник освіти» (2016 р.) і Золотим нагрудним знаком Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (2017 р.).

Леонід Володимирович одружений, виховує доньку-студентку. У вільний час віддає перевагу активному відпочинку, заняттям спортом та подорожам.

Із почуттям глибокої поваги до таланту й особистості ювіляра сердечно вітаємо Леоніда Володимировича з 50-річчям, зичимо міцного здоров'я, натхнення, гарного настрою й подальших творчих успіхів у розвитку географічної науки та освіти.

Наші автори

- Ільїна Ольга Вікторівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
- Ільїн Леонід Володимирович** – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
- Карабінюк Микола Миколайович** – аспірант кафедри фізичної географії Львівського національного університету імена Івана Франка.
- Король Олександр Дмитрович** – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
- Коротун Сергій Ігорович** – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму Рівненського Національного університету водного господарства та природокористування.
- Мандрик Ірина Петрівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
- Мартинюк Віталій Олексійович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології географії та туризму Рівненського державного гуманітарного університету.
- Машіка Ганна Василівна** – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму і рекреації Мукачівського державного університету.
- Михальчук Тетяна Володимирівна** – студентка факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
- Місюра Юлія Василівна** – студентка географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
- Пасічник Михайло Петрович** – аспірант кафедри фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
- Патійчук Віктор Олексійович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
- Перегида Юлія Андріївна** – аспірант кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Пікулик Оксана Богданівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
- Семенко Богдан Володимирович** – здобувач кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Фесюк Василь Олександрович** – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
- Шевчук Микола Миколайович** – студент Рівненського Національного університету водного господарства та природокористування.
- Яковишина Маргарита Сергіївна** – старший викладач кафедри туризму Рівненського Національного університету водного господарства та природокористування.